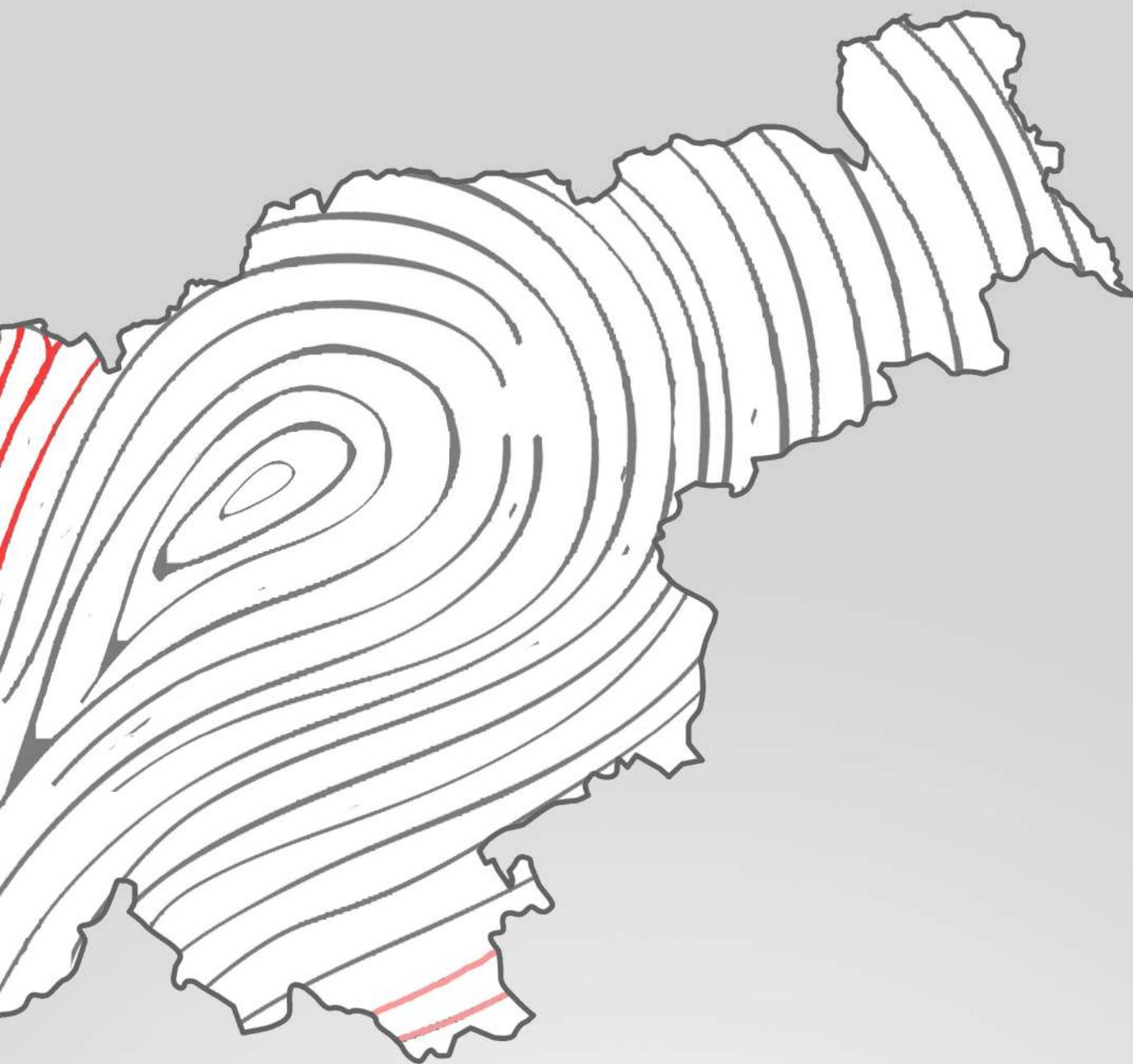

ИРЕНА МЕДАР-ТАЊГА

ОЧУВАЊЕ ИНДЕТИТЕТА
СРБА У СЛОВЕНИЈИ

ГЕОГРАФСКО ДРУШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 58

Др Ирена МЕДАР-ТАЊГА

ОЧУВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА СРБА У СЛОВЕНИЈИ

Бања Лука, 2023. године

И з д а в а ч:

Географско друштво Републике Српске
Ул. Младена Стојановића 2, Бања Лука

С у и з д а в а ч:

Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци
Ул. Младена Стојановића 2, Бања Лука

З а и з д а в а ч а:

др Рајко Гњато

У р е д н и к:

др Неда Живак

Р е ц е н з е н т и:

др Рајко Гњато, редовни професор Природно-математичког факултета
Универзитета у Бањој Луци

др Милош Миленковић, редовни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду

Л е к т о р и к о р е к т о р:

др Драгомир Козомара

Л и к о в н и у р е д н и к:

Митја Тања

Др Ирена МЕДАР-ТАЊГА

ОЧУВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА СРБА У СЛОВЕНИЈИ

Бања Лука, 2023. године

ПРЕДГОВОР

Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1991. године број припадника српског народа у расијању нагло је увећан и битно су измијењене околности у којима живе припадници српске мањине у региону. Поред глобалних, политичких и друштвених промјена, услиједиле су и регионалне, које су условиле како промјену уставно-правног статуса сународника, тако и нове друштвене околности и институционалне промјене, у којима они покушавају да очувају свој идентитет и културу.

Изгубивши статус конститутивног народа, Срби у Словенији неочекивано су се суочили са изазовом да етничку категорију са пописа претворе у самосвјесну, институционализовану заједницу која ће бити повезана чвршћим унутрашњим везама, више него икада. Српска заједница у Словенији је релативно бројна, али по свим параметрима хетерогена, што јој отежава да се организује у јединствену заједницу повезану везама солидарности и сарадње. Поред тога, један од евидентних проблема представља убрзан процес асимилације, иако многи чланови истичу своју личну жељу за очувањем и изражавањем етничког идентитета. Уз све препреке, српска заједница у Словенији заинтересована је и ангажована у заштити и очувању свог етничког идентитета, свог језика, писма, религије и традиције. Своје активности усмјерили су кроз реализацију два битна задатка:

- успостављање што чвршће везе са матицом која ће по садржају и динамици одговарати културним, образовним, економским и другим националним интересима и потребама;
- јачање својих организација и проналажење нових облика и метода дјеловања, како би могли ефикасније чувати етнички идентитет српског народа и његове егзистенцијалне националне интересе.

Главни циљ српске популације у Словенији је добијање формално-правног статуса националне мањине, који би им, по критеријумима међународне заједнице о заштити мањинских права, обезбиједио квалитетнији ниво заштите и остваривање основних националних права, прије свега у области културе, образовања, политичког представљања и учешћа у органима власти земље пријема.

Монографија „Очување идентитета Срба у Словенији“ представља дио опсежног истраживања српске популације на територији Словеније. Историјат досељавања и бројне демографске анализе, базиране првенствено на резултатима пописа становништва, приказане су у монографији „Етнодемографски положај Срба у Словенији“, док је комплексност очувања идентитета Срба у новој држави насталој након распада бивше Југославије 1991. године тематика овог дијела истраживања. Будући да Срби у Словенији

немају статус националне мањине, очување етничког идентитета (које, поред значајног ангажмана саме српске заједнице у Словенији, зависи и од укључености и дјеловања матице) пресудно је за њихов опстанак.

Овом приликом желим да захвалим свима који су помогли при изради монографије, а прије свега рецензентима проф. др Рајку Гњату и проф. др Милошу Миленковићу за свестрану помоћ и корисне савјете и сугестије. Велика помоћ ми је била и моја драга пријатељица Аполонија Облак Фландер из Статистичког уреда Републике Словеније, која ми је пружила, осим повезивања са овом важном институцијом, и инспирацију за рад на овој тематици. Такође, захвалност дугујем и истраживачима Института за национална питања Словеније, а посебно проф. др Мирану Комацу, за помоћ коју су ми пружили приликом теренског истраживања на територији Беле Крајине, као и за драгоцјене савјете и смјернице. Представницима српске заједнице у Словенији, руководством српских друштава, свештенству Епархије загребачко-љубљанске, као и бројним обичним људима који су својим судјеловањем и отвореношћу допринијели да ова монографија буде боља – велико хвала. На крају, посебно желим да захвалим својој породици и пријатељима, који су увијек били уз мене и уз чију је моралну подршку и несебичну помоћ писање ове монографије било много лакше.

САДРЖАЈ:

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	13
2. ЗНАЧАЈ ОЧУВАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА	16
3. САВРЕМЕНИ ФАКТОРИ ОЧУВАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА У СЛОВЕНИЈИ.....	22
3.1. Државно-правни елементи очувања етничког идентитета	22
3.1.1. Историјске околности	22
3.1.2. Држављанство Републике Словеније	24
3.1.3. Закон о странцима у Републици Словенији	27
3.1.4. Настанак и положај „избрисаног становништва“	28
3.1.5. Политичко-правни и друштвени положај српске мањине према међународним стандардима	35
3.1.5.1. Политичко-правни и друштвени положај Срба у Словенији	41
3.1.5.2. Захтјеви Срба за статус националне мањине	42
3.1.5.2.1. Ставови белокрајинских Срба о статусу националне мањине..	44
3.1.5.3. Захтјеви Срба за увођење српског језика као изборног предмета у основне и средње школе у Словенији.....	45
3.1.6. Улога матица у очувању етничког идентитета.....	50
3.1.6.1. Значај Републике Србије у очувању идентитета српског становништва у Словенији	51
3.1.6.2. Босна и Херцеговина и Република Српска као фактори очувања идентитета Срба у Словенији.....	65
3.2. Удружења Срба и њихова улога у очувању етничког идентитета	74
3.2.1. Савези Срба и српских друштава Словеније.....	82
3.3. Улога Цркве у очувању етничког идентитета.....	89
3.3.1. Епархија загребачко-љубљанска	90
3.3.2. Епархија горњокарловачка.....	93
3.3.3. Вјерски живот као фактор очувања етничког идентитета	95
3.4. Традиционални живот у породици – примарни вид очувања етничког идентитета.	104
4. МОДЕЛ ОЧУВАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА У СЛОВЕНИЈИ....	111
ПОГОВОР.....	116
ЛИТЕРАТУРА	120
ИЗВОРИ	125
СПИСАК ПРИЛОГА У ТЕКСТУ.....	135

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Срби су у Словенији аутохтона заједница која је своја станишта подигла у Белој Крајини још у 15. вијеку. Сеоба Срба узрокована турском најездом у тијесној је вези са установљавањем Војне границе, која се протезала од Карлобага до Ердеља. За територију Словеније везана је линија од Марибора односно Штајерске преко Крањске дубоко у територију Краса и Приморја (Влаховић, 2007: 7). Како су вијекови пролазили, број аутохтоних Срба у Словенији је опадао и данас укупан број национално изјашњених белокрајинских Срба једва прелази стотину. Срби на овим просторима, у вртлогу историјских догађаја, одвојени од своје матице и изложени асимилацији, успијевали су да сачувају свој етнички идентитет.

Сљедећи таласи насељавања Срба у Словенију, који су били првенствено економске природе, дешавају се после Другог свјетског рата. У периоду од 1948. до 1991. године број Срба се константно повећавао. Са 7.048, колико их је било 1948. године, њихов број је до 1991. године порастао на 47.401, те су чинили 2,48% од укупно 1.913.355 становника Словеније. Највећи пораст српске популације забиљежен је између пописне 1971. и 1981. године¹. У том десетогодишњем периоду број Срба се удвостручио и они су према попису 1981. године чинили 2,27% од укупне популације Словеније (Šircelj, 2003: 141–142). Овај податак није изненађујући ако се зна чињеница да је у наведеном периоду у Словенију стигао највећи број имиграната са простора бивше Југославије. У Словенију је стизала углавном неквалификована радна снага која је била потребна за одржање развијене словеначке привреде. За вријеме Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) Срби су имали статус конститутивног народа у Словенији, чиме су њихова права била у потпуности изједначена са правима словеначког народа.

С распадом бивше Југославије и настанком Републике Словеније радикално се промијенио положај српске популације. „Припадници конститутивних народа Југославије који су се, (најчешће) ради запослења, нашли у другом делу још увек заједничке домовине практично преко ноћи су постали статистички утврђена мањина са свим атрибутима економских имигрантских група“ (Комац, 2000: 22).

Декларисани припадници српског народа у Словенији чинили су, по попису становништва из 2002. године², 1,89% становништва државе, односно са 38.964 изјашњених припадника били су по бројности друга национална група, то јест први иза матичног народа – Словенаца. С обзиром на број лица која се нису национално изјаснила, бројно стање

¹ Пописима 1971. године евидентирано је 20.209 Срба, односно 1,20% од укупно 1.679.051 становника, док је 1981. године међу 1.838.381 пописаних становника Словеније било 41.695 декларисаних Срба (Šircelj, 2003: 141–142).

² Попис 2002. године био је први и последњи класични попис становништва у Републици Словенији у којем су прикупљени подаци о етничким карактеристикама становништва (мјесто рођења, држављанство, вјероисповијест, језик и националност).

припадника српског етноса је веће и могуће је претпоставити да се креће око 2,5%, односно око 50.000 припадника. Тренутни број српске популације није познат, будући да након увођења регистарског начина пописивања³ Словенија практично већ двадесет година нема систематско прикупљање података о етничко-културним карактеристикама, те мањинске заједнице нису у могућности да квалитетно прате промјене унутар својих редова.

Срби су етничка група која је изразито хетерогена по својој социјално-образовној структури, просторном размјештају и степену националне, вјерске и културне свијести. Хетерогеност се огледа и у регионалном поријеклу имиграната. Већину српске популације у Словенији чине досељеници који су из других република бивше Југославије. „Највећи број је поријеклом са простора Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине. По бројности, иза њих су Срби поријеклом са простора Србије, а затим слиједе Срби поријеклом са простора Хрватске, Црне Горе и Македоније. Велика већина српске популације има држављанство Републике Словеније, а мањи број борави у држави са статусом странца, са сталним или привременим пребивалиштем. Један број особа нема регулисан статус (ту треба споменути групу такозваних избрисаних грађана, међу којима је 80% Срба), а рјешавање статуса им је у законодавном поступку“ (Медар-Тања, 2023: 10).

Основни проблем српске заједнице у Словенији је недефинисан формално-правни статус. Наиме, Срби као и други народи са простора бивше заједничке државе који су у Словенији наставили да живе и након њеног осамостаљења, немају никаква посебна права која би им обезбиједила бољи положај у новој држави и лакше очување личног идентитета. Словенија је статус националне мањине признала само аутохтоној италијанској и мађарској заједници, док се ромска популација, иако нема статус националне мањине, налази у нешто бољем положају у односу на остале етничке заједнице настањене у Словенији, јер је њен статус регулисан посебним законом. Статус аутохтоности Срби нису стекли на основу присуства на простору данашње Словеније од 15. вијека. Ни реалност да су бројчано највећа мањинска заједница није им обезбиједила званичан статус националне мањине, а самим тим ни могућност остварења права која би им по том основу припадала.

Савремени етнодемографски положај Срба у Словенији условљен је многобројним регионалним (балканским) и локалним детерминантама. Број Срба, њихова свијест о етничкој припадности, међусобни односи унутар заједнице, односи са државом у којој живе, односи са државама из којих су дошли заједно са утицајима ближег и даљег окружења, чине битне елементе њиховог положаја у Словенији. Тај положај је био различит у различитим историјским епохама и захтијевао је различите видове дјеловања

³ „Пописи 2011, 2015, 2018. и 2021. године спроведени су на регистарски начин. Према међународним препорукама за пописе становништва, одлука о прикупљању података о националности и другим етничким карактеристикама препуштена је свакој земљи појединачно. Словенија је одлучила да их не прикупља и практично већ двадесет година недостају подаци о етничким карактеристикама становништва Словеније, те изостаје могућност праћења промјена унутар мањинских заједница, било да се ради о онима које имају статус националних мањина, или о `непризнатим` мањинским групама“ (Медар-Тања, 2023: 10).

да би се очувао њихов етнички идентитет. Након распада заједничке државе и формирања Републике Словеније, припадници српске заједнице почели су да показују потребу да се организују и да испоље сопствени идентитет, којег су одједном постајали свјесни у новонасталим околностима.

У оквиру истраживања приказани су механизми помоћу којих ова мањинска група у Словенији настоји очувати свој етнички идентитет. Кроз анализу државно-правних елемената очувања идентитета приказан је однос Словеније као државе према Србима као мањинској групи, али и однос матица (Србије и Босне и Херцеговине) према својој дијаспори. Проучавањем удружења и савеза Срба, историјата њиховог постојања, те њихових програма рада указано је на организовани вид самоочувања идентитета. Сагледана је специфична и аутентична улога Српске православне цркве у очувању националне свијести. Проучавањем традиционалног живота унутар породице приказан је њен значај у развоју свијести о етничкој припадности. Прикупљени и анализирани подаци послужили су као основ за дефинисање модела очувања идентитета Срба у Словенији.

Методолошки приступ и методе истраживања прилагођени су задацима и циљу истраживања. С обзиром на комплексност проблематике интердисциплинарни приступ је доминантан. У пуној мјери кориштене су методе анализе, синтезе, компарације, историјски, демографски метод, индуктивни и дедуктивни метод истраживања. Теренско истраживање и кабинетски рад основне су технике примијењене у методолошком поступку.

Научни допринос истраживања огледа се у утврђивању механизма очувања идентитета Срба у Словенији. Добијени резултати могли би се користити као основ за остварење грађанских и мањинских права српске заједнице у Словенији, која су у овом моменту угрожена, и која су испод мањинских права осталих етничких заједница, нпр. Италијана, Мађара, као уосталом и испод стандарда Европске уније. Унапређење мањинског статуса Срба у Словенији може подстаћи укупне односе Словеније са свим српским субјективитетима.

2. ЗНАЧАЈ ОЧУВАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА

Интеракције и заједнички живот већинског и мањинског народа, стална миграциона кретања, промјене граница и друштвено-политичких система и повремени ратни сукоби карактеристике су простора и историје националних држава насталих на развалинама бивше Југославије. Послије распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије услиједило је темељно редефинисање националних идентитета у новонасталим самосталним државама. Водећу улогу у том процесу имале су политичке елите, како оне из трансформисаних комунистичких партија, тако и новонастале националне елите, које су основе легитимитета тражиле у дубокој прошлости, традицији и свему оном што раздваја припаднике новонасталих држава од некадашњих судржављана. Бурне промјене какве је проживјело становништво СФРЈ након њеног распада, истакле су значај идентитета и већинских и мањинских етничких група у свим новонасталим државама, па тако и у Словенији. Значај идентитета се показује у међукултурним и међунационалним односима. Омогућава разумијевање онога шта смо ми, коме припадамо и ко су други. Без овога нисмо у стању да установимо сличности и разлике између појединаца и малих и великих друштвених група.

Проблем идентитета значајно је поље истраживања у модерним друштвима, будући да постоји напетост између сингуларног и плуралних идентитета, и на индивидуалном и на колективном плану (Golubović, Kuzmanović i Vasović, 1995). Појам идентитета није лако одредити, с обзиром на његову мултидимензионалну природу, о чему свједоче и многе научне дисциплине које га проучавају. Антрополошки посматрано, идентитет представља истост, истовјетност, непромјенљивост, по којима је неко биће једнако самом себи, тј. карактеристично, непоновљиво, специфично.

Идентитет је конструкт заснован на бројним карактеристикама. Он је у исто вријеме и индивидуални и колективни феномен. Особа може имати различите идентитете у исто вријеме. Такође, идентитет је динамичан концепт, али истовремено тежи уравнотежености. Он представља и процес и систем који обухвата преузимање нових елемената, али и очување старих саставних елемената. Саставни је дио друштвеног и националног живота и његова основна карактеристика састоји се у томе што омогућава стабилност мишљења, понашања и оријентација. Може да варира у зависности од геополитичких услова и времена и да се мијења у складу са контекстом. Идентитет је феномен кроз који је спојен утицај различитих постојећих контекстуалних фактора као што су: друштвени миље, економски услови, етничка припадност, вјерске конотације... Ове карактеристике се могу узети као конститутивне за одређено друштво или заједницу на коју се идентитет односи. Свака карактеристика доприноси идентитету, иако постоји разлика у којој мјери свака од њих остварује утицај. Контекст идентитета је веома релевантан и у зависности од њега поједини елементи могу губити или добијати на

значају. Исти идентитет који је основа солидарности у једном окружењу може постати највећа рањивост у другом окружењу (Pande and Jha, 2016).

Појам идентитета развијао се од индивидуалне до колективне равни (Stojković, 2002). Лични идентитет темељи се на идеји о јединствености сваког појединца и на његовој различитости од свих других људи. Он произлази из особина личности појединца и из његових односа с другим људима. Лични идентитет темељи се на појединчевим вриједностима, идејама, емоцијама, циљевима, те на томе како појединац види себе. Ипак, немогуће је посматрати човјека изолованог од средине у којој се развија и формира. На његову личност у великој мјери утичу породица, школа, пријатељи, али и културно наслеђе (језик, обичаји, друштвене норме и вриједности, идеологија...). Човјек одраста у комплексном окружењу, у коме многи фактори делују на сваког члана друштва, при чему друштво настоји да створи појединца онаког какав му је потребан да би оно адекватно функционисало, стварајући тако колективни идентитет. Данас разликујемо више различитих колективних идентитета: полни, генерацијски, социјални, професионални, локални, политички, етнички. Сваки народ има неки скуп идентитетских обиљежја, такозваних идентификатора, који се разликује, на основу кога се диференцирају „ми“ и „они“. „Пошто је идентитет релативно апстрактан појам и не може да функционише сам, он функционише посредством онога што је његов емпиријски еквивалент, а то су идентификатори“ (Стојковић, 1993: 120). Колективни идентитет конструишу три компоненте:

- континуитет искуства генерације дате популације;
- заједничко сјећање на специфичне догађаје који су чинили преломне тачке колективне историје;
- осјећање заједничке судбине.

Заједничко искуство и заједничко сјећање даје новим генерацијама осјећај континуитета кроз постојање заједничке судбине свих чланова заједнице, што свакако утиче на формирање колективног идентитета (Smith, 1981: 65). Овакав облик повезаности карактеристичан је за етнички идентитет.

Етнички идентитет, као и остали облици колективног идентитета, резултат је социокултурне конструкције. То је један од основних видова идентификације у савременом друштву и као такав представља ресурс за друштвено дјеловање. „Он се образује, и од стране великог броја људи доживљава као есенцијалан и примордијалан феномен, односно почива на идеји о органској повезаности крвних сродника, али се заправо етничка припадност гради и одржава у људском уму као представа о колективном деловању чланова одређене групе (заједнице) у циљу очувања њихових заједничких интереса, односно њиховог заједништва“ (Крел, 2014: 26). Вјеровање у заједничко поријекло представља основу етничког идентитета. Етничке групе се напајају на заједничкој историји, а етнички идентитет представља дефиницију етничке групе,

кохерентан и континуиран одговор на питање ко смо и шта смо ми (Прелић, 2003: 281). Структурне елементе овог појма чине објективни показатељи али и њихов субјективни доживљај, осјећај властитости, шта људи мисле да јесу. Језик, вјера, традиција, обичаји, митологија, научна и појмовна свијест дио су оних показатеља помоћу којих можемо релативно објективно да одредимо етнички идентитет неке групе.

Појам „етнички идентитет“ у тијесној је вези са појмом „етничка група“, који се у антрополошкој литератури употребљава да би се означила популација која се „(1) у великој мери биолошки одржава; (2) има заједничке основне културне вредности које се остварују у манифестно јединственим културним формама; (3) представља простор комуникације и интеракције; (4) чини је скуп чланова који себе идентификују, а и у очима других бивају идентификовани као категорија коју је могуће разликовати од осталих категорија истог реда“ (Bart, 1997: 216).

Етничка група је ненамјерна група људи и њихови потомци који дијеле исту културу и сами се идентификују и/или их други идентификују као припаднике те групе (Isajiw, 1974: 122). Они одржавају заједничку традицију коју не дијеле друге групе, а која обично обухвата појам „народа“, религијска вјеровања и праксу, језик, осјећање историјског континуитета, заједничке претке или мјесто са којег потичу (De Vos, 1975: 9). „Нема групе која је сама по себи етничка, она то постаје кроз однос са другим заједницама, кроз идентификацију самих припадника и манифестовање њиховог идентитета у друштвеној пракси“ (Nedeljković, 2007: 28). Етничка идентификација, у којој етничке групе категоризују себе или друге, јавља се у циљу интеракције. У комуникацији која се одвија између етничких група, посебно приликом миграција и/или сукоба, њихова диференцијација се јаче испољава, што указује на чињеницу да „историјски и политички фактори играју изузетно важну улогу у настанку, преобликовању или нестанку етничког идентитета неке групе“ (Крел, 2014: 28). Видљиве карактеристике неке групе, које означавају њено заједништво, а истовремено је одвајају од других група представљају етничке симболе. Најчешће су то: име, језик, религија, одјећа, обреди, музика, вјеровања... И у случајевима када су изоловани од своје првобитности, етнички симболи асоцирају на припадност групи.

Етничке групе бројчано мање од остатка становништва неке државе представљају мањине. Оне су у недоминантном положају, а њихови чланови који су држављани те државе имају етничке, вјерске или језичке карактеристике другачије од остатка становништва и исказују, макар само имплицитно, осјећај солидарности усмјерен на очување своје културе, традиције, вјере и језика (Capotorti, 1991: 91–92). Према политичком критеријуму, мањине имају своју земљу матицу, државу у којој је њихова заједница већинска. Према начину настанка „мањине се могу поделити на колонизоване мањине, имигрантске мањине и мањине које су настале променом граница. Колонизоване мањине су мањине које су уобличене када су јаче групе преселиле слабије групе ради експлоатисања њиховог рада или задобијања њихове земље. Имигрантске мањине су створене кроз добровољну имиграцију групе у друго политичко друштво. Трећа врста мањина није директно настала миграцијама, него добија статус мањине

тако што регион у коме та групација живи, који је до тада био део њихове матичне државе и у оквиру које је она била део већинског народа, политичком одлуком постане део неке друге државе“ (Nedeljković, 2007: 31–32). Националне мањине какве данас познајемо последица су стварања, развоја и постојања модерних националних држава и граница међу њима. Развијена комуникација, повећана покретљивост и миграције фактори су који и даље повећавају етничку разноликост модерних друштава и доприносе стварању заједница миграната и нових националних (имигрантских) мањина.

Мањине у Републици Словенији могуће је класификовати на различите начине у складу са разним објективним и субјективним показатељима. С обзиром на њихов ранији статус, имамо мањине које су и у бившој Југославији имале статус мањине и тај статус су задржале у новонасталој држави (Италијани и Мађари), мањине које су биле одређиване као етничке групе и тиме уживале мањи обим права који им је и данас загарантован (Роми), мале мањине без мањинског статуса европског (Аустријанци, Нијемци, Пољаци, Румуни, Словаци, Чеси...) и неевропског (Турци...) поријекла и нове мањине које су настале послје распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (Албанци, Бошњаци, Македонци, Срби, Хрвати и Црногорци).

На темељу уставног уређења (Ustava Republike Slovenije, 1991/2021) подјелу мањинских група у Словенији могуће је извршити на следећи начин:

- „аутохтоне националне мањине (талијанска и мађарска), које уживају посебну уставну заштиту;
- (аутохтона) ромска заједница у Словенији, која такођер ужива посебну уставну мањинску заштиту;
- мањинске етничке заједнице у Словенији, чији су припадници држављани Републике Словеније, но чије етничке заједнице нису у Уставу и законском уређењу опредељене као националне заједнице (аутохтоне националне мањине) које уживају посебну заштиту. Ту категорију можемо подијелити на двије подскупине:
 - (врло) малене аутохтоне етничке заједнице (односно мали остаци аутохтоних мањинских етничких заједница) и њихови припадници,
 - неаутохтоне (досељеничке, имигрантске) мањинске етничке заједнице и њихови припадници који имају словенско држављанство, али су се у Словенију доселили тек (релативно) недавно – у правилу након Другога свјетског рата, већином од шездесетих година наовамо. Те етничке заједнице и њихове припаднике, које бисмо могли опредељити као специфичну (пот)категорију имиграната, понекад означајемо и као `нове`, односно, `новодобне етничке мањине`⁴;

⁴ У стручном дискурсу у Словенији јавља се појам појам „нова, новодобна или алохтона мањина“, који се користи као свеобухватни појам за све уставно непризнате националне или етничке заједнице које живе у Словенији. Тај појам није правно дефинисан нити одговара чињеничној ситуацији јер у ту групу спадају и мањине које су вијековима традиционално присутне у Словенији (Klorčič, 2020: 725).

- досељеници (имигранти) који нису држављани Републике Словеније а имају на њезином територију стално или привремено боравиште“ (Žagar, 2001: 111).

Нормативном и уставном заштитом етничких мањина и њихових припадника у Словенији обухваћене су само двије признате аутохтоне националне мањине и ромска заједница, које уживају посебну индивидуалну и колективну мањинску заштиту.

Уз споменуте етничке мањине у Словенији живи и одређен број аутохтоних мањинских етничких заједница које немају званични мањински статус. У ту категорију спада мањи број Жидова и аутохтоних становника који говоре њемачки језик (Нијемци и Аустријанци), као и одређен број аутохтоних Хрвата уз словеначко-хрватску границу и Срба у Белој Крајини. Припадници ових аутохтоних заједница немају посебну уставну или законску мањинску заштиту на колективном нивоу.

Специфична је и од формирања Републике Словеније актуелна проблематика такозваних „новодобних етничких мањина“, односно „имигрантске популације“, која има словеначко држављанство и која чини десетину становништва Словеније. У тој скупини већину представљају припадници (других) некадашњих југославенских народа који су се у Словенију доселили из других дијелова југославенске федерације углавном након Другог свјетског рата. Припадници „новодобних етничких мањина“ имају гарантована сва индивидуална права, али изостаје заштита мањинских права на колективном нивоу.

Имигрантска популација без словеначког држављанства, са сталним или привременим бораком у Словенији, у сталном је порасту, нарочито након уласка Словеније у Европску унију 2004. године. Међу овом популацијом су, осим припадника некадашњих југославенских народа и народности, све бројнији имигранти из других држава. Ови досељеници у Словенији су веома малобројни и њихова насељеност врло распршена, тако да се у већини случајева једва и може говорити о досељеничким заједницама (Исто: 117).

Република Словенија је после стицања независности имплементирала готово све међународне инструменте за заштиту мањина. Одређени стандарди заштите националних мањина испуњени су Уставом Републике Словеније и односе се само на двије мањинске заједнице (Италијане и Мађаре) које су проглашене аутохтоним. Уставом им је уређена употреба језика, очување културне баштине, као и право на оснивање организација у циљу развоја економских, образовних и културних активности. Дато им је право на оснивање националних самоуправа на територијама гдје имају пребивалиште, заступљене су у Парламенту и представничким тијелима локалних самоуправа и загарантована су им права на везе са матичним државама. У контексту утврђеног уставно-правног положаја, припадници ових националних заједница имају право на очување и унапређивање свог националног идентитета и на слободну употребу националних симбола.

Ромска заједница нема статус националне мањине у Словенији, али има признат статус заједнице или мањине с посебним етничким карактеристикама (властити језик, култура и

друге специфичности). Законом о ромској заједници (*Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji*, 2007) регулисан је положај и дефинисана подручја посебних права ове заједнице, при чему се, између осталог, истиче обавеза Словеније да обезбиједи услове за очување и развој ромског језика и културе.

Уз већинско словеначко становништво⁵, наведене три малобројне етничке заједнице⁶ практично су једине уставно и законодавно заштићене у Словенији. Према попису становништва 2002. године, представници бивших југословенских народа чинили су најбројније мањинске заједнице у Словенији. Српска заједница је са 28.964 (1,98%) становника најбројнија мањинска заједница, а слиједе је Хрвати (35.642 или 1,81%), Бошњаци (21.542 или 1,10%), Албанци (6.186 или 0,31%) и Црногорци (2.667 или 0,14%). Ове етничке заједнице су с распадом Југославије 1991. године изгубиле статус конститутивних народа и постали статистички утврђене мањине без признатих мањинских права, чиме су се битно измијениле могућности очувања њиховог етничког идентитета. „Новодобне етничке мањине“ суочиле су се са изазовом конституисања, оснивања сопствених удружења, односно формирања сопственог идентитета и јавне афирмације у новом контексту. Са овим изазовом сусрела се и српска заједница у Словенији. У тренутним условима очување идентитета зависи, у првом реду, од самих Срба у Словенији, а да би опстали, морају се адекватно организовати и пронаћи праве путеве до циља. Посебно је у оквиру мањинских проблема српске заједнице у Словенији битан однос мањинског или етничког идентитета према регионалној и територијалној припадности, однос између етничке систематизације, с једне стране, и религиозне и језичке, са друге стране. Уз то је у контексту очувања идентитета битан и однос аутохтоних Срба и нове имигрантске популације.

У свијету се поступно афирмишу минимални стандарди заштите имиграната као појединаца, нарочито када је ријеч о остваривању основних људских права досељеника који немају држављанство државе у којој живе. У већини случајева ради се о антидискриминационим мјерама и законодавству, што знатно побољшава положај досељеника и њихову интеграцију у имигрантска друштва. „Међу државама у свијету не постоји спремност да се проведе и примјерено правно уреди заштита `нових (новодобних) етничких мањина` као заједница и заштита њихових припадника као појединаца, чиме би се омогућило очување и (аутономни) развој културе имиграната и њихових заједница у имигрантским друштвима (Council of Europe, 1991). Па ипак се можемо надати, да ће се поступно и полако и за `нове мањине` успоставити барем неки (међународни) стандарди заштите који су данас на снази за типичне аутохтоне националне мањине“ (Žagar, 2001: 117).

⁵ Према попису 2002. године Словенија је имала 1.964.036 становника, од чега 1.631.363 (83,06%) Словенаца.

⁶ По овом попису евидентирано је 6.243 (0,32%) Мађара, 2.258 (0,11%) Италијана и 3.246 (0,17%) Рома.

3. САВРЕМЕНИ ФАКТОРИ ОЧУВАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА У СЛОВЕНИЈИ

Распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије довео је до стварања суверених држава на том простору, те су се Срби који су живјели и радили мимо матичне територије, тако рећи преко ноћи, нашли у другој држави. „Новонастале околности условиле су, с једне стране, миграције српских енклава са простора бивше СФРЈ ка Србији, а с друге, редифинисање статуса припадника српског народа који су наставили да живе у новонасталим државама“ (Башић, 2005: 66).

Основни проблем специфичан за распад социјалистичких федерација јесте положај такозваних нових мањина, односно припадника етничких заједница који су након сецесије остали одвојени од својих матичних народа. „Националне државе, настале на развалинама бивше Југославије, показале су се недовољно спремне и способне да следе принципе које су суверено декларисале у конститутивним актима. Права етничких мањина од почетка су представљала препреку на којој се саплитао процес демократизације у новонасталим државама“ (Башић, 1997: 2).

3.1. Државно-правни елементи очувања етничког идентитета

Срби у Словенији немају статус националне мањине. Формално-правно српски ентитет за државу Словенију не постоји. Устав Словеније (Ustava Republike Slovenije, 1991/2021) изричито наводи само италијанску, мађарску и ромску мањину.

„Битна карактеристика српске заједнице у Словенији је условна подела на аутохтону групу и алохтоно становништво, које се у Словенију доселило, углавном из Босне и Херцеговине и ређе из Србије, у периоду од 1950. до 1990. године. Аутохтона енклава, насељена још у 16. веку, насељава простор Беле Крајине и веома је малобројна“ (Башић, 2004: 678). Постојање ове аутохтоне групе чини историјску подлогу за бољи положај српске заједнице у Словенији.

3.1.1. Историјске околности

„У регионима Европе на хетерогену етничку мапу, поред честих миграција становништва, нарочито током честих ратова и кретања војних формација, утицала су бројна међудржавна разграничења. Након утврђивања нових државних граница делови појединих народа су остајали да живе у потпуно другачијем хабитусу у односу на већину сународника са којима су до тада живели у оквиру истог државно-политичког уређења“ (Исто: 674). Припадници српског народа су се у неколико наврата налазили у ситуацији да се нађу изван матичне државе, било да су се насељавали у крајеве који не представљају њихов аутохтони етнички простор, било да су након разграничења остали да живе у другим државама.

„У новијој историји, поред економских миграција које су код Срба биле интензивне, нарочито почетком и крајем 20. века, припадници српског народа су раздвајани након разграничења која су уследила по окончању Првог светског рата и након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Иако су околности у којима су ова разграничења обављена биле различите, последице које су настале након тога изазвале су сличне демографске, политичке, културне, економске и психолошке прилике. У Аустро-Угарској монархији припадници српског народа, су имали статус историјског народа који су стекли на основу привилегија признатих од царских власти. Положај Срба у Угарској није био, међутим, повољан у свим историјским раздобљима Монархије. У неповољном положају нарочито су били припадници српског народа који су насељавали гранична подручја“ (Исто: 674–675), међу које спада и група у Белој Крајини. Већина овог становништва била је потпуно демографски и економски исцрпљена током одбране Монархије од турских похода.

„Након пропасти последњих европских империја и успостављања националних држава на простору које су заузимале, Срби су постали мањина у Румунији и Мађарској, а извесне обавезе у вези са исповедањем вере и формирањем школа православних хришћана преузеле су међународним уговорима Албанија и Италија. Међутим, још тада Срби нису имали значајнијег учешћа у демографској структури ових држава, а временом је ситуација постала још лошија“ (Исто: 675).

Након распада бивше Југославије 1991. године, умјесто дотадашњег статуса конститутивног народа, који су у формално-правном смислу стекли још формирањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Срби су постали мањинско становништво без признатог статуса националне мањине у Словенији, док им је у Хрватској (Ustav Republike Hrvatske, 1990/2014), Македонији (Устав на Република Македонија, 1991/2019) и Црној Гори (Устав Црне Горе, 2007/2013) статус националне мањине признат. У Босни и Херцеговини (Устав Босне и Херцеговине, 1995), после рата и потписивања Дејтонског споразума, заједно са Бошњацима и Хрватима чине један од конститутивних народа, али је њихов фактички положај битно различит у Републици Српској у односу на Федерацију.

Ове промјене су једнако тешко поднијели сународници у матици и у новонасталој дијаспори, а трауматично прилагођавање овој ситуацији праћено је погоршањем међуетничких односа, ратом и миграцијама једног дијела српске популације из „несрпских“ крајева бивше заједничке државе. Становништво које је одлучило да настави живот у мјесту у којем га је распад заједничке државе затекао морало је да се прилагоди новонасталој ситуацији и да поново регулише свој статус у „новој домовини“.

3.1.2. Држављанство Републике Словеније

Распад заједничке државе Југославије и настанак самосталне државе Словеније 1991. године значио је, између осталог, да држава мора наново регулисати односе са припадницима других народа и народности који су наставили да живе у држави. Прво је требало регулисати питање држављанства.

У Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, федерацији састављеној од шест република (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Македонија), статус неке особе је био одређен држављанством (федералним и републичким) и пријавом сталног борава, која је представљала правну основу из које је проистицала већина осталих права и обавеза (Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1974). Сви формални односи између појединца и државе били су регулисани на основу републичког држављанства и сталног борава: документи су издавани на републичком нивоу, таксе су уплаћиване у републичку касу, осигурање је било организовано на републичком нивоу, републике су давале пензије, регистровале гласачко тијело итд. Процедура промјене сталног борава била је једноставна. Када би се особа селила из једне републике у другу, требало је да добије потврду о томе да је обавијестила републичке институције у бившем мјесту становања о свом одласку, као и да преда ову потврду административној јединици у новом мјесту становања да би се тамо регистровала.

Словенија је била економски најразвијенија република бивше Југославије и „до 1990. године око 200.000 особа је имало пријављен стални боравак у Словенији али и држављанство друге републике (то је око 10% становништва Словеније)“ (Pistotnik, oktobar 2008: 15).

Важност одређења статуса на основу пријављеног сталног борава почела је да се мијења 1991. године, када су у Словенији припремани закони везани за осамостаљење ове републике. Републичко држављанство је узето за основу држављанства новоформиране државе. Тако су они који су били уписани у словеначки републички регистар држављана аутоматски добили држављанство Словеније као самосталне државе. Статус оних који нису били уписани у овај регистар регулисан је помоћу Закона о држављанству (Zakon o državljanstvu Republike Slovenije, 1991) и Закона о странцима (Zakon o tujcih, 1991).

Чланом 40 Закона о држављанству Републике Словеније, донесеном након осамостаљења Словеније, 25. јуна 1991. године, дефинисано је да словеначко држављанство могу добити сви припадници других народа и народности са сталним боравом у Словенији, уколико у периоду од шест мјесеци, управној јединици на чијој територији живе, поднесу захтјев за добијање држављанства. По истом закону малолетне особе су могле стећи држављанство на захтјев родитеља, ако је бар један родитељ стекао словеначко држављанство. „У шестомесечном периоду, који није било могуће продужити и који је истекао 25. децембра 1991. године било је поднето 174.169 захтева, што је представљало 8,7% укупног становништва Републике Словеније утврђеног пописом у марту 1991. године“ (Комац, 2000: 17–18).

Табела 1: Пријем у држављанство Републике Словеније по појединим бившим југословенским републикама на основу члана 40 Закона о држављанству (Комац, 2000)

Република	Број	%
Република Србија	23.464	13,7
Република Хрватска	58.491	34,2
Република Босна и Херцеговина	78.868	46,1
Република Црна Гора	5.033	3,0
Република Македонија	5.143	3,0
УКУПНО	170.999	100

Децембра 1991. године усвојена је допуна Закона о држављанству којом су у другом и трећем ставу члана 40 предвиђени изузеци када држављанин друге републике, упркос томе што је испуњавао наведене услове, није могао да стекне држављанство Републике Словеније. Изузимане су особе које су послје 26. јуна 1991. године биле осуђене због одређених кривичних прекршаја или ако њихов пријем у држављанство Републике Словеније не представља опасност за јавни ред, безбједност или одбрану државе. „То је практично значило да словеначко држављанство нису могли добити појединци, држављани СФРЈ са сталним боравком у Словенији који су учествовали у војним активностима у Словенији на страни ЈНА“ (Исто: 19).

Према подацима Министарства за унутрашње послове „у држављанство Републике Словеније је на основу члана 40. Закона о држављанству примљено 170.999 особа (98,18% свих захтева), док су захтеви 2.278 особа (1,31% свих захтева) одбијени због неиспуњавања услова“ (Исто: 19). У Словенији је тако настала нова „катеорија“ држављана која је по националном поријеклу скоро у цјелини везана за народе и народности бивше заједничке државе и скоро искључиво има двојно држављанство. Одрцање од старог држављанства није било прописано као услов за пријем у словеначко држављанство по основу члана 40 Закона о држављанству.

Поред ове ванредне натурализације, која је била могућа шест мјесеци након отцјељења Словеније, у складу са чланом 40 Закона о држављанству, словеначко држављанство је било могуће стећи и у процесу редовне натурализације. Те одредбе не важе само за припаднике народа и народности бивше заједничке државе већ за свакога ко жели да стекне словеначко држављанство. У складу са одредбама члана 10 Закона о држављанству, држављанство Републике Словеније може стећи особа која моли за пријем у држављанство и испуњава одређене услове:

1. да је напунила 18 година;
2. да је исписана из досадашњег држављанства или да докаже да ће се исписати ако буде примљена у држављанство Републике Словеније;
3. да стварно живи у Словенији 10 година, од чега непрекидно посљедњих пет година прије подношења молбе;
4. да има обезбијеђен стан и стални извор прихода најмање у висини која омогућава материјалну и социјалну безбједност;
5. да влада словеначким језиком у толикој мјери да може да се споразумијева са околином⁷;
6. да у држави чији је држављанин или у Словенији није осуђивана на казну затвора дужу од годину дана за прекршаје који се гоне по службеној дужности, ако се тај прекршај кажњава како по прописима њене државе, тако и по прописима Републике Словеније;
7. да јој није била изречена забрана боравка у Републици Словенији;
8. да њен пријем у држављанство Републике Словеније не представља опасност за јавни ред, безбједност или одбрану државе (Zakon o državljanstvu Republike Slovenije, 1991).

За држављане других република који су стекли држављанство Републике Словеније, осамостаљење Словеније у суштини није значило промјену њиховог правног положаја. Уставни закон је тим држављанима гарантовао и сва стечена имовинска права. Проблем се јавио код становништва Словеније које није тражило или није добило словеначко држављанство, а наставило је да живи у држави и имало пријављен боравак.

Бројни су разлози због којих држављани бивших југословенских република нису предали молбе за добијање словеначког држављанства. Неки од њих су у периоду у којем је требало да се пријаве били одсутни из Словеније, други су били необавијештени о промјенама свога статуса у новој држави и потреби да се пријаве за добијање држављанства, неки нису жељели да траже словеначко држављанство плашећи се посљедица које ће њихово пријављивање проузроковати, углавном због тога што су изједначавали држављанство и националну припадност. Сматрали су да ће због тог чина изгубити свој национални идентитет или држављанство државе из које вуку коријене. Било је и случајева да су православни свештеници савјетовали вјернике да не узимају држављанство новонастале државе, да мало сачекају и да виде шта ће се дешавати, па ако буде потребно, пријавиће се касније. Свештеници су вјероватно реаговали на овај начин из страха да ће се особе које постану „Словенци“ одродити од Цркве⁸. Било како било,

⁷ Законом о промјенама и допунама Закона о држављанству Републике Словеније (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije, 1994) законодавац је пооштрио овај услов тако да странац мора доказати да активно влада словеначким језиком у писменој и усменој форми. Истим законским актом члан 10 је проширен још једним условом којим се подносилац молбе обавезује да подмири све пореске обавезе.

⁸ Теренска истраживања, април 2009. године.

становништво које није предало молбе за добијање словеначког држављанства није могло ни замислити посљедице које ће им та одлука проузроковати.

Становништво Словеније које није добило словеначко држављанство а наставило је да живи у држави и имало пријављен боравак третирано је као странци и на њих се односио Закон о странцима.

3.1.3. Закон о странцима у Републици Словенији

Странцем се сматра свако ко борави у Словенији а нема држављанство Републике Словеније. За статус странца није важна националност, поријекло, мјесто рођења нити било која друга лична особина особе.

Закон о странцима (Zakon o tujcih, 1991) уређује услове сталног или привременог боравака странаца у Словенији. Бави се странцима који су након осамостаљења Словеније први пут дошли да бораве у Словенији, али има и два изузетка, и у суштини Закон разматра три различите ситуације странаца, и то:

- странце који су држављани других република СФРЈ, а у Словенији су живјели и прије распада заједничке државе;
- странце који су тај статус имали још у СФРЈ а у Словенији су наставили живјети и након осамостаљења;
- странце који су дошли у Словенију први пут након осамостаљења Словеније.

Закон је, у основи, писан за новопридошле странце, али су му додата два члана која се односе: на особе које су у претходном периоду имале држављанство других југословенских република и на особе које су имале статус странца у заједничкој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији.

За странце који су тај статус имали још у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији услови боравака су тачно дефинисани у члану 82 Закона о странцима, у којем је записано да дозвола за стални боравак издата по Закону о кретању и бораваку странаца у бившој држави важи и убудуће за све странце који су у вријеме спровођења тог закона имали стално пребивалиште на територији Републике Словеније.

У исто вријеме је у члану 81 Закона о странцима наведено да се одредбе Закона о странцима не односе на држављане других југословенских република који имају стално пребивалиште у Словенији, а у року од шест мјесеци од ступања на снагу Закона о држављанству Републике Словеније поднесу захтјев за пријем у држављанство Републике Словеније на основу члана 40 наведеног закона. За држављане Социјалистичке Федеративне Републике Југославије који су држављани других република а не траже држављанство Републике Словеније или им захтјев за пријем у држављанство буде одбијен, важиће одредбе Закона о странцима, два мјесеца након истека рока за подношење захтјева за пријем у држављанство Републике Словеније.

Тако су по закону држављани других југословенских република са боравком у Словенији који нису тражили или нису добили држављанство Републике Словеније 26. фебруара 1992. године постали странци у Републици Словенији. Притом, у Закону о странцима њихов статус у Републици Словенији није дефинисан. Нигдје није предвиђено ни записано какав ће статус имати по истеку законског рока за добијање словеначког држављанства, као ни да ово становништво буде изједначено са другим странцима. Законодавац није предвидио дефинисање њиховог статуса, као што је то урадио чланом 82 Закона о странцима, којим је другим странцима недвосмислено гарантовао непромијењен лични статус.

Током 1991. године постојало је неколико иницијатива за изгласавање амандмана члану 81 Закона о странцима којим би био регулисан статус држављана других република заједничке државе који нису жељели или нису добили држављанство Републике Словеније. Основни приједлог је био да се свим онима који имају услове за добијање држављанства на основу члана 40 Закона о држављанству а нису поднијели захтјев за пријем у држављанство и имају стално пребивалиште у Словенији, призна статус странаца и изда дозвола за стални боравак. Овај амандман никада није изгласан и на тај начин је прихваћен закон са противуставном празнином која је омогућила злоупотребу положаја становништва са сталним боравком, а затим и брисање из Регистра сталног становништва. Посљедице непотпуног закона угрозиле су држављане других република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије који нису тражили држављанство Републике Словеније или им је захтјев за добијање држављанства одбијен из било којег разлога. Ово становништво је третирано као да је тек тада, први пут, дошло у Словенију и морали су рјешавати свој статус из почетка.

3.1.4. Настанак и положај „избрисаног становништва“

Законски рок за добијање држављанства Републике Словеније, на основу члана 40 Закона о држављанству истекао је 26. децембра 1991. године. За све који нису добили словеначко држављанство (било да нису уложили молбу, или је молба била одбијена или одбачена, или је поступак прекинут), два мјесеца након истека законског рока, 26. фебруара 1991. године, почео је важити Закон о странцима. Сви општински органи унутрашњих послова и мјесни секретаријати унутрашњих послова добили су упутства Министарства унутрашњих послова за спровођење овог закона. Били су упозорени да су документи ових особа неважећи, без обзира на то што су издати у Словенији и да је са 26. фебруаром 1992. године потребно да сви држављани других република који немају словеначко држављанство поново регулишу свој статус. Уз то, Министарство унутрашњих послова особама на које су се ове промјене односиле није доставило никакво обавјештење.

Године 1993. позвани су сви странци који нису имали уређен статус. Позиви су им послани препорученом поштом, на основу пописа направљеног за ту сврху. Позвани су имали обавезу да се јаве до краја 1993. године. Они који се до заказаног рока нису јавили

искључени су из Регистра сталног становништва тако што им је статус промијењен у статус странца. Оним особама које су се одазвале позиву за регулисање статуса уручена је лична карта. Притом им је дато објашњење да у Републици Словенији могу живјети на основу дозволе за пребивалиште уколико имају радну или пословну визу. За уређење идентитета морали су набавити национални пасош, то јест пасош из републике чији су држављани. Упућени су у Уред за странце да тамо ријеше свој боравак у Словенији. И они су искључени из Регистра сталног становништва, али са напоменом да се и даље налазе на територији Регистра. Јавности нису доступни подаци о томе како је до тога дошло и дуго су постојале недоумице да ли је то учињено због стручне неспособности и правног незнања, или је у питању био намјерни политички чин. „Тек новембра 2002. године је новинар Б. Мекина (објављено у `Večeru` 26. новембра 2002) открио у скупштинским архивима да је то био намерни политички чин“ (Стојић, 2008: 130).

Тако је 26. фебруара 1992. године 18.305 људи избрисано из Регистра особа са сталним бораваком (Dedić, Jalušić i Zorn, 2003: 146), док је према подацима Министарства унутрашњих послова из 2009. године овај број био знатно већи и износио је 25.671 лице (Kogovšek i Petković, 2010: 9). Ова операција је спроведена по административним одјељењима, и то на начин који би се могао окарактерисати као тајни, јер жртве нису претходно обавијештене о овим мјерама, није им је издата или додијељена било каква писана одлука о „брисању“, нису обавијештене о посљедицама које ће проузроковати њихово брисање, нити су имале право приговора (Zorn, 2003: 89). Брисањем је држава Словенија одузела правну основу постојања 1% својих становника у једном дану, јер су од тог тренутка сви њихови документи издати у Словенији престали да важе. Треба напоменути и да државе одакле избрисане особе потичу, или државе одакле потичу њихови родитељи, јер међу избрисанима има пуно миграната друге генерације, још нису биле формиране или су биле у ратном стању.

Пошто је брисање било тајни чин, његове жртве су постајале свјесне свог положаја у различитим ситуацијама: када би их зауставила полиција, када би одлазили у административно одјељење да одраде неки формални процес, гдје су њихови документи били конфисковани, када би их зауставили и спријечили улазак у Словенију на граници на повратку из посјете рођацима итд. „Многи од њих су постали убеђени да су жртва неке бирократске грешке, која се тиче само њих појединачно (или још и њихових најближих сродника) и борили су се са том ситуацијом на различите начине: неки су сами напустили земљу или су били депортовани, неки су ишчекивали било какво решење, али је ипак већина њих започела дуготрајне и компликоване поступке за добијање каквог год статуса (дозволе за привремени или стални боравак странца, држављанства и слично)“ (Pistotnik, oktobar 2008: 16).

Посљедице брисања становништва биле су озбиљне. Губљењем сваког правног статуса, избрисани су изгубили право на боравиште, те политичка, економска и социјална права (Mandelc i Učkar, 2011: 33). Могли су бити одвојени од породице, јер су поједини чланови

домаћинства успијевали да легализују статус, док је другима то било ускраћено. Остајали су без запослења, или им је прекидан радни стаж, који касније ни код оних који су радили није могао бити повезани, јер су избрисани без личних докумената могли радити само непријављени. Најчешће су радили тешке физичке послове, а многи су доведени на руб преживљавања. Губили су право на заштиту од незапослености, нису могли да добију дјечје додатке, бесплатну здравствену његу, социјалну помоћ или помоћ за незапослене. На овај начин је држава уштедјела знатна средства, јер 1% грађана није уживао здравствено осигурање без обзира на то што су га, док су били запослени, годинама плаћали. Често се дешавало да се губљењем здравственог осигурања здравствено стање избрисаних погоршавало, нарочито у случајевима кад нису имали новца да лијечење сами плате (Lipovec Čebon, 2010). Остајали су без жељеног образовања, јер без докумената нису могли да се упишу у средње школе и на факултете.

Одређеном броју бивших суграђана са високом стручном спремом и квалификацијама привремено су одузимана документа и стављани су под полицијску присмотру, која је имала двојаку улогу: да врши надзор над њима, те да их присиле да остану на својим радним мјестима за која су квалификовани док им се не пронађе адекватна замјена словеначким особљем, након чега су добијали отказ (Božičković, 2014).

Многи су протјерани из земље и одбијен им је улазак назад, док су неки остали живјети у Словенији под свакодневном пријетњом депортације, као да су илегални мигранти. Рјешења о депортацији и конфискацији имовине, како у државној тако и у приватној својини, издавале су полицијске управе. Избрисани су исељивани из својих станова и губили станарска права, као и право откупа станова из друштвеног власништва (Zorn, 2010). Држава је овдје двоструко профитирала: прво јер је она добила станове које су избрисани „изгубили“, а друго је убирање станарина које су они који су наставили да живе у Словенији плаћали. Искључени су и из денационализације, па тако нису учествовали у расподјели дионица. Да би уопште могли живјети у Словенији и да би могли ријешити свој статус, плаћали су разне таксе, визе, молбе, адвокате... и на тај начин су попуњавали државне благајне.

Један број избрисаних држава је „спашавала“ тако што је легализовала њихов статус, преименујући их у избјеглице. Такви избрисани су били срећни, јер су продужавали своју егзистенцију и избјегли депортацију, а држава је била задовољна јер је испунила квоте UNHCR-а при обавезном преузимању „избјеглица са Балкана“ (Медар-Тања, 2010: 228).

Најзначајнију улогу у ревидирању брисања и исправљању неправди које су се због тога догодиле одиграо је Уставни суд Словеније. Као одговор на кршење људских права и на тужбе које су од 1994. године подношене против Закона о странцима, Уставни суд Словеније је 4. фебруара 1999. године донио одлуку према којој је брисање противзаконито, а Закон о странцима противуставан, јер није регулисао пренос правних статуса особа из других република бивше Југославије. Одлуком Уставног суда дат је шестомјесечни рок, у којем је законодавац морао средити несклад између Закона о

странцима и Устава Републике Словеније. Тако је Влада Словеније 8. јула 1999. године донијела Закон о уређењу статуса држављана других држава насљедница некадашње Југославије у Републици Словенији (*Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji*, 1999/2010).

Овим законом предвиђено је да држављани других југословенских република који су 23. децембра 1990. године имали пријављено стално пребивалиште у Словенији и који су после 25. јуна 1991. године непрекидно живјели у Словенији могу добити дозволу за стални боравак уколико испуњавају услове одређене законом, а који се углавном односе на некажњавање. Услов о непрекинутом боравку у Словенији практично је значио да је могућност да уреде свој статус онемогућена свим оним избрисаним који су били присилно протјерани из Словеније или су Словенију привремено напустили те се због затворених граница или ратних околности нису могли вратити, или су били одсутни из других разлога. Рок за подношење молбе за рјешавање статуса на основу овог закона износио је три мјесеца и у том периоду је предата 12.931 молба (Pistotnik, 2010: 73), од чега је око 7.000 избрисаних поново добило дозволу за стални боравак (Стојић, 2008: 137). Добијањем дозволе признат је стални боравак или словеначко држављанство, од датума добијања дозволе на даље, чиме је у званичним биографијама избрисаних остала вишегодишња празнина.

Избрисано становништво се 2002. године, са намјером да ријеше своје проблеме вршећи притисак на државу, организовало и основало *Друштво избрисаних становника Словеније (DIPS – Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije – združenje za človekove pravice)*. Крајем исте године уложили су уставну иницијативу против Закона о уређењу статуса држављана других држава насљедница некадашње Југославије у Републици Словенији.

Уставни суд је 3. априла 2003. године утврдио неслагање поменутог закона са Уставом, јер закон није уређивао добијање сталног боравка оним особама које су биле присилно протјеране из државе. Поред тога, особама које су по овом закону добиле стални боравак, закон није признао стални боравак од 26. фебруара 1992. године до дана када су тај статус добиле. Одлуком Уставног суда Министарство унутрашњих послова требало је одмах и аутоматски признати дозволе за стални боравак, и то ретроактивно, од дана брисања, онима који су већ добили статус особе са сталним боравком на тлу Словеније. Да би се уредио статус оних особа које имају само дозволу за привремени боравак или још увијек немају никакав статус, надлежном министарству је речено да мора припремити закон који би био прихваћен у року од шест мјесеци од објављивања те одлуке. Међутим, осим доношења тзв. техничког закона о избрисанима 26. новембра 2003. године, на основу којег је „неких 4.000 избрисаних добило дозволу за стални боравак“ (Стојић, 2008: 139), до тзв. системског закона о избрисаним који би свим избрисаним вратио одузета права није дошло због политичке игре која се у том периоду у Словенији одигравала пред очима цјелокупне јавности. У оквиру предизборне кампање 2004. године расписан је референдум о томе да ли избрисанима треба вратити њихова права. Резултати нису били обавезујући у том смислу да би утицали на доношење закона, али показују стање јавног мњења.

„Република Словенија је тада имала 1.625.805 регистрованих гласача, а на референдум је изашло њих 511.321. Против враћања права избрисаном становништву је гласало 94,60%, за је гласало 8,82% гласача, а неважећих листића је било 1,50%“ (Исто: 139). Три недјеље касније Словенија је постала члан Европске уније, а системски закон није усвојен.

У међувремену, од 2002. године више невладиних организација, европских комитета и комитета Уједињених нација (Европска комисија против расизма и нетолеранције, Комитет за елиминацију расне дискриминације, Комитет Уједињених нација за економска, социјална и културна права, Комесар Савјета Европе за људска права, Amnesty International итд.) указивало је на проблем избрисаних и убјеђивало Владу Словеније да спроведе одлуку Уставног суда (Медар-Тања, 2023: 149).

Слика 1: Из кампање „Izbrisan16let.si“ (О izbrisanima, 22. 01. 2015)

На дан уласка Словеније у Европску унију, 1. маја 2004. године, избрисани Словеније су се прогласили за избрисане Европе, чиме је овај проблем интернационализован. Тако је 2006. године 11 избрисаних уз помоћ оних који су им помагали или их подржавали предало тужбу на Суду за људска права у Стразбуру, што је било пропраћено манифестацијом „Каравана избрисаних“, односно одласком избрисаних у Европски парламент. Истовремено, слање тужби за одштету, написаних по јединственом обрасцу, иницијатива је коју је у

фебруару и марту 2007. године покренуо један дио од приближно 4.000 избрисаних, који су у 2004. години добили допунске одлуке од Министарства унутрашњих послова.

Влада Словеније је 24. јуна 2010. године усвојила амандмане Закона о уређењу статуса држављана других држава насљедница некадашње Југославије у Републици Словенији (Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji, 1999/2010) који су омогућили поновно стицање дозволе за стални боравак и статуса сталног становника и оним избрисаним становницима који су због оправданих разлога напустили Словенију. Рок за улагање молбе од три године истекао је 24. јула 2013. године. До 5. октобра 2014. године предато је 1.885 молби за издавање дозволе за стални боравак. Од тога је издато 214 дозвола за стални боравак, 978 молби је одбијено, одбачено или су поступци обустављени и остале су још 693 неријешене молбе (Zakonodavstvo, 22. 01. 2015). С обзиром на процјену да је без правног статуса у Словенији око 13.000 особа, које у већини случајева живе у државама насљедницама бивше Југославије, број уложених молби је изузетно мали.

Европски суд за људска права је 13. јула 2010. године утврдио да је Словенија у случају избрисаног становништва кршила право на поштовање приватног и породичног живота, као и право на дјелотворни правни лијек, дефинисане Европском конвенцијом о људским правима (European Convention on Human Rights, 04. 11. 1950). Кршење наведених права, дефинисаних чланом 8 и чланом 13, Европски суд за људска права је потврдио 26. јуна 2012. године, али и констатовао и повреду члана 14 (о забрани дискриминације), те шесторици избрисаних, на основу њихове тужбе, признао по 20.000 евра за штету нанесену по основи повреде Европске конвенције о људским правима. Истовремено је наложио Словенији да у року од годину дана припреми посебан механизам за признавање накнаде за избрисано становништво. Тако је Влада Словеније 21. новембра 2013. године усвојила Закон о накнади штете особама које су избрисане из регистра сталних становника (Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva, 2013/2018). Законом који је почео да се користи тек 18. јуна 2014. године предвиђен је рок од три године за предају захтјева за одштету. Право на одштету имали су само избрисани који су добили дозволе за стални боравак, а накнадно су захтјеве могли поднијети они који су до почетка примјене овог закона предали молбу за издавање дозволе за стални боравак или за пријем у словеначко држављанство уколико су им молбе позитивно ријешене. Право на одштету нису имали они избрисани који нису уређивали свој статус у Словенији, они чије су молбе одбијене, као ни дјеца избрисаних и родбина избрисаних који су умрли.

Висина одштете, о чему одлучују управне јединице по управном поступку, рачуна се за период од брисања до поновног уређења статуса (дозволе за стални боравак или примања у држављанство) у висини 50 евра за сваки пуни мјесец. Особе се могу одлучити за утврђивање одштете и путем судског поступка. Уколико се особа одлучи за судски поступак, треба доказати да јој је учињена штета, по којој јој припада виша одштета од оне која је била одређена управним поступком. Укупна одштета добијена судским поступком не може

износити више од три пута вриједности одштете одређене управим поступком. Практично, особа која је била избрисана пет година и након тога је уредила свој статус има право на паушални износ од 3.000 евра по управном поступку, односно 9.000 евра по судском поступку (O izbrisanima, 22. 01. 2015). Према подацима Министарства унутрашњих послова Словеније, до 2021. године предато је 8.062 захтјева за утврђивање новчане накнаде, од којих је одобрено 5.797, одбијено 1.988, одбачено 189, а за 88 захтјева је поступак прекинут (Opozvani status: „Izbrisani“ u Sloveniji i njihova duga borba za pravdu, 26. 02. 2021).

Без обзира на усвајање Закона о надокнади штете особама које су биле избрисане из регистра сталних становника, остало је још много отворених питања да би се исправила неправда која им је учињена. Основни проблем лежи у чињеници да у Словенији тренутно не постоји ниједан закон који је прилагођен посебном положају избрисаног становништва, јер је Закон о уређењу статуса држављана других држава наследила некадашње Југославије у Републици Словенији престао да важи 24. јула 2013. године. Од тог датума избрисани који су пропустили поменути рок, или чије су молбе одбијене, могу искористити опште прописе за уређивање статуса странаца у Словенији на основу Закона о странцима. У том случају избрисани морају да испуне услове као и сви остали странци, јер тај закон не узима у обзир њихов посебан положај. Исто тако, и за добијање држављанства Републике Словеније не постоји никаква посебна могућност која би била посебно предвиђена за избрисане. За добијање држављанства треба испунити опште услове предвиђене Законом о држављанству Републике Словеније.

Процедура брисања из Регистра сталног становништва Републике Словеније, од 26. фебруара 1992. до данас остаје обавијена велом тајни. Овај поступак могуће је именовати и терминима као што су „административно етничко чишћење“ или „грађанска смрт“. Поступак је текао готово тајно са намјерно погрешним тумачењем једног од чланова Закона о странцима. Брисање је прошло неопажено у јавности, јер су се сви бавили сном нације о државности, а почетком рата у Хрватској и Босни и Херцеговини, који је довео до великог броја мртвих на Балкану, нико није опазио „виртуелно мртве“ у Словенији. Словеначка држава је те људе „притиском на дугме“ на централном рачунару избрисала из евиденције становништва Словеније. Једноставно је одлучила да они више не постоје.

Брисање из Регистра сталног становништва Републике Словеније представља кршење основних људских права од стране словеначке државе. „По наводима Хелсиншког мониторинга Словеније чак око 85% избрисаних су Срби“ (Бањац, 1997: 37). Неки су свој статус ријешили, али није занемарив број оних који и данас живе без одговарајућег статуса, докумената, здравственог осигурања итд.

Ипак, највећи број Срба настањених у Словенији је након осамостаљења Словеније предао захтјев за добијање држављанства Републике Словеније. Постали су држављани Републике Словеније, али држављани без икаквог посебног статуса сврстани у категорију „несловенци“ и без статуса националне мањине.

3.1.5. Политичко-правни и друштвени положај српске мањине према међународним стандардима

У савременој Европи установљени су стандарди заштите припадника националних мањина. Установљене су институције, усвојена стратешка документа, покренути механизми њиховог спровођења и контрола тог процеса.

Пресудан утицај на развој политичке и правне свијести о значају унапређења положаја мањина имале су европске међународне институције: Савјет Европе (Council of Europe – CE) и Организација за европску безбједност и сарадњу (Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE). Под окриљем ових организација усвојени су документи који представљају основу заштите мањина у Европи.

Савјет Европе је са активностима заштите мањина почео 1950. године, усвајањем Конвенције за заштиту људских права и основних слобода (European Convention on Human Rights, 04. 11. 1950). Конвенција је проширивана неколико пута додавањем протокола који су надопунили њене одредбе. Потписивање и ратификовања Конвенције кључна је обавеза коју морају да испуне земље чланице Савјета Европе. Чин доношења Конвенције правно је уобличио идеју земаља Европе о успостављању јединствене заштите људских права и индивидуалних политичких слобода, који, уз владавину права, чине темељ истинске демократије.

За област која се тиче заштите права припадника националних мањина најзначајнији је члан 14. Он не помиње на директан начин припаднике националних мањина, али се одредбама о забрани дискриминације на индиректан начин дотиче овог питања. У овом члану се наводи да се уживање права и слобода предвиђених Конвенцијом обезбјеђује без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, повезаност с неком националном мањином, имовина, рођење или други статус.

Појам „национална мањина“ помиње се у Протоколу 12 уз Конвенцију о заштити људских права и основних слобода из 2000. године. У члану 1 Протокола наводи се да се уживање сваког права које закон предвиђа мора обезбиједити без дискриминације по било ком основу, као што је пол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, повезаност с неком националном мањином, имовина, рођење или други статус.

Конвенција одређује садржај права и слобода и, за случај кршења, обезбјеђује међународну заштиту. Поступак се води пред Европским судом за људска права. Држава која поднесе захтјев за пријем у чланство Савјета Европе дужна је да усагласи националне законе са Конвенцијом како би се отклониле могућности повреде основних слобода и права, а држава чланица против које је донесена правноснажна пресуда дужна је да поступи у складу са одлуком и да реформише домаће законодавство.

Словенија се придружила Савјету Европе 14. маја 1993. године, Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода потписала је 4. маја 1993, ратификовала 28. јуна 1994, али је на снагу ступила тек 1. новембра 1998. године (*Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, 13. 05. 2004). Европски суд за људска права је у неколико наврата утврдио да је Словенија у случају избрисаног становништва кршила одредбе дефинисане Конвенцијом.

Европску повељу о регионалним или мањинским језицима (*European Charter for Regional or Minority Languages*, 25. 06. 1992) донио је 1992. године Савјет Европе. Повеља је установљена на чињеницама да „у свакој европској држави делови становништва говоре језицима различитим од језика који је у службеној употреби и којим најчешће говоре припадници најбројније језичке (етничке) групе, а да се мањинским језицима не посвећује довољно пажње. Поред тога, неки језици су распрострањени у више држава, тако да језик који је службени у једној земљи, постаје мањински у суседној земљи. Такође, у оквиру једног језика говори се више дијалеката који би, у смислу богатства различитости, требало да имају једнаке услове за очување“ (Башић, 2004: 749). Посебан проблем представљају језици радника миграната који су у неким европским државама многобројнији од аутохтоних мањина, што је случај са српским језиком у Словенији.

Циљ Повеље је да допринесе очувању језичког блага Европе, као дијела њеног културног наслеђа. Државе потписнице Повеље обавезују се на предузимање мјера које доприносе очувању и развоју регионалних и мањинских језика. Под регионалним језицима подразумијевају се језици којима се говори на једном дијелу територије неке државе, а под мањинским они којима говоре особе које не настањују хомогено нека подручја и којих је мање у односу на лица која говоре већинским језиком. Повеља за постојање „регионалних или мањинских језика“ најприје захтијева да су они традиционално, заправо дуготрајно у употреби, што се у научним коментарима тумачи као захтјев да језик буде континуирано у употреби у дужем временском периоду. Сљедећи услов који слиједи из дефиниције садржане у Повељи јесте да су то језици група држављана које су бројчано мање од остатка становништва, а што нужно не мора да значи у сваком случају и поистовећивање тих језика са језицима лингвистичких и националних мањина (Ђурић, 2019: 52). Повељом су установљени циљеви и начела којима се утврђује минимум заштите мањинских језика, који државе својом политиком, законодавном и свакодневном праксом морају да потврде. Специфичност Повеље у односу на већину међународних уговора које државе потписнице обавезују да их прихватају и примјењују у цјелини јесте у томе што државама оставља слободу да одаберу одредбе које ће имплементирати. Очекује се да државе прихвате минималан проценат одредби које ће допринијети очувању језичке шароликости. Уз то, Повељом није утврђена листа регионалних или мањинских језика које се њоме штите, већ је задржан флексибилан приступ који омогућава државама да саме одлуче за које језике ће утврдити начин и мјере заштите. Словенија је Повељу потписала 3. јула 1997, ратификовала 4. октобра 2000, а са примјеном започела 1. јануара 2001. године

изјављујући у својој Декларацији о потврђивању Повеље да се италијански и мађарски језик сматрају регионалним или мањинским језицима на територији Републике Словеније (Reservations and Declarations for Treaty No.148 – European Charter for Regional or Minority Languages, 07. 03. 2023), чиме се практично обавезала на заштиту само ова два језика.

Комитет министара Савјета Европе је 1994. године усвојио Оквирну конвенцију за заштиту националних мањина (Framework Convention for the Protection of National Minorities, 10. 11. 1994). Иако у називу садржи ријеч „оквирна“, она представља правно обавезујући уговор за све државе потписнице. Потписивању ове конвенције претходио је Самит Савјета Европе, одржан у Бечу 1993. године, на којем је изражена намера држава чланица да утврде стандарде заштите права и унаприједи услове за очување и развој културног, етничког, вјерског и језичког идентитета националних мањина, у складу са традиционалним демократским вриједностима (једнакост пред законом, начела недискриминације и једнаких могућности, слобода удруживања и активно учешће у јавном животу).

Оквирном конвенцијом за заштиту националних мањина утврђена су начела и принципи, то јест минимум граница заштите права националних мањина који би државе требало да обезбиједе њиховим припадницима. Права утврђена у Конвенцији одређена су и индивидуално и колективно, тачније, на самом почетку Конвенције се каже да права која су њом утврђена припадници националних мањина могу да уживају појединачно или у заједници са другима. Уважавајући специфичне околности, не само у различитим европским регионима већ и у свакој држави, као и чињеницу да у оквиру Савјета Европе постоје државе које различито гледају на однос етничке већине и мањине, Оквирна конвенција утврђује начела и принципе заштите мањина примјерене начелима европске демократије. Конвенцијом се не гарантују конкретна права припадника националних мањина, али се утврђују жељене активности и мјере које би државе требало да предузимају како би створиле услове за заштиту и унапређивање права мањина. Основне карактеристике одредби Оквирне конвенције су: отворена дефиниција појма „национална мањина“, уздржан однос према концепту колективних права, афирмација културне аутономије мањина, која подразумева самоуправу у области образовања, културе, службене употребе језика и информисања на матерњем језику, инсистирање на начелима недискриминације и дјелотворног учешћа мањина у друштвеном животу, као и осуда сваког облика насилне асимилације мањина.

Државе потписнице Оквирне конвенције морају спроводити одговарајућу политику засновану на начелима владавине права, толеранције и међусобног разумијевања, што практично значи да владе морају измијенити постојеће законодавство и тако обезбиједити спровођење преузетих обавеза. У државама потписницама имплементацију права националних мањина, садржаних у Оквирној конвенцији, прати Комитет министара, који је у ту сврху основао Савјетодавни комитет, чији су чланови угледни стручњаци у области заштите националних мањина (Башић, 2004: 748). Словенија је Конвенцију потписала 1. фебруара 1995, ратификовала 25. марта 1998, а са примјеном започела од 1. јула исте године (Slovenia, 28. 02.

2020). На основу начела ове конвенције, а на иницијативу припадника народа бивше Југославије у Републици Словенији, Народна скупштина Словеније је двотрећинском већином у фебруару 2011. године усвојила Декларацију Републике Словеније о статусу националних заједница припадника народа бивше Југославије у Републици Словенији (*Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji*, 2011), чиме је изразила очекивање да ће Влада Републике Словеније обезбиједити сталну бригу за стварање могућности за припаднике заједница Албанаца, Бошњака, Црногораца, Хрвата, Македонаца и Срба да очувају и развијају свој идентитет. Године 2017. у процедуру је стављен Приједлог закона о остваривању колективних културних права припадника народа бивше Југославије, али до сада није усвојен (Klun i Skubic Ermenc, 2022: 188). На основу Декларације из маја 2011. године основан је Савјет Владе Републике Словеније – посебно консултативно тијело за питања припадника националних заједница народа бивше Југославије у Републици Словенији. У Савјет се именује шест представника националних заједница бивше Југославије у Републици Словенији, пет представника државних органа (Министарство културе, Министарство просвјете, науке и спорта, Канцеларија Владе за националне мањине, Министарство унутрашњих послова и Министарство спољних послова) и један представник Јавног фонда Републике Словеније за културне дјелатности⁹. Савјет је основан са циљем успостављања бољег и бржег дијалога између Владе и националних заједница у циљу обезбјеђења очувања, развоја и унапређења идентитета припадника народа некадашње Југославије у свим његовим облицима (*Svet Vlade Republike Slovenije za vprašanja narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji*, 04. 04. 2020).

Поред институција у оквиру Савјета Европе, заштитом мањина и унапређивањем међуетничких односа у мултикултурној и вишевјерској Европи бави се Организација за сарадњу и безбједност у Европи (*Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE*)¹⁰. Основана је 1973. године на темељу Повеље Уједињених нација (*United Nations Charter*, 24. 10. 1945) ради очувања мира и стабилности, те заштите људских права и слобода у Европи. У оквиру Организације од 1992. године установљена је функција Високог комесара за националне мањине (*High Commissioner on National Minorities*) са задатком да дјелује превентивно у ситуацијама које могу изазвати погоршање међуетничких односа. Одлуке које доноси Канцеларија високог комесара нису обавезујуће за државе чланице, али препоруке које припрема и доноси представљају један од стандарда међународне заштите националних мањина (Башић, 2004: 683).

⁹ Јавни фонд за културне дјелатности (ЈСКД) осигурава финансијску подршку активностима мањинских културних удружења, нарочито за мањине које не признаје Устав. Фонд је законски утемељен 1996. године као Фонд Републике Словеније за аматерску културну дјелатност, а данашње име има од 2000. године (Zdravković, 2010: 29).

¹⁰ До 1995. године дјеловала је под називом Конференција за европску сигурност и сарадњу (*Conference on Security and Co-operation in Europe – CSCE*).

Словенија је Организацији за сарадњу и безбједност у Европи приступила 24. марта 1992. године и према свим поднесеним извјештајима она у потпуности поштује положај и права признатих националних мањина. На неким састанцима Високог комесара за националне мањине покретане су дебате о признавању статуса националне мањине Аустријанцима, Нијемцима, и у неким дијеловима Словеније Србима и Хрватима, које нису резултовале ни препорукама високог комесара, нити су утицале на промјену положаја непризнате мањинске популације.

На међународном плану, 1992. године Уједињене нације (United Nations – UN), као формално необавезујући документ, усвојиле су Декларацију о правима особа које припадају националним или етничким, вјерским и језичким мањинама (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 18. 12. 1992), потврђујући један од основних циљева Уједињених нација проглашених у Повељи (United Nations Charter, 24. 10. 1945) и Општој декларацији о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, 10. 12. 1948), а то је промоција и подстицање поштовања људских права и основних слобода за све, без обзира на расу, пол, језик или вјеру. Декларација је након усвајања сматрана за документ који је најцјеловитије уредио област заштите мањинских права, у односу на све претходне документе међународног права. Њене кључне одредбе дефинисане су чланом 1, којим се државе обавезују да ће донијети одговарајуће законе и друге мјере како би на својим подручјима штитиле опстанак и национални или етнички, културни, вјерски и језички идентитет мањина. Чланом 2 се наводи да припадници националних или етничких, вјерских и језичких мањина имају право да уживају у својој култури, да исповиједају и практикују сопствену вјеру и да користе свој језик, приватно и јавно, слободно и без мијешања са стране и без било ког облика дискриминације. Чланом 4 дефинисан је однос државе према мањинама истичући да државе треба да подзму мјере за: стварање повољних услова у којима особе које припадају мањинама могу изразити своја обиљежја и развијати своју културу, језик, вјеру, традицију и обичаје; стварање услова за учење матерњег језика или за служење својим језиком у настави; подстицање стицања знања о историји, традицији, језику и култури мањина које живе на њиховој територији.

Словенија је Уједињеним нацијама приступила 22. маја 1992. године (Slovenia in the UN, 24. 02. 2022) и према последњем извјештају (2021 Country Reports on Human Rights Practices: Slovenia, 12. 04. 2022) назначено је да Устав земље признаје Мађаре и Италијане као националне мањине и Роме као етничку мањину. Остало мањинско становништво није званично признато, укључујући етничке Нијемце, Албанце, Бошњаке, Хрвате, Македонце, Црногорце и Србе. Иако су ове заједнице позвале на измјену Устава како би се признале као званичне мањине, Савјет Европе није ставио примједбе на постојећи правни оквир за признавање мањина у земљи.

Поред ових мултилатералних докумената, вид заштите права и идентитета, али и унапређивања положаја националних мањина су билатерални уговори којима државе

настоје да побољшају механизме остваривања признатих права припадника националних мањина. Предности билатералних уговора су у томе што могу да се концентришу на конкретне потребе сваке националне мањине у зависности од историјских, политичких и друштвених прилика које су утицале на њихов положај. Билатерални уговори се могу склапати у форми посебног документа који је посвећен националним мањинама, или у форми уговора о пријатељству, разумијевању и добросусједској сарадњи у којима је један или више чланова посвећен овом проблему. Посебним уговорима регулишу се питања важна за опстанак и заштиту идентитета мањина, а најчешће су то споразуми који се односе на заштиту: идентитета, културе и културне баштине, образовања, вјероисповијести, слободе изражавања и удруживања, дјелотворног учешћа у процесима одлучивања и успостављања и одржавања веза са матичним државама и сународницима у дијаспори. „Само изузетно државе признају и извесна колективна права мањинама. Много чешће, међутим, настоје да у текст споразума унесу одредбе којима се изричито ограђују од обавеза у погледу признавања колективних права мањинама и од територијализације етничности“ (Башић, 2004: 754).

Праксом билатералног споразумијевања су унапријеђени међудржавни односи, стабилност и положај националних мањина у региону. Ипак, они су декларативни и оквирни и њихове одредбе се примјењују посредно путем националних законодавстава или путем међудржавних споразума о одређеним питањима. Уговорене стране су обавезне да поштују уговорима предвиђена права националних мањина и да воде периодичне билатералне разговоре о њиховој примјени. Уколико их се не придржавају, међународна заједница политичким притисцима опомиње државе да крше основне принципе међународног права. Словенија са државама насталим након распада бивше Југославије није потписала ниједан билатерални уговор којим се регулишу питања важна за опстанак и заштиту идентитета мањина.

Заштитом права националних мањина баве се и државе које, усвајајући принципе, циљеве и методе садржане у међународном праву, доносе посебне законе којима настоје да регулишу положај мањина. Неке од држава су кроз уставе и друге законе и одлуке на регионалном и локалном нивоу постигле сличан ефекат у погледу стварања услова за очување и унапређење етничког, културног, језичког и другог идентитета мањина. „У региону су посебне законе о заштити мањина донеле Мађарска, Хрватска, Србија и Црна Гора, Босна и Херцеговина, Молдавија, а уставноправним решењима прибегле су Словенија, Македонија, Румунија“ (Исто: 683–684).

Положај српске националне мањине у смислу међународноправне заштите националних мањина, односно формално-правне регулативе, различит је од земље до земље. У Словенији је њихов статус и даље недефинисан иако имају све услове за стицање статуса националне мањине. Послије Словенаца, чине највећу националну групу (три пута су бројнији од Мађара, Италијана и Рома скупа, који у Словенији имају признат мањински статус), а вишевијековни живот белокрајинских Срба на територији Словеније даје историјску оправданост за добијање овог статуса.

3.1.5.1. Политичко-правни и друштвени положај Срба у Словенији

Република Словенија је након стицања независности усвојила политику која подразумева различит правни положај аутохтоних и алохтоних националних мањина. Неравноправан правни положај умногоме условљава и њихов неједнак фактички положај.

Према члану 61 Устава Републике Словеније (Ustava Republike Slovenije, 1991/2021) сваки грађанин има право да слободно изражава припадност свом народу или националној групи, да гаји своју културу и користи свој матерњи језик и писмо. Чланом 63 забрањена је свака дискриминација на основу националне, расне, вјерске или друге различитости, а чланом 64 установљена су посебна права аутохтоних националних заједница у Словенији (мађарске и италијанске). Припадници ових националних заједница имају право на очување и унапређивање свог националног идентитета, на слободну употребу националних симбола и установљавање организација. Такође, имају право да унапређују економску, научну, културну, издавачку, медијску и истраживачку дјелатност, имају право на образовање и школовање. Уставом су им гарантована права на везе са матичним државама, као и обавеза Словеније да обезбиди материјалну и моралну подршку за остваривање тих права.

Припадници ових националних заједница могу у областима у којима су настањени оснивати властите самоуправе, са одређеним ингеренцијама. Представници ове двије заједнице имају своје заступнике у представничким тијелима на свим нивоима, тако да државни или локални органи не могу донијети одлуке које се односе на живот и положај мањине а да прије тога не добију мишљење представника ових националних заједница.

Рачунајући да ће јој за улазак у Европску унију бити потребни гласови Мађарске и Италије, Словенија додјељује статус националне мањине Мађарима и Италијанима. Треба нагласити да су то групе које су овај статус већ имале у бившој заједничкој држави. Остали конститутивни народи Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, па тако и Срби, не добијају статус националне мањине, јер Словенија рачуна да ће јој ово питање користити приликом рјешавања билатералних спорова са осталим државама насталим последице распада Југославије. Што се Рома тиче, европска сензибилизација њиховог питања учинила је да државе у којима Роми живе воде рачуна да у њиховом случају поштују стандарде Европске уније о мањинским питањима, па је тако Словенија чланом 65 Устава регулисала права припадника ромске заједнице посебним законом.

Оваквим уставом Словенија је испунила одређене стандарде заштите мањина у Европи, али само за двије мањине које су проглашене аутохтоним. Укупан број припадника ове двије мањине не прелази 12.000, а остале, такозване непризнате, новодобне, новонастале, нове или алохтоне мањине прелазе број од 100.000 припадника. У тој групи су, поред Срба, Црногорци, Хрвати, Бошњаци, Македонци и Албанци. Већина њих су до распада Југославије имали стално пребивалиште и запослење у Словенији, али су били држављани других југословенских република.

За мањинско питање у Словенији важна је чињеница да међу српским становништвом постоји неоспорна аутохтона група у Белој Крајини. Њихово присуство на овом простору датира из 15. вијека, а о њиховој историји, животу и обичајима постоји богата литература.

„Уколико се пренебрегне чињеница да је законодавац направио разлику између аутохтоних и алохтоних мањина, што представља озбиљну препреку за равноправан приступ овим групама, остаје нејасно зашто су аутохтоне групе, попут Срба у Белој Крајини, остале изван домашаја остваривања права која им припадају. Њихова малобројност свакако није препрека за признавање посебних права, јер су она управо неопходна таквим заједницама да би очувале свој идентитет“ (Башић, 2004: 733–734).

Право на образовање на мањинским језицима (од предшколског до завршног средњошколског образовања) остварују само аутохтоне мањине, што је регулисано Законом о остваривању посебних права припадника италијанске и мађарске националне мањине на подручју васпитања и образовања (*Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja*, 2001/2018), као и посебним законима за поједине степене образовања. Поред тога, сви ученици у Словенији се током свог школовања упознају са одликама и посебностима језика, културе и историје националних мањина.

Да би остварили ова и друга права, представници мањина су укључени у рад међудржавних комисија које разматрају културну и научну сарадњу са сусједним државама, и у којима се стварају механизми за унапређивање образовања, обуке и специјализације наставног кадра. Средства за уџбенике и наставна средства на језицима мањина обезбјеђују се из државног буџета и буџета локалних заједница. Дио средстава издваја се за образовање дјеце ромске националности, а надлежно министарство школама које имају наставу на ромском језику одобрава додатни фонд педагошких часова.

„Образовање `нових мањина` укључује бесплатно обавезно образовање деце миграната у оквиру словеначког школског система и факултативно право деце миграната на додатну наставу матерњег језика, што је гарантовано чланом 8 Закона о основним школама (*Zakon o osnovni šoli*, 1996/2016). Родитељи и деца се за овај вид наставе самостално опредељују, а планирано је да се недељно изводи 3–5 часова“ (Башић, 2004: 734).

3.1.5.2. Захтјеви Срба за статус националне мањине

Непризнавање статуса националне мањине узрокује појаву да око 40.000 људи српске националности немају практично никаква права. Добијање овог статуса обезбиједило би им другачији статус, прије свега у државним институцијама (у законодавној, извршној и судској власти). Срби нису заступљени ни на једном нивоу власти, за разлику од Мађара и Италијана, којих има и десет пута мање, а имају гарантовано посланичко мјесто у парламенту.

Уз добијање статуса националне мањине дошло би до повећања материјалних издвајања Словеније из буџета за потребе националних мањина. Од осамостаљивања Словенија издваја знатна финансијска средства италијанској и мађарској заједници, којима је признат статус националних мањина. Наиме, средства за италијанску и мађарску националну групу издваја Уред за народности, док за остале непризнате етничке заједнице средства издваја Министарство за културу. Износ издвојен за признате националне мањине и преко десет пута је већи од износа предвиђеног за остале етничке групе које Словенија није признала.

Септембра 2004. године Министарство за дијаспору Републике Србије је на Државну сједницу Републике Словеније послало Захтјев за признање статуса националне мањине Србима у Словенији. Допис се односио на Србе који су у Словенији имали стално пребивалиште прије распада Југославије. Српско министарство сматра да је српска мањина најбројнија у Словенији, и да би због тога Словенија морала признати међународне стандарде за њену заштиту. Према ставовима српског министарства, на тај начин би се српској групи признала држављанска, народна, људска, политичка, привредна, социјална и културна права.

Жеља Срба за добијање статуса националне мањине је разумљива из два разлога. Чињеница је да су Срби, такође, аутохтоно становништво Словеније, јер их неколико хиљада живи већ неколико вијекова на територији Беле Крајине. Други разлог лежи у чињеници да су по попису 2002. године Срби најбројнија досељеничка национална група, јер их је скоро 40.000, односно 2% од свег становништва Републике Словеније. Једна од најзначајнијих жеља потписника документа Министарства за дијаспору Републике Србије јесте могућност образовања словеначких Срба на матерњем језику.

Након ове иницијативе, Срби у Словенији су у неколико наврата слали захтјеве за добијање статуса националне мањине разним органима власти у Словенији. Статус је и даље непромијењен, односно одговор словеначких званичника је био негативан уз најчешће објашњење да „још увијек није дошло вријеме за такве промјене“.

Срби у Словенији су мишљења да им је у рјешавању овога проблема неопходна помоћ институција власти из Србије и Републике Српске, односно Босне и Херцеговине. Сматрају да се билатералним уговорима између Словеније и друге двије државе може уредити положај Срба у Словенији и да се системом реципроцитета њихов положај може знатно поправити. Будући да Словенци и у Србији и у Републици Српској, односно Босни и Херцеговини имају статус националне мањине, на властима ових држава је да својој дијаспори обезбиједе исти положај (Medar-Tanja, 2018: 680).

3.1.5.2.1. Ставови белокрајинских Срба о статусу националне мањине

Белокрајински Срби су потомци аутохтоне српске заједнице која је своја станишта подигла у Белој Крајини још у 15. вијеку. Иако укупан број национално изјашњених белокрајинских Срба једва прелази стотину припадника, њихово постојање чини историјску подлогу за добијање статуса националне мањине, што Срби након осамостаљивања Словеније нису добили (Медар-Тања, 2012: 215).

Белокрајински Срби имају све објективне елементе које имају остале аутохтоне националне групе у Републици Словенији а добиле су статус националне мањине (Мађари и Италијани). Будући да им није аутоматски додијељен послије осамостаљења Словеније, потребно је да као заједница, која има све услове за то, од државе траже признавање мањинског статуса. Проблем се јавља у њиховим осјећањима и ставовима. Међу становништвом четири српска белокрајинска села (Бојанци, Мариндол, Милићи, Пуновићи) разликују се мишљења о мањинском статусу. Највише је заговорника идеје о статусу националне мањине у Мариндолу, а најмање у Бојанцима. У осталим насељима је размишљање на тему посебног мањинског статуса спорадично. Занимљива су размишљања о томе зашто не траже посебан мањински статус. Статус мањине би их на одређен начин издвојио из словеначког друштва, и тако их означио. Поставио би их у сасвим нову ситуацију, у положај и статус мањине, како они кажу „статус мање вриједности“, статус који у прошлости никада нису имали (Bešter et al., 2006: 63).

У прилог жељи белокрајинских Срба да се не издвајају од осталих ни по чему, говори и чињеница да је у Бојанцима до осамостаљења Словеније постојала фолклорна група која се бавила очувањем традиције, игре и пјесме. Група се расформирала након распада бивше Југославије, не желећи својим радом привлачити пажњу на различитост чланова у односу на остало становништво. Поред тога, становништву белокрајинских села сметао је изненадни интерес политичара, научних радника, новинара и јавности који се јавио након распада Југославије. Није им одговарао публицитет који би их издвајао од осталог становништва Словеније, сматрајући да је најбоље да наставе живот како су га и до тад живјели, без посебног истицања и издвајања од цјелокупне заједнице.

Овдје је битно нагласити да становништво четири испитивана села није повезано ни између себе, на неком вишем нивоу, као српска национална заједница, па немају потребу ни да заједно представљају област у којој живе. Узрока за то је више: историјска и управна подјела међу испитиваним селима, недостатак заједничких социјализацијских елемената (црква, школа...), непстојање мјеста на којем би се сви сретали (постоје Ватрогасни дом у Бојанцима и Дом крајинских извиђача у Мариндолу, али они служе само за сеоске потребе). Социјални контакти и интеракције не врше се примарно између становништва споменутих села, па ни социјална слика становништва није најбоља: расте број мјешовитих бракова, повећава се просјечна старост становништва, становништво је све мобилније (досељавање и одсељавање) (Bešter et al., 2006: 67).

Занимљива је и чињеница да се становништво ова четири села не поистовећује са остатком српске заједнице у Словенији. Белокрајински Срби сматрају да су они посебна заједница и да немају никакве везе са осталим досељеницима, нити са државама насталим након распада Југославије. Данашњу Србију, Црну Гору и Босну и Херцеговину не сматрају својим матицама. Нису чланови никаквих националних удружења, нити желе да се национално организују. Са удружењима Срба која у Словенији постоје и чије чланство чини „алохтона“ српска популација белокрајински Срби не сарађују. Они чак нису превише упућени у њихово постојање, нити у њихов рад. Као потомци досељеника који су у Словенију стигли и прије настанка саме словеначке државе, сматрају се њеним саставним дијелом, па би им статус националне мањине донио осјећај да су грађани нижег ранга, како се они сами не осјећају¹¹.

Сви ови елементи представљају лоше услове за добијање статуса националне мањине, али и словеначкој држави дају оправдање за став да статус националне мањине треба да имају само Мађари и Италијани, док друге етничке заједнице немају услове за то.

3.1.5.3. Захтјеви Срба за увођење српског језика као изборног предмета у основне и средње школе у Словенији

Највећи проблем узрокован непризнавањем мањинског статуса Србима јесте заборављање матерњег језика, што представља један од видова асимилације. У том погледу ускраћени су највише они који нису правилно научили српски језик, што се углавном односи на популацију рођену у Словенији. Један од начина очувања српског језика је његово правилно коришћење у кругу породице и пријатеља, мада родитељи често нису у могућности да науче дјецу правилан српски језик.

Код самих припадника мањинских заједница мора постојати јака свијест о потреби да њихова дјеца треба добро да овладају матерњим језиком, како би у периоду одрастања у мјешовитој средини (која посебно не стимулише језички плурализам, али га и не спречава ако заједница сама довољно јасно, организовано и упорно изражава такав интерес) могли да одрасту у зреле и психички нормалне личности, свјесне свог културног и националног идентитета. Чињеница је да су Срби, а нарочито најмлађи нараштаји, како другдје у дијаспори, тако и у Словенији, изложени свеобухватним процесима асимилације. Многи родитељи желе да њихова дјеца науче матерњи језик, али у исто вријеме својој дјечи могу понудити само жељу, јер објективно ни сами немају довољно знања, могућности, а ни времена због својих радних обавеза. У стварности они проводе веома мало времена са својом дјецом, а осим тога постоје и многи други лимитирајући фактори. Између осталог, родитељи често прецјењују значај словеначког језика и потцјењују српски језик преносећи несвјесно тај став на своју дјецу. У условима језичке сличности код већине људи, а код

¹¹ Теренска истраживања, април 2009. године

дјеце нарочито, веома брзо долази до формирања идиосинкретичких форми и употребе „нечистих“ облика у свакодневном говору, што таквог припадника мањинске заједнице води путем убрзане асимилације или маргинализације.

У исто вријеме српска дјеца живећи у већинском словеначком окружењу долазе у ситуацију да њихов матерњи језик постепено прераста у други језик. Из тог разлога изузетно је важно код дјетета пробудити жељу да учи свој језик, који ће користити и на који ће бити поносан.

Чињеница је да су дјеца способна да науче два или више језика под условом да су учена по коректним методолошким принципима и да је њихова животна средина довољно стимулативна за развој језика. Српска дјеца у Словенији могу се груписати у неколико категорија: она која су научила српски језик у отаџбини и породици и која га постепено заборављају у новој средини, она која су рођена у Словенији и која тек почињу да га уче или су га научила до своје треће године и онда заборавила мање или више након поласка у обданиште, или она срећнија коју су чувале баке, али која су почела да заборављају српски језик од поласка у школу.

Гласови чине основу сваког па и српског језика, тако да квалитет гласова има доминантну улогу у развоју основне писмености. Из разлога поменуте језичке близине српског и словеначког језика српска дјеца не би требало да имају већих потешкоћа у читању и писању. Лоше читање могло би, прије свега, да буде узроковано недовољним знањем ћириличних графема, а много мање акустичким и артикулационим структурама које дијете посједује. Утицај словеначког изговора у том смислу вјероватно је минималан, док је различита акцентуација и творба реченичке структуре од пресуднијег значаја. Са одрастањем дјеце гласовна артикулација и општа језичка компетенција се погоршава услед израженог процеса асимилације. Дуже остајање у миљеу гдје је доминантан други језик води до колапса језичко-гласовне структуре, као и граматичке и реченичке структуре матерњег језика.

Посебан проблем представља учење ћирилице. Опречна су мишљења о томе да ли би дјеца лакше научила српски језик пишући латиничним или пишући ћириличним писмом. Усвајање латиничног писма у словеначком контексту и ћириличног писма у српском контексту не би требало да има негативни међусобни утицај. Јасно разграничавање два говорна и писана језика могло би допринијети лакшем усвајању и словеначког и српског писаног говора, јер би изостао негативни трансфер. Латинично писмо би се без проблема могло увести и у репертоар српског писаног говора када ћирилично писмо у српском и латинично писмо у словеначком писаном језику буду аутоматизовани.

У Словенији су прије осамостаљења постојале српске школе, а уз њих и ћирилично писмо. Након укидања српског језика из образовног процеса у словеначким школама Срби у Словенији покушали су на разне начине да у школе уведу српски језик у форми изборног предмета. Један од дописа са тим садржајем послали су представници *Савеза српских друштава Словеније* почетком 2008. године Министарству за школство и спорт Републике Словеније. Приједлог словеначких власти био је да се анкетањем утврди које су то школе

у којима је довољан број заинтересованих ученика за увођење српског језика као изборног предмета у наставни процес, те да се у тим школама организује настава српског језика. Чланом 8 Закона о основним школама Републике Словеније (*Zakon o osnovni šoli*, 1996/2016) регулисано је допунско образовање и предвиђено да се за дјецу чији матерњи језик није словеначки, приликом уписа у основну школу, у сарадњи са државом поријекла, организује настава матерњег језика и културе. За то није потребан статус националне мањине, нити било шта друго осим да се родитељи и ученици обавијесте да им то право припада по закону и да се организује прикупљање пријава. У периоду од осамостаљења Словеније па до 2020. године, према подацима *Савеза Срба Словеније* свега двадесетак дјеце је похађало наставу српског језика у једној или двије школе у Словенији.

У рјешавање положаја мањинских језика укључио се и Савјет Европе. Комитет експерата Европске повеље о регионалним или мањинским језицима¹² је 2014. године словеначким властима дао препоруку да признају српски, хрватски и њемачки као традиционално мањинске језике Словеније и да у сарадњи са мањинама примијене Европску повељу о регионалним и мањинским језицима. Комитет експерата се у наредном периоду позивао на ову препоруку, али је из Владе Републике Словеније увијек стизао одговор да се Европска повеља о регионалним или мањинским језицима према њиховом тумачењу, садржаном у словеначкој Декларацији о потврђивању ове повеље, не може односити на српски, хрватски и њемачки језик. Словенија је Декларацијом прописала да се италијански и мађарски језик сматрају регионалним или мањинским језицима на њеној територији и обавезала се да одредбе Повеље примијени и на ромски језик. Словеначке власти су Савјету Европе предпочиле и да се српски језик може учити као страни у склопу изборних предмета у основним школама.

Ангажман Савјета Европе је, иако није донио жељене резултате, покренуо српску заједницу. Почетком 2020. године *Савез Срба Словеније* је у контакту са директорима свих основних школа у Словенији спровео иницијативу са циљем да се идентификују основне школе у којима ће се од школске 2020/21. године бесплатно изводити допунска настава српског језика према званичном Програму основног образовања и васпитања у иностранству Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, који обухвата садржаје из три предмета: Српски језик, Моја отаџбина Србија и Основи културе српског народа. Планирано је да се настава реализује на три узрасна нивоа: млађем (први, други и трећи разред), средњем (четврти, пети и шести разред) и старијем (седми и осми разред) и да се изводи у форми двочаса (два пута по 45 минута) једном седмично, у току радне седмице (Допунска настава на српском језику у иностранству, 14. 10. 2022). Предвиђено је да Словенија обезбиједи просторе у школама и покрије комуналне трошкове, а да Србија обезбиједи уџбенике и одабере и плати наставнике.

¹² Чланове Комитета експерата именује Комитет министара Савјета Европе са листе појединаца признате стручности у питањима којима се бави Повеља, а које је номинувала држава чланица. Комитет експерата чини по један члан из сваке државе (Framework Convention for the Protection of National Minorities, 10. 11. 1994).

Слика 2: Српска школа у Словенији
(„Da živimo svi u slozi” – proslava Svetog Save u Sloveniji, 07. 02. 2023)

Прва генерација уписана је школске 2020/21. године¹³ и са активностима је започела крајем септембра 2020. године, али је класична настава од 19. октобра због пандемије короне замијењена наставом по „онлајн” моделу преко зум-апликације и гугл-учионице (Почела настава на српском језику у Словенији, 25. 10. 2020). Број полазника се у наредном периоду повећао, тако да је у школској 2022/23. години наставу реализовало 12 наставника у 25 мјеста, са 78 група, од којих је једна „онлајн“ (и у њој су дјеца из још шест словеначких градова). Настава се углавном одвија у словеначким основним школама, али и у другим погодним просторима, као што су Парохијски дом и Библиотека „*Михајло Пупин*“ у Љубљани, православне цркве у Марибору и Копру, Библиотека „*Франце Балантич*“ у Камнику, просторије *Српског културног друштва „Слога“* у Солкану (општина Нова Горица), који су и иначе мјеста окупљања српске заједнице (Učenje i druženje u srpskoj školi u Sloveniji, 06. 10. 2022).

¹³ До 1. марта 2020. године, када је истекао рок за пријаву заинтересованих ученика, пријавило се преко 1.500 дјеце, па су формиране 63 групе са укупно 896 ученика у 72 основне школе у Копру, Крању, Љубљани, Новој Горици, Постојни, Марибору, Камнику... Планирано је да ангажовањем још наставника сва заинтересована дјеца буду укључена у наставу, те да се настава организује и у Новом Месту, Цељу, Велењу, Корупшкoј (U Sloveniji sve više đaka uči srpski jezik, 14. 01. 2021).

Уз учење ћирилице, читање и писање, учи се историја, традиција и умјетност. Ђаци учествују на такмичењима из историје, у музичким пројектима, ликовним и литерарним конкурсима и смотрема. Осим настави, велика пажња посвећује се ваннаставним активностима, које се често организују у сарадњи са другим институцијама. Овакав приступ доприноси развијању свијести о националном и културном идентитету и одржавању трајних веза с отаџбином, који су често непознаница већ за трећу генерацију иселјеника.

Стање српског језика у Словенији унапријеђено је и оснивањем Лектората за српски језик у Љубљани, након потписивања уговора о сарадњи декана Филозофског факултета у Новом Саду и Филозофског факултета у Љубљани 20. јуна 2022. године. Према уговору о оснивању Лектората, српска страна изабраће лектора, а словеначка то одобрити, без додатних изборних процеса на Филолошком факултету у Љубљани. Финансирање лектора потпуно је на српској страни, док ће словеначка страна лектору обезбиједити одговарајући фонд часова, услове за рад, као и промоцију нових студијских предмета, који ће укључивати српски језик и књижевност. Статус лектора је усклађен са словеначким и европским законодавством о раду странаца и имаће статус радника упућеног на рад у иностранство на Филозофском факултету Универзитета у Љубљани. Лекторат за српски језик основан је на четири године, након чега уговорне стране могу обновити уговор. Оваква сарадња посве је природна, јер се на Филозофском факултету Универзитета у Љубљани већ традиционално деценијама изучава и српска књижевност и српски језик, а на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду дуго се изучавају и словеначки језик и словеначка књижевност (У Љубљани основан Лекторат за српски језик у сарадњи са ФФУНС, 20. 06. 2022). Први студенти кренули су са студирањем српског језика од љетњег семестра академске 2022/23. године.

Уз учење језика кроз образовни систем, други облик употребе српског језика је преко српских друштава која постоје у свим већим центрима а баве се културном дјелатношћу. Комуникација у друштвима и између друштава је на српском језику, али најчешће на латиници, углавном због непознавања ћирилице. И међу друштвима има случајева да се комуникација одвија на словеначком језику. У друштвима која користе ћирилицу и српски језик постоји облик двојезичног информисања и обавјештавања, тако да се много тога пише латиницом (словеначки) и ћирилицом (српски). Овакве двојезичне информације се упућују и словеначким институцијама и високим државним челницима и на тај начин се показују могућности очувања свог језика и писма, али и жеља да се покаже како је савладан и језик средине у којој се живи.

Нека друштва Срба у Словенији имају интернет странице на којима представљају своје активности. Најчешће су урађене у латиничном писму, а често се обавјештења пишу на словеначком језику. Чак су и часописи које издају српска друштва најчешће писани латиницом. Примјер коришћења ћирилице су Новине српске „Мостови“, које издаје *Савез српских друштава Словеније*.

Слика 3: Часопис Новине српске „Мостови“ (Mostovi, 31. 12. 2022)

Осим часописа које издају српска друштва, у Словенији не постоје други писани медији у којима је могућа употреба српског језика. У већим центрима могуће је набавити дневне листове и часописе из Србије. Поред сателитских програма и интернет портала то је један од посредних начина комуникације са матицом. Интернет страница Амбасаде Републике Србије у Словенији је направљена у латиничном писму, са могућношћу читања садржаја на српском, словеначком и енглеском језику (Ambasada Republike Srbije Ljubljana – Republika Slovenija, 23. 03. 2023). Такав однос матице никако не иде у прилог очувању ћириличног писма и језика, а тиме и етничког идентитета свог иселјеништва.

3.1.6. Улога матица у очувању етничког идентитета

С настанком нове самосталне државе Словеније радикално се промијенио положај имигрантских популација. Припадници конститутивних народа Југославије који су се, најчешће, ради запослења нашли у другом дијелу још увијек заједничке домовине постали су статистички утврђена мањинска популација са свим атрибутима економских имигрантских група.

Основна дилема која се јавља када се има на уму различито поријекло српске популације у Словенији повезана је са појмом „матична домовина“. „Расправа о појмовима `домовина`, `матица`, `матични народ` итд., оживљава перцепцију државе као

ексклузивног гаранта етничких особености нације, како оног дела који живи унутар државних граница тако и `етничких остатака` (националних мањина) изван државне територије“ (Комац, 2000: 10). Поставља се питање којој држави насталој послје распада југословенске федерације припада право на тај назив када су у питању Срби, будући да је од настанка држава на балканском простору српска популација чинила 12% становништва Хрватске, трећину становништва Босне и Херцеговине и већину становништва Србије.

Положај српске популације у Словенији једно је од питања које је у Србији, али и у Босни и Херцеговини остављено по страни. „У односу на суседне земље које су у научном, политичком и друштвеном и националном смислу јасно одредиле циљеве и на основу њих предузеле активности у вези са заштитом идентитета сународника, Србија и Република Српска унутар Босне и Херцеговине су остале у пасивном положају. Овакво стање је условљено многим чиниоцима који су у прошлости деловали на растакање веза између матице и њене најближе дијаспоре.

Након распада друге Југославије отворена су и питања положаја сународника у бившим југословенским републикама. Без одговора су остала и питања у вези са животом и положајем сународника у суседним земљама, а о њиховом положају говори се, најчешће када је потребно остварити неке од политичких интереса. У другим европским земљама сарадња са дијаспором, посебно сународницима у суседним земљама је једно од важнијих националних и државних питања. Већина држава је донела посебне законе којима су развијени механизми остваривања уставних обавеза. Међународни стандарди заштите националних мањина овакве тенденције омогућавају и сматрају их, не само легитимним, већ неопходним за јачање поверења и безбедности у Европи“ (Башић, 2004: 673).

3.1.6.1. Значај Републике Србије у очувању идентитета српског становништва у Словенији

Поред Срба насељених у матичној држави Републици Србији, знатан број српске популације насељен је у дијаспори и региону. Дијаспора обухвата држављане Републике Србије који живе у иностранству и припаднике српског народа исељенике са територије Републике Србије и из региона и њихове потомке. Србе у региону чине припадници српског народа који живе у Републици Словенији, Републици Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Републици Македонији, Румунији, Републици Албанији и Републици Мађарској (Закон о дијаспори и Србима у региону, 2009).

Најчешће су економски разлози довели до тога да се Срби нађу ван граница матичне државе, али су у неким периодима знатно више од економских проблема утицали и разни други фактори, као што су политички сукоби и унутрашње подјеле, ратови, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, а тиме и претварање Срба у

државама насталим након њеног распада у припаднике мањинске популације са признатим или непризнатим статусом националне мањине.

Према периоду досељавања, могуће је разликовати неколико категорија дијаспоре:

- стара, економска емиграција, настала прије Другог свјетског рата;
- претежно политичка емиграција, настала непосредно после Другог свјетског рата;
- претежно економска емиграција, која је почела да се ствара крајем шездесетих, када су отворене границе тадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, и она је настајала све до краја осамдесетих година 20. вијека;
- најновија, дијелом економска, дијелом политичка миграција из деведесетих година прошлог вијека, настала је преваходно због ратова на тлу бивше Југославије и дугогодишње економске кризе у земљама региона у којима је живио српски народ.

Према процјенама Владе Републике Србије тренутно у свијету живи између три и четири милиона Срба припадника дијаспоре, што укључује и другу и трећу генерацију миграната српског поријекла. С распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, број припадника српског народа који живи ван њених граница се повећао и та категорија становништва обухваћена је законском дефиницијом „Срби у региону“. Њих је близу два милиона (Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, 2011: 5–7). Према подацима Статистичког уреда Републике Словеније, 2011. године у тој земљи је регистровано 7.561 особа рођених у Србији, што не обухвата њихове потомке рођене у Словенији. Према истом извору, 2022. године је евидентирано 16.897 становника који имају држављанство Србије (SURС, 2022). Да би очували традицију, духовност и културолошке особености, неопходно је да Срби у расијању одржавају контакт са Србијом као матицом (под матицом се подразумијева духовно и културолошко средиште српског народа), размјењују информације, учествују у животу матице, али и да матица помогне српској дијаспори да у земљама пријема негује сопствено културно наслеђе.

Деценијама је српска дијаспора била занемаривана и препуштена сама себи, како у погледу интеграције у земљама пријема, тако и у напору да сачува етничке карактеристике и контакт са Србијом као матицом. Разлоге за ово треба тражити у чињеници да је заједничка држава његовала југословенску дијаспору, без истицања појединих народа, а након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије Србија је била под санкцијама међународне заједнице и објективно није могла помагати или водити било какву политику према дијаспори осим у случају Срба у ратом захваћеним подручјима.

Дијаспора је најбоље организована у оквиру црквено-школских општина. Откако су Срби почели да се расељавају широм свијета, Српска православна црква их је окупљала у парохјама у свим већим срединама. Кроз своје активности обликовала је национални идентитет међу људима у дијаспори и поред вјере чувала и националну културу и језик.

Током 20. вијека Српска православна црква била је практично једина интегративна установа и мост између матичне државе и дијаспоре.

Припадници српске дијаспоре углавном су добро интегрисани у друштва земаља пријема, али су недовољно заступљени у институцијама система тих земаља, како на централном, тако и на локалним нивоима власти. С намјером да помогне дијаспори и Србима у региону да се, с једне стране, интегришу у локалне средине, а са друге, сачувају од асимилације, Влада Републике Србије је 3. марта 2004. године основала Министарство за дијаспору¹⁴. Министарство је формирано са циљем обављања послова државне управе који се односе на:

- положај држављана Републике Србије који живе изван Републике Србије;
- побољшање услова за остварење бирачког права држављана Републике Србије који живе у иностранству;
- побољшање веза исељеника држављана Републике Србије који живе у иностранству и њихових организација с Републиком Србијом;
- информисање исељеника држављана Републике Србије у иностранству о политици Републике Србије;
- стварање услова за укључивање исељеника, лица српског поријекла и држављана Републике Србије који живе у иностранству у политички, економски и културни живот Републике Србије и њихов повратак у Републику Србију, као и друге послове одређене законом.

Оснивање овог министарства као резултат је имало и доношење прописа који уређују нека питања од виталног значаја за Србе у расијању. Овим је Србија као матица показала спремност да Србе у дијаспори третира као дио јединственог националног бића, што је од изузетног значаја када се узме у обзир чињеница да хетерогену српску дијаспору чине двије групе припадника српског народа: Срби држављани Србије и Срби који нису држављани Србије већ других држава, било земаља у које су емигрирали, било земаља насталих с распадом бивше Југославије. И једни и други су дио јединственог националног бића, што значи да су им заједнички језик, култура и духовност, те су отуда упућени на Србију као матицу.

С обзиром на то да српско исељеништво постоји неколико стољећа, а да никада до данас није утврђен тачан број држављана Србије и грађана српске националности у иностранству, постоји потреба да се направи попис дијаспоре којим би се утврдио број држављана Србије у иностранству, без обзира на националност, који имају само српско држављанство, оних који имају и страно држављанство, и припадника српског народа који нису држављани Републике Србије. Пописом би се дошло до података и о вјерској, националној, полној, образовној, старосној и социјалној структури грађана који чине српску дијаспору.

¹⁴ Министарство за дијаспору у Влади Републике Србије основано је, као наставак Министарства за везе са Србима ван Србије, насталог 1993. године и укинутог 2001. године.

Министарство за дијаспору планирало је израду закона о попису Срба и држављана Републике Србије, како би се утврдио број исељеника и њихова локација, да би их могли позвати ради испуњавања Уставом утврђених права и обавеза. Иако је урађен Нацрт закона о попису дијаспоре, закон никада није усвојен.

Када су у питању Срби држављани Србије, њихов однос са матицом је у одређеној мјери правно уређен постојећим законодавством. Тако је Законом о држављанству из 2004. године поједностављен пријем у држављанство Србије припадницима српског народа и њиховим потомцима без обзира на то у којим земљама живе. Довољно је само доказати српско поријекло (Закон о држављанству Републике Србије, 2004/2018).

Иницирајући овај закон, Министарство за дијаспору Републике Србије жељело је да изађе у сусрет захтјевима грађана рођених на територији бивше Југославије, исељеницима из Србије, њиховим потомцима, супружницима наших држављана и оним људима којима је из политичких и идеолошких разлога одузето држављанство Србије. Интенција овог закона је да се хитно поступа у оваквим случајевима и да се смањи број неопходних докумената који се подносе уз захтјев.

Скупштина Србије је 2006. године усвојила и Закон о амнестији и могућност откупа војног рока (Закон о амнестији, 2006). Овај закон се односи на лица која су од октобра 2000. године учинила кривична дјела неодазивања војном позиву или избегавања војне службе. Амнестија обухвата ослобађање од кривичног гоњења, ослобађање од извршења казне и брисање гоњења, али не ослобађа служења војске, које се мора регулисати на законом прописан начин.

За постизање бољег положаја Срба у дијаспори веома је важна Декларација о проглашењу односа између отаџбине и расијања односом од највећег државног и националног интереса, усвојена у Београду 05. октобра 2006. године (Декларација о проглашењу односа између отаџбине и расејања односом од највећег државног и националног интереса, 05. 10. 2006). Декларација се односи на уређење односа између отаџбине и расијања, чиме ће отаџбина показати да није равнодушна према расијању, а дијаспора ће се увјерити да не треба бити неповјерљива према отаџбини. Овом декларацијом Влада Србије се обавезала да однос са расељеништвом подигне на ниво од националног значаја.

Министарство за дијаспору је од свог оснивања радило на моделу Закона о држављанима Републике Србије и Србима који живе у иностранству. Почетком 2009. године Влада Србије је усвојила Нацрт закона о дијаспори и Србима у региону, а 06. децембра 2009. године Закон је ступио на снагу (Закон о дијаспори и Србима у региону, 2009). Овај закон има за циљ да регулише положај дијаспоре у односима са матицом и да на неки начин кодификује материју из ове области, па се зато спомиње и као својеврсни „устав дијаспоре“.

Законом се пружа подршка припадницима дијаспоре да се интегришу и буду лојални грађани у државама у којима живе, јер ће тако на посредан начин радити и на побољшању имиџа

Србије у свијету. Са друге стране, овим законом настоје се интензивирати и квалитативно унаприједити економски, културни и политички односи. Ипак, основна сврха му је помоћ Србима у дијаспори у очувању личног идентитета његовањем блиских односа са матицом.

Најважнија институција која је произишла из овог закона јесте Скупштина дијаспоре и Срба у региону, која чини носећу институцију и која, заправо, представља симбол јединства државе Србије и цјелокупног националног корпуса. Чини је 45 делегата дијаспоре и Срба у региону (земље у региону имају по једног представника), чији мандат траје четири године. Ријеч је о лицима која су уважена у средини у којој живе, спремна да обављају послове очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону и бирају се за државе или дијелове држава гдје борави знатан број припадника дијаспоре, односно Срба у региону. Условe и начин избора споразумно утврђују организације дијаспоре, као и организације Срба у региону, а матична држава се ни на који начин не мијеша у поступак и условe избора делегата у Скупштини. Поред представника Српске православне цркве, Српске академије наука и уметности, Привредне коморе Србије, Сталне конференције градова и општина, Јавног сервиса Радио-телевизије Србије, предсједника Владе и министара надлежних за дијаспору, спољне послове, унутрашње послове, финансије, економију, образовање, културу, рад и социјалну политику, омладину, спорт и вјере, као почасни гост у раду Скупштине може присуствовати и предсједник Републике Србије. Редовно засједање је на Дан дијаспоре – Видовдан, а за ванредно засједање потребан је захтјев трећине делегата или надлежног министарства.

Законом је предвиђено да Скупштина дијаспоре за рјешавање конкретних проблема формира Економски савјет дијаспоре, Савјет за статусна питања дијаспоре и Савјет за културну, просвјетну, научну и спортску сарадњу¹⁵. Закон предвиђа конституисање и Савјета за односе са Србима у региону (конституисан 09. новембра 2009. године), који чине предсједник Републике Србије, предсједник Народне скупштине, предсједник Владе, ресорни министри (за спољне послове, за дијаспору, за просвјету, за културу, за вјере, за финансије), предсједник Извршног вијећа Аутономне Покрајине Војводине и представник Српске православне цркве. Овај савјет има задатак да обезбиједи подршку Републике Србије Србима у региону у остваривању њихових грађанских, политичких, социјалних, економских и културних права и посебно права у очувању националног идентитета, тако што:

- разматра питања у свим областима од значаја за очување и јачање односа матичне државе и Срба у региону;
- предлаже надлежним органима мјере за унапређивање економске сарадње Републике Србије са Србима у региону;

¹⁵ Економски савјет ствара условe за инвестиције дијаспоре у Србији, унапређује сарадњу с локалном самоуправом и привредним коморама. Савјет за статусна питања помаже у остваривању појединачних и колективних права припадника дијаспоре (бирачка права, регулисање војне обавезе). Савјет за културну, просвјетну, спортску и научну сарадњу ствара и унапређује културне, просвјетне и научне везе и везе у области спорта с матичном државом.

- разматра питања и предлаже рјешавање повратка Срба у мјеста ранијег пребивалишта, која су, као избјеглице, напустили у периоду распада Југославије и предлаже мјере ради заштите њихових права у циљу одрживог повратка;
- разматра могућности за стварање услова и повољног окружења за инвестиционе програме и пројекте организација Срба у региону;
- развија и унапређује сарадњу са јединицама локалне самоуправе и регионалним привредним коморама у Републици Србији и у региону;
- разматра питања која се односе на употребу, учење, чување и његовање српског језика и вјерског идентитета Срба у земљама у региону;
- разматра питања информисаности Срба у региону о догађајима у Републици Србији и информисаност грађана Републике Србије о положају и активностима Срба у региону;
- разматра начине за побољшање положаја и заштите индивидуалних и колективних права Срба у региону;
- разматра начине за укључивање Срба у региону у друштвени и политички живот Републике Србије;
- разматра начине за побољшање услова за остваривање бирачког права држављана Републике Србије који живе у региону;
- разматра иницијативе за доношење прописа који су од значаја за Србе у региону;
- утиче на стварање и унапређивање културних, научних, просвјетних веза и веза у области спорта у односима Републике Србије и Срба у региону;
- организује пројекте који имају за циљ укључивање Срба у региону и њихових организација у научни и културни живот Републике Србије;
- указује Савјету за дијаспору на пројекте који су приоритетни и од посебног значаја за Србе у региону;
- обавља и друге послове од значаја за интересе Срба у региону.

Законом је основан Буџетски фонд за дијаспору и Србе у региону ради остваривања конкретних циљева, као што су:

- употреба, учење, чување и његовање српског језика и ћириличног писма чувањем и неговањем српског културног, етничког, језичког и вјерског идентитета кроз: подршку образовно-васпитног рада у иностранству, обезбјеђивање уџбеника и другог дидактичког материјала и обезбјеђивање накнада за учење српског језика и ћириличног писма;
- спречавање асимилације његовањем блиских односа са матичном државом као и јачањем свијести о поријеклу, очувањем и његовањем српског културног, етничког и вјерског идентитета кроз: подршку пројектима који својим квалитетом доприносе јачању веза матичне државе и дијаспоре и подршку најзначајнијим

манифестацијама у области културно-умјетничког аматеризма и манифестацијама изворног народног стваралаштва;

- унапређење информисања путем електронских медија, организовање традиционалних конференција и манифестација и дистрибуције публикација које садрже информације о националном идентитету, обиљежјима, друштвеним вриједностима, култури, историји, економији, брендovima, важним акцијама и иницијативама које долазе из Републике Србије;
- развој узајамно корисних односа између стране државе у којој живе припадници дијаспоре и матичне државе кроз презентацију и промоцију културне баштине и културних активности и подизања угледа Републике Србије;
- развој економских односа дијаспоре и Срба у региону са матичном државом на темељима узајамности и солидарности.

Буџетски фонд за дијаспору и Србе у региону финансира пројекте у области културе, просвјете и информисања. Буџетским фондом управља надлежно министарство, а извори финансирања су апропријација обезбијеђена у буџету и донације.

Законом је утврђен и Дан дијаспоре, који се прославља сваке године 28. јуна, на Видовдан, када се, уз редовно засједање Скупштине дијаспоре и Срба у региону, организује традиционална манифестација „Видовдански дани дијаспоре“. „Учесници манифестације су изабрани представници дијаспоре – пословни људи, интелектуалци, руководиоци удружења, успешни људи из области науке, културе, највиши званичници државе и цркве“ (Лукић Крстановић, 2019: 618).

На основу приједлога припадника дијаспоре Законом о дијаспори и Србима региона утврђена су признања у области односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону, које додјељује министарство надлежно за дијаспору. Национална признања су: општа награда „Мајка Србија“; награда „Слободан Јовановић“ – у области политике; награда „Михајло Пупин“ – у области информационо-комуникационих технологија; награда „Никола Тесла“ – у области науке и проналазаштва; награда „Доситеј Обрадовић“ – у области образовања; награда „Вук Караџић“ – у области очувања српског језика и ћириличног писма; награда „Милош Црњански“ – у области књижевности.

Паралелно са овим активностима текла је израда стратегије која је посвећена положају дијаспоре и Срба у региону. Стратегију је Влада Републике Србије, као кључни документ којим ће се одређивати правац очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону, усвојила 21. јануара 2011. године (Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, 2011). Основни циљ доношења овог документа јесте успостављање и очување континуитета у очувању и јачању односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону.

Пројекција очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону подразумева позиционирање Србије као матичне државе свих њених држављана који живе у иностранству, Срба у региону, те припадника српског народа, исељеног са територије Републике Србије и из региона и њихових потомака, посредством:

- враћања повјерења дијаспоре у матичну државу;
- побољшања положаја дијаспоре и Срба у региону;
- јачања свијести у домаћој јавности о значају дијаспоре и Срба у региону;
- умрежавања.

Уз активности које имају за циљ јачање матице предвиђене су и активности на очувању националног идентитета, које је чак и у матичним државама отежано савременим темпом живота и општеприсутном културном глобализацијом. То се нарочито поразно одражава на заједнице у расијању, које своју везу са матицом обично одржавају на нејасним идејама о националном идентитету. Овом стратегијом Република Србија настоји да обезбиједи адекватне материјалне, социјалне и политичке услове за успјешан развој и очување српског језика, ћириличног писма, културе и идентитета држављана и сународника који живе и раде изван граница Републике Србије.

Важан вид очувања националног идентитета јесте и унапређење информисања путем:

- електронских медија (телевизијски и радио преноси и други аудио-визуелни материјали на српском језику и ћириличком писму);
- интернета (веб портали, имејл дискусија, електронска пошта, форуми и блогови), у складу са међународним правом;
- организовања традиционалних конференција и манифестација;
- дистрибуције публикација које садрже информације о националном идентитету, обиљежјима, друштвеним вриједностима, култури, историји, економији, брендovima, важним акцијама и иницијативама које долазе из Републике Србије;
- суфинансирања пројеката из области информисања.

Стратегијом је посебно разрађена пројекција очувања и јачања односа матичне државе и Срба у региону. Активном националном политиком према српском народу у региону, Република Србија жели да очува његову културну разноликост и идентитет, да подстакне његову регионалну различитост признајући и потврђујући тиме признате политичке границе, чиме ће допринијети економском и демократском развоју свих ових држава, развоју културног и етничког дијалога, те јачању европских вриједности и еманципацији европског духа у региону.

Када су у питању Срби у Словенији, иако су најбројнија мањинска национална заједница, као и да у Белој Крајини постоји српско старосједилачко становништво, њима није одобрен статус националне мањине, парламентарна заступљеност и сва права која из тога проистичу. Потребно је да Влада Републике Србије, у складу са својим могућностима и бројем српског народа у Републици Словенији, предузме све неопходне кораке како би

водила трајну и успјешну политику у циљу његовог одржања и напретка, што се може постићи кроз:

- прилагођавање мреже дипломатско-конзуларних представништава приоритету спољне политике, дакле активној политици према Србима у региону;
- улагање средстава у политичке, економске и просвјетно-културне програме посвећене Србима у региону;
- остваривање сталне, одрживе и дјелотворне политике према Србима у региону;
- позиционирање Републике Србије у региону и максимални степен заштите права припадника српског народа уз активну политику развоја добросусједских односа.

Реконструкцијом Владе Републике Србије марта 2011. године, Министарству за дијаспору припојено је Министарство вера¹⁶ и формирано обједињено Министарство вера и дијаспоре, које је укинута реконструкцијом Владе августа 2013. године. „Министарство замењује Канцеларија за дијаспору, али и она је убрзо укинута. Дијаспора је затим у надлештву Министарства спољних послова Републике Србије, у оквиру Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону. До прекида рада Управе долази 2015. године, те у Скупштини Одбор за дијаспору и представници дијаспоре покрећу питање поновног активирања овог тела, које и данас функционише“ (Лукић Крстановић, 2019: 615–616).

Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону обавља послове државне управе и стручне послове наведене у Закону о министарствима¹⁷, у сарадњи са дипломатско-конзуларном мрежом Министарства спољних послова. Дјеловање обавља кроз рад три унутрашње јединице:

- Сектор за праћење и унапређење положаја Срба региону;
- Сектор за сарадњу с дијаспором и Србима у региону, унапређење културних, просвјетно-образовних и других видова сарадње;
- Сектор за пословну сарадњу и локално повезивање са дијаспором и Србима у региону и других видова сарадње (Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону, 31. 03. 2023).

У Сектору за сарадњу с дијаспором и Србима у региону, унапређење културних, просвјетно-образовних и других видова сарадње као ужа унутрашња јединица образован је Одсек за сарадњу са организацијама у дијаспори и региону. Чланом 40 Закона о дијаспори и Србима у региону (Закон о дијаспори и Србима у региону, 2009), прописано је вођење евиденције организација у дијаспори и организација Срба у региону, а процес уписа прописан је Правилником (Правилник о садржају и начину вођења евиденције организација у дијаспори и евиденције организација Срба у региону, 2021).

¹⁶ Министарство вера као и Министарство за дијаспору основала је Влада Републике Србије 3. марта 2004. године.

¹⁷ Актуелни Закон о министарствима Влада Републике Србије усвојила је 2020. године, а допунила га 2022. године (Закон о министарствима, 2020/2022).

Програм рада органа под називом Сарадња са дијаспором и Србима у региону дефинисан је око двије програмске активности:

- заштита права и интереса припадника дијаспоре и Срба у региону и
- очување културног и језичког идентитета дијаспоре и Срба у региону.

Кроз први сегмент реализују се пројекти подршке организовању и удруживању дијаспоре и Срба у региону, остваривања бирачког права у иностранству, информисање и узајамна комуникација са дијаспором и Србима у региону, пословна сарадња и локално повезивање дијаспоре и Срба у региону са матичном државом. Кроз програмске активности које се односе на други сегмент реализује се подршка пројектима који имају за циљ јачање веза између матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, подршка организовању допунске наставе на српском језику и подршка љетњим школама и камповима, промоција српске културе и умјетности у дијаспори и стваралаштва дијаспоре у матици и додјела националних признања.

Министарство спољних послова кроз Управу за сарадњу с дијаспором и Србима у региону суфинансира пројекте који својим квалитетом доприносе очувању и јачању веза матичне државе и Срба у региону. Конкурсом се суфинансирају пројекти који имају за циљ:

- употребу, учење, чување и његовање српског језика и ћириличног писма, чување и његовање српског културног, етничког, језичког и вјерског идентитета;
- унапређење економске сарадње Републике Србије и Срба у региону.

Пројекти су разврстани у пет области:

- школе: подршка организацији школа, кампова и едукативних радионица намијењених дјечјем и омладинском узрасту; подршка изради и аквизицији уџбеника, књига и дидактичких средстава намијењених школама и библиотекама Срба изван матичне државе;
- манифестације: подршка организовању манифестација, омладинско-спортских и културно-умјетничких догађаја и приредби у региону и матичној држави; подршка културно-умјетничких друштава;
- комуникација: подршка пројектима медија, медијске писмености, дигиталне комуникације, порталима, мултимедијалним пројектима, дигиталног и штампаног издаваштва;
- статус: подршка пројектима који доприносе заштити права и интереса држављана Републике Србије и Срба у региону; подршка пројектима који доприносе култури сјећања;
- економија: подршка пројектима који доприносе унапређењу економске сарадње Републике Србије и Срба у региону; подршка пројектима који доприносе економском оснаживању заједнице Срба у региону.

Право учешћа на овим пројектима поред организација Срба у региону имају и организације чије је сједиште у Републици Србији. Најчешћи програми који су финансирани од стране Управе су новине које излазе на српском језику у дијаспори, сви видови организованог учења матерњег језика у исељеништву, смотре фолклора друштава исељеника, те манифестације приређене поводом великих државних и црквених празника.

Један од најзначајнијих пројеката које је Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону у сарадњи са другим државним органима и институцијама покренула у складу са Стратегијом очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону јесте организовање допунске наставе на српском језику за ученике српског поријекла у иностранству. Настава се обавља у циљу развијања свијести о сопственом националном и културном идентитету учењем српског језика и упознавањем са највреднијим дјелима српске културне баштине, као и подстицања одржавања трајних веза са отаџбином. Постоји неколико модела извођења наставе:

- у оквиру система Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије;
- под окриљем Епархија Српске православне цркве или удружења у дијаспори.

На територији Словеније школе српског језика су организоване на територији 23 општине (Анкаран, Брежица, Велење, Врхника, Иванчна Горица, Изола, Камник, Копар, Крањ, Кршко, Литија, Миклавж, Мурска Собота, Нова Горица, Ново Место, Порторож, Постојна, Преваље, Словен Градец, Трбовље, Требње, Цеље, Чрномел). Реализују се у оквиру система Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, у просторијама школа, цркава, културно-умјетничких друштава, организација и удружења. Допунска настава на српском језику намијењена је ученицима основношколског узраста, од 6 до 14 година. Образовно-васпитни рад на српском језику изводи се по Посебном програму основног образовања и васпитања у иностранству Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, који је дефинисан Правилником (Правилник о остваривању образовно-васпитног рада у иностранству, 2022). Педагошка евиденција води се у законом прописаним обрасцима: матичној књизи за ученике који похађају наставу основног образовања и васпитања у иностранству и дневнику образовно-васпитног рада у иностранству, који се чувају у Амбасади Републике Србије у Љубљани. Ученици на крају школске године добијају јавне исправе – ђачку књижицу са оцјенама, а по завршетку осмог разреда увјерење о завршеном осмогодишњем школовању.

Министарство културе Републике Србије, на основу члана 76 Закона о култури (Закон о култури, 2009/2021), преко пројеката пријављених на Конкурс за финансирање или суфинансирање пројеката у области културних дјелатности Срба у иностранству, подстиче стваралаштво и презентацију културног стваралаштва припадника српског народа у иностранству и очување њиховог културног идентитета, а посебно у земљама

региона (Мађарској, Хрватској, Румунији, Македонији, Албанији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Словенији). Као програмски приоритети конкурса издвојени су:

- очување српског националног, културног и језичког идентитета;
- јачање стручних капацитета у области културе припадника српског народа у земљама региона;
- програми намијењени дјец и младима;
- истраживање, очување и коришћење добара од посебног значаја за културу и историју српског народа која се налазе ван територије Републике Србије.

Право учешћа на конкурс имају установе, умјетничка и друга удружења и организације/правна лица која су регистрована изван територије Републике Србије. Конкурсом су подржани пројекти из следећих области: визуелне умјетности, сценског стваралаштва, књижевности и издаваштва, умјетничке музике, изворног, народног и аматерског стваралаштва, културне дјелатности за дјецу и младе и научне, истраживачке и едукативне дјелатности у култури, истраживања, очувања и коришћења добара од посебног значаја за културу и историју српског народа која се налазе ван територије Републике Србије.

Влада Републике Србије је 27. децембра 2019. године усвојила Стратегију националне безбедности (Стратегија националне безбедности Републике Србије, 2019), као највиши стратешки документ чијим спровођењем се штите националне вриједности и интереси Републике Србије од изазова, ризика и пријетњи безбједности у свим областима друштвеног живота. Њена полазишта су: очување суверености и територијалне цјеловитости, војна неутралност, брига о српском народу ван граница Републике Србије, европске интеграције и ефикасна правна држава. Као један од националних интереса, значајан за опстанак Републике Србије, издвојена је потреба очувања постојања и заштита српског народа гдје год он живи, као и његовог културног, вјерског и историјског идентитета. Планирано је да се то оствари достизањем следећих циљева:

- национално јединство и развој културног, вјерског и историјског идентитета (јачање националног јединства кроз предузимање мјера ради јачања културе као кохезивног и развојног фактора друштва, те ради заштите и развоја српског језика и ћириличног писма);
- побољшање положаја и заштита права и интереса дијаспоре и Срба у иностранству (одржавање и учвршћивање веза са дијаспором и Србима који живе и раде у државама региона са матичном државом, кроз унапређење културне, економске и друге сарадње и подржавање очувања њиховог националног, вјерског и културног идентитета).

Овако наведен интерес Републику Србију афирмише као националну државу српског народа, гдје год да живи, чије је очување и заштита захтјеван циљ ако се има у виду да Србија има велику дијаспору која је расута широм свијета. „Бројне су мере којима се може

очувати идентитет српског народа и заштитити његова права. Те мере не мора нужно да спроводи држава, потребно је да велика стратегија укалкулише капацитете свих националних институција од Српске академије наука и уметности, академске заједнице, Српске православне цркве, организација цивилног друштва, медија, културних институција спортских организација и свих других организација и појединаца који могу допринети остваривању овог циља“ (Драгишић, 2021: 51).

Са циљем очувања националне културе, а у духу међународног права, поштујући принципе међународних уговора у области људских права и основних слобода, и у складу са националним законодавством Министарство културе и информисања Републике Србије¹⁸ и Министарство просвјете и културе Републике Српске 4. марта 2019. године донијели су Повељу о српском културном простору (Повеља о српском културном простору, 04. 03. 2019). Повељом су исказане тежње културних чинилаца у Републици Србији и Републици Српској за усаглашавање активности и мјера од стратешког интереса за српску културу и за њено међусобно повезивање и представљање у свијету. Потписници Повеље су увјерени да начела и становишта дијеле и припадници српског народа у региону и дијаспори, истичући да су културна политика и културни простор другачијег формата од политичког простора, те да на сваком простору на коме је српски народ током дугог историјског трајања оставио трагове свог материјалног и нематеријалног културног наслеђа, кроз језик, обичаје, пјесму, игру, споменике културе, треба да постоји јединствена културна политика и да то буде јединствен културни простор. У духу Повеље, са циљем оснаживања јединства између српског народа и јачања култа националне заставе, представници Владе Републике Србије и Владе Републике Српске 26. августа 2020. године успоставили су заједнички празник, који се 15. септембра¹⁹ празнује у Републици Србији и Републици Српској под називом „Дан српског јединства, слободе и националне заставе“ (Дан српског јединства, слободе и националне заставе, 26. 08. 2020). На Дан српског јединства 2021. године посланици Скупштине Републике Србије и Скупштине Републике Српске усвојили си Закон о ћирилици (Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма, 2021; Закон о заштити, очувању и употреби језика српског народа и ћириличног писма, 2022), којим је наглашено да језик српског народа и ћирилично писмо пружају осјећај идентитета и континуитета српског народа на начин којим се уважава његов интегритет и штити његова културна вриједност. Системи заштите и очувања језика и ћирилице су у оба закона исти, с том разликом да се ћирилица у Србији третира као матично писмо, а у Републици Српској као нематеријално културно наслеђе.

¹⁸ Сектори културе и информисања су се у одређеним периодима налазили у саставу једног министарства.

¹⁹ Симболично је установљено да се празник прославља на дан обиљежавања пробоја Солунског фронта 1918. године.

Слика 4: Обиљежавање „Дана српског јединства, слободе и националне заставе“ у Амбасади Републике Србије у Љубљани (Svečano obeležen Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave u Ambasadi Republike Srbije u Ljubljani, 15. 09. 2022)

Заједничке активности Владе Републике Србије и Владе Републике Српске на јачању националног идентитета прошириле су се и на српско иселеништво. У дипломатско-конзуларним представништвима широм свијета обиљежава се „Дан српског јединства, слободе и националне заставе“ и промовише заштита и очување ћирилице. Амбасада Републике Словеније у Љубљани обиљежава празник, а у свечаности поред особља амбасаде учествују представници Српске православне цркве, наставници ангажовани на реализацији додатне наставе српског језика и културе у Републици Словенији, ђаци допунске школе, те представници српских друштава. На „Дан српског јединства, слободе и националне заставе“ 2021. године *Савез српских друштава Словеније* и *Савез Срба Словеније* званично су потписали Декларацију о темељним принципима сарадње, чиме је направљен први корак ка јединству српске заједнице у Словенији и отворен простор за продубљивање сарадње између два највећа савеза Срба из Словеније. У Декларацији се истиче њихова заједничка посвећеност очувању и промоцији идентитета, језика, ћириличног писма, историје, традиције, културног наслеђа и националних симбола припадника српске заједнице у Словенији. (Савез српских друштава и Савез Срба Словеније потписали Декларацију о сарадњи, 15. 09. 2021).

Поред свега наведеног, у домену Министарства спољних послова, између Србије и Словеније су 9. децембра 2000. године, са циљем побољшања и дефинисања политичке и економске сарадње, успостављени билатерални односи. Тренутно је на снази 49 споразума и протокола којима се у пракси штите интереси и пружа помоћ грађанима Србије који бораве у Словенији. Најзначајнији су: Споразум о трговинској и економској сарадњи између Владе Савезне Републике Југославије и Владе Републике Словеније, Протокол између Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Министарства образовања, науке и спорта Републике Словеније о сарадњи у области образовања и Споразум између Владе Републике Србије и Владе Републике Словеније о запошљавању држављана Републике Србије у Републици Словенији (Билатерални односи, 01. 02. 2018).

Чланови српских друштава у Словенији, као и руководство *Савеза српских друштава Словеније* мишљења су да је са Србијом остварена добра сарадња и да матица пружа финансијску помоћ у реализацији пројеката како Савеза тако и друштава²⁰. Задовољни су увођењем допунске школе, у којој се поред српског језика и ћирилице стичу знања о српској култури и историји, а као недостатак издвајају непостојање гарантованих средстава за рад српских друштава и финансирање њихових активности. Става су да сви заинтересовани актери треба да учествују у развоју националне сарадње Срба, као и међудржавне сарадње Србије и Словеније, са циљем побољшања положаја српске популације у Словенији. Као главни циљ свих активности истичу потребу да Срби у Словенији добију званични статус националне мањине, статус који заслужују и на основу аутохтоности и на основу бројности (Srbi u Sloveniji da budu nacionalna manjina, 11. 01. 2021).

3.1.6.2. Босна и Херцеговина и Република Српска као фактори очувања идентитета Срба у Словенији

Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине, према доступним званичним подацима агенција за статистику земаља пријема и дипломатско-конзуларних представништава Босне и Херцеговине, процјењује да укупан број особа које воде поријекло из Босне и Херцеговине износи између 2 и 2,2 милиона, што представља више од половине укупне популације²¹ (Migracioni profil Bosne i Hercegovine za 2020. godinu, мај 2021: 10). Такво бројно иселјеништво углавном је резултат економских миграција шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година прошлог вијека, али и ратних сукоба на територији бивше Југославије и Босне и Херцеговине деведесетих година 20. вијека. „Већина становника ове друге категорије ван земље се нашла као избјеглице да би временом регулисали свој боравишни статус кроз стицање боравка на основу рада,

²⁰ Теренска истраживања, април 2009. године.

²¹ Према попису становништва 2013. године у Босни и Херцеговини је евидентирано 3.531.159 становника (Попис становништва, домаћинства и станова у Босни и Херцеговини, 2016: 25).

спајања породица, студирања и слично или на основу стицања држављанства земаља пријема“ (Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljništva, 2008: 4). Послије 2000. године поново се активирају економске миграције, а дистрибуција емиграната према земљама Европске уније условљена је раније успостављеним заједницама и историјским везама са земљама западног Балкана, посебно са Хрватском и Словенијом, у које су људи традиционално емигрирали у потрази за послом (Analiza stanja stanovništva u Bosni i Hercegovini, mart 2020: 163).

Када је ријеч о броју становника из Босне и Херцеговине у Словенији, може се констатовати да постоје одређене нејасноће. Наиме, према попису становништва у Републици Словенији 2002. године, 8.052 особе су се изјасниле као Босанци, 10.467 особа се изјаснило као Муслимани, а 21.542 особе су се изјасниле као Бошњаци (Šircelj, 2003). Категорија Муслимани, која је према попису становништва одређена као етничка припадност, заправо представља вјерску припадност и може обухватити муслимане из било које државе на свијету, односно, не може се тврдити да су то само муслимани из Босне и Херцеговине. Категорија Бошњаци представља етничку припадност и односи се на исламско становништво из Босне и Херцеговине, док категорија Босанци означава регионалну припадност и у овој категорији је могуће наћи становништво различитих националности и вјероисповијести поријеклом из Босне и Херцеговине. Осим тога, велики број босанских Хрвата и Срба изјаснили су се као Хрвати односно Срби, што додатно отежава могућност одређивања тачног броја становника које воде поријекло из Босне и Херцеговине у Републици Словенији. Претпоставља се да је број грађана босанскохерцеговачког поријекла у Словенији много већи од укупног броја датог у категоријама група Босанци и Бошњаци, јер се протеже и на категорије Срба и Хрвата који воде поријекло из Босне и Херцеговине, али и муслимана као вјерске групе. Према процјени Министарства вањских послова Босне и Херцеговине из 2018. године, у Словенији живи око 150.000 босанскохерцеговачких исељеника, од чега су 97.142 особе рођене у Босни и Херцеговини, а њих 64.069 су потомци рођени у Словенији (Halilović i dr., 2018: 145).

Статус исељеника из Босне и Херцеговине у Републици Словенији исти је као статус осталог несловеначког становништва са простора бивше Југославије и ријешен је кроз држављански однос, дозволу трајног или привременог боравка, радно-правни статус или неки други легалан начин. Према подацима Статистичког уреда Републике Словеније број становника Словеније који имају држављанство Босне и Херцеговине у сталном је порасту и кретао се од 39.026 евидентираних 2010. године до 79.616 евидентираних 2021. године (SURs, 2022). Података о броју Срба у Словенији који су поријеклом из Босне и Херцеговине нема. Иако је Законом о држављанству Републике Словеније, када се тражи словеначко држављанство, предвиђено одрицање од претходног држављанства, у многим случајевима мигранти задржавају оба држављанства. Министарство цивилних послова

Босне и Херцеговине нема службене податке о држављанима Босне и Херцеговине који су се одрекли матичног држављанства да би добили словеначко.

Питање исељеника из Босне и Херцеговине је у надлежности државе Босне и Херцеговине и дефинисано је чланом III, тачком 1, ставом ф Устава Босне и Херцеговине (Устав Босне и Херцеговине, 1995). Ријеч је о подијеленој надлежности на државном нивоу између Министарства за људска права и избјеглице и Министарства иностраних послова. Чланом 12 Закона о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине (Закон о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине, 2003/2017) утврђено је да је креирање политике Босне и Херцеговине према исељеништву у надлежности Министарства за људска права и избјеглице, а чланом 8 истог закона да је подстицање, развијање и координација сарадње са исељеништвом из Босне и Херцеговине у надлежности Министарства иностраних послова. Још неке институције на државном нивоу имају дио надлежности која се не састоји у директној надлежности за исељеништво, него у рјешавању питања од значаја за исељеништво, као на примјер Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине у дијелу који се односи на питања образовања уопште, а посебно питање допунског образовање дјеце у исељеништву, питања у вези са држављанством, исправама и слично.

У оквиру Министарства за људска права и избјеглице установљен је Сектор за исељеништво, док у оквиру Министарства иностраних послова не постоји никакав посебан организациони дио који се бави искључиво босанскохерцеговачким исељеништвом.

Министарство иностраних послова надлежно је за сљедеће ставке које се тичу исељеништва:

- организовање, усмјеравање и координисање рада дипломатско-конзуларних представништава Босне и Херцеговине у иностранству;
- припремање билатералних и мултилатералних споразума;
- вршење послова у вези са боравком и заштитом права и интереса држављана Босне и Херцеговине на сталном и привременом боравку у иностранству и домаћих правних лица у иностранству;
- подстицање, развијање и координација сарадње са исељеништвом из Босне и Херцеговине;
- припрема документације, анализа информација и других материјала за потребе Предсједништва Босне и Херцеговине, Вијећа министара и других органа надлежних за спровођење вањске политике (Савјет министара Босне и Херцеговине, 05. 04. 2023).

Као посебан циљ спољнополитичких активности Босне и Херцеговине у домену Министарства иностраних послова, издвојена је заштита интереса и помоћ босанскохерцеговачким грађанима који борава у иностранству у остваривању њихових права. С тим циљем је планирано постизање билатералних споразума у области конзуларне,

радно-правне и имовинске заштите грађана Босне и Херцеговине у иностранству. Постоји неколико битних билатералних споразума закључених између Босне и Херцеговине и Словеније којима се регулише статус миграната из Босне и Херцеговине у Словенији. Три најбитнија су: Споразум о социјалном осигурању између Босне и Херцеговине и Словеније, Споразум о запошљавању држављана Босне и Херцеговине у Словенији и Споразум о културној, научној и образовној сарадњи између Вијећа министара Босне и Херцеговине и Владе Републике Словеније (Halilović i dr., 2018: 146).

Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине, између осталог, надлежна је институција за креирање политике Босне и Херцеговине према исељеништву. У оквиру овог министарства дјелује Сектор за исељеништво, у оквиру којег дјелују два одсјека: Одсјек за статусна питања и информисање исељеништва и Одсјек за привредну, образовну, научну и културну сарадњу. „Сектор за исељеништво у оквиру Министарства за људска права и избјеглице у оквиру својих надлежности за исељеништво, између осталог, обавља сљедеће послове:

- припрема утврђивање политике и спроводи утврђену политику у области исељеништва, припрема нацрте, односно приједлоге закона, подзаконске и друге прописе из ове области;
- даје примједбе, сугестије, те учествује у припреми приједлога, билатералних споразума из области исељеништва;
- прикупља податке о исељеништву из Босне и Херцеговине;
- подстиче различите облике удруживања и сарадње исељеништва и њихових удружења и пружа помоћ у њиховом раду;
- ради на информисању исељеништва о питањима од важности за ову категорију грађана“ (Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljenništva, 2008: 5).

Полазећи од ових надлежности, Министарство је евидентирало организације које су оформили исељеници из Босне и Херцеговине у Републици Словенији. Већина тих удружења је организована искључиво на националној основи, тако да је 2008. године „Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине регистровало у Словенији једно мултиетничко удружење, седам већих бошњачких удружења која су чланови *Бошњачког културног савеза Словеније*, тринаест већих српских удружења од којих је већина у *Савезу српских друштава Словеније*, те десет већих хрватских удружења која, такође, егзистирају унутар *Савеза хрватских друштава у Словенији*. Чињеница је да већина босанскохерцеговачких исељеника није укључена у рад ни етничких, ни мултиетничких организација у исељеништву“ (Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljenništva, 2008: 55–57). Тренутно се у регистру организација Министарства за људска права и избјеглице налази само *Културно, умјетничко и спортско друштво „Бехар“* из Копра (Регистроване организације, 10. 04. 2023). Процес уписа у регистар организација од

2017. године регулисан је Правилником (Pravilnik o postupku upisa, sadržaju i načinu vođenja evidencije udruženja i saveza iseljenika iz Bosne i Hercegovine, 10. 11. 2017).

Министарство за људска права и избјеглице је 2017. године креирало документ под називом Политика о сарадњи са исељеништвом (Politika o saradnji sa iseljeništvom, april 2017), у којем су осим оцјене постојећег стања приказани и циљеви сарадње са исељеништвом. Као први циљ издвојена је потреба развоја правног система и институционалних капацитета, а реализација је планирана кроз:

- доношење оквирне стратегије сарадње са исељеништвом;
- развој механизма међуинституционалне координације за сарадњу са исељеништвом;
- јачање капацитета институција у Босни и Херцеговини за сарадњу са исељеништвом;
- јачање капацитета јединица локалне самоуправе за сарадњу са исељеништвом;
- праћење токова емиграције.

Као други циљ издвојена је потреба пружања подршке исељеништву и унапређење сарадње кроз:

- праћење остваривања права и интереса исељеника у Босни и Херцеговини и земљама пријема;
- јачање капацитета организација у исељеништву и успостављање механизма за представљање исељеништва у земљама пријема и у Босни и Херцеговини;
- очување матерњих језика, културе и идентитета;
- унапређење сарадње у области привреде, образовања, науке, културе и спорта;
- унапређење информисања, размјене информација и међусобне комуникације;
- подржавање активности цивилног сектора у исељеништву и Босни и Херцеговини који доприносе јачању веза Босне и Херцеговине и исељеништва.

Развој политика према исељеништву и јачање сарадње са исељеништвом постигло би се израдом стратегије, па је Вијеће министара Босне и Херцеговине 2018. године формирало Радну групу за израду Оквирне стратегије сарадње са исељеништвом за период 2019–2023. године, са задатком да приједлог изради до децембра 2018. године (Odluka o formiranju Radne grupe za izradu Okvirne strategije saradnje sa iseljeništvom za period 2019–2023. godine, 2018). Развоју сарадње са исељеништвом приступило се и на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта. Влада Федерације Босне и Херцеговине 2019. године усвојила је Стратегију сарадње са исељеништвом Федерације Босне и Херцеговине за период 2020–2024. (Strategija saradnje sa iseljeništvom Federacije Bosne i Hercegovine za period 2020–2024. godina, 2019). Документ за своје исељеништво Влада Републике Српске (Стратешки план за сарадњу са дијаспором, 2020) и Влада Брчко Дистрикта (Strategija razvoja saradnje sa iseljeništvom Brčko distrikta BiH za period 2020–2024. godina, 2020) усвојиле су 2020. године. Документи

усвојени на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта усаглашени су у битним елементима и, поред анализе стања, приказују и стратешке циљеве, који се односе на:

- успостављање и развој правног система и институционалних капацитета рада са исељеништвом;
- укључивање исељеништва у друштвени развој;
- учешће пословног исељеништва у економском развоју матице;
- укључивање младих из исељеништва у развојне политике матице.

Као један од основних циљева издвојена је потреба очувања националног идентитета исељеника кроз очување матерњег језика, писма, културе и традиције. У свим стратешким документима, у сврху ефикасног постизања овог циља, истакнута је важност организовања допунског образовања дјеце у дијаспори према усаглашеним програмима школа матице. Током 2008. године Сектор за исељеништво Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине направио је план допунског образовања дјеце у исељеништву.

Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини (Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, 2003/2007), у члану 33 утврђено је да ће у циљу организовања допунске наставе из групе такозваних „националних предмета“ (матерњи језик и књижевност народа Босне и Херцеговине, ликовна култура, музичка култура, национална историја и национална географија) за ученике основних и средњих школа – држављане Босне и Херцеговине у иностранству, надлежна министарства Босне и Херцеговине иницирати потписивање посебних споразума са свим државама у којима за Босну и Херцеговину постоји такав интерес. Финансијска средства за трошкове наставног особља, уколико из домаћих прописа не произлази да падају на терет земаља пријема, планираће се у буџету институција Босне и Херцеговине.

Наставни план и програм за предмете допунске наставе израђује се на основу заједничког језгра из члана 42 Оквирног закона о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини. „У складу са чланом 33, став 3 Оквирног закона о основном и средњем образовању, Вијеће министара Босне и Херцеговине је на приједлог Министарства цивилних послова Босне и Херцеговине именovalo Комисију за израду наставног плана и програма за предмете допунске наставе у основној и средњој школи. Комисија је израдила Наставни план и програм за предмете допунске наставе дјеце држављана Босне и Херцеговине у иностранству, који је одобрило и штампало Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине у јуну 2005. године“ (Dopunsko obrazovanje djece u iseljeništvu, мај 2008: 6).

Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине је, са намјером системског рјешавања допунског образовања дјеце у исељеништву, 2008. године издало уџбеник допунске наставе за дјecu у иностранству првог до четвртог разреда (Udžbenik dopunske nastave za djecu u inostranstvu I do IV razreda, 2008). Урађен је у комбинацији ћириличног и латиничног писма и обухвата садржаје из области језика и књижевности народа Босне и

Херцеговине, музичке културе, ликовне културе, познавања природе и друштва. Тек 2017. године, такође у комбинацији ћириличног и латиничног писма, публикован је уџбеник за допунску наставу за дјецу у исељеништву за узраст од петог до деветог разреда (Културна и друштвена (х)историја народа Босне и Херцеговине. Уџбеник за допунску наставу за 5, 6, 7, 8. и 9. разред у основној школи за дјецу у исељеништву, 2017). Садржај је разврстан у поглавља: књижевност, језик, музичка култура, ликовна култура, географија и историја.

У сврху унапређења образовања исељеништва Министарство цивилних послова уз подршку Министарства за људска права и избјеглице је 2018. године представило интерактивни портал за образовање дјеце у исељеништву. Израда портала омогућила је онлајн учење матерњег језика за дјецу босанскохерцеговачких исељеника која немају увијек могућност и приступ учењу матерњег језика у земљама у којима сада живе. Садржај је креиран на основу уџбеника допунске наставе за дјецу у иностранству, а обрађене су 174 наставне лекције из матерњег језика и књижевности за узраст од првог до четвртог разреда основне школе, пропраћене занимљивим вјежбама и анимацијама. Приступ порталу је омогућен свима, у Босни и Херцеговини и иностранству, и потпуно је бесплатан. Садржаји за остале предмете (музичка култура, ликовна култура, познавање природе и друштва) још нису допуњени, нити је креиран садржај за ученике од петог до деветог разреда (Interaktivni edukativni web portal za obrazovanje djece u iseljeništvu, 11. 01. 2019). Овај портал је практично једини вид образовања босанскохерцеговачке дјеце у Словенији, будући да допунска настава за ученике босанскохерцеговачке дијаспоре у школама у Словенији није покренута.

Са циљем стварања платформе за двосмјерну комуникацију између организација и појединаца босанскохерцеговачке дијаспоре међу собом као и са институцијама, приватним сектором, цивилним сектором и појединцима у Босни и Херцеговини, Министарство за људска права и избјеглице је 2018. године покренуло интерактивни портал за дијаспору (Интерактивни портал за дијаспору из Босне и Херцеговине, 10. 04. 2023). Путем портала припадници босанскохерцеговачке дијаспоре имају могућност да подијеле своја искуства стечена у иностранству, своје идеје, активности и знање у својим подручјима експертизе, да остваре виртуелну размјену и пренос знања и вјештина, те промовишу иницијативе из дијаспоре за развој Босне и Херцеговине. Министарство за људска права и избјеглице на порталу објављује публикације, законске и подзаконске акте, стратешке и друге документе који се односе на дијаспору, те врши регистрацију исељеничких организација.

Када је у питању сарадња са дијаспором, институционална надлежност је са државног нивоа пренесена и на ниво ентитета и Брчко Дистрикта. У оквиру Владе Федерације Босне и Херцеговине за питања дијаспоре задужено је Федерално министарство расељених особа и избјеглица кроз Сектор за хуманитарну дјелатност, развојну помоћ ЕУ фондова и дијаспору. Министарство за европске интеграције и међународну сарадњу Владе Републике Српске сарадњу са дијаспором регулисало је кроз два одјељења (Одјељење за унапређење сарадње са дијаспором и Одјељење за аналитику и евиденцију дијаспоре) формирана унутар Ресора

за сарадњу са дијаспором. У оквиру Владе Брчко Дистрикта за развој сарадње са дијаспором надлежно је Одјељење за европске интеграције и међународну сарадњу.

Највећи степен сарадње са дијаспором развила је Република Српска, која је препознала велики потенцијал и значај дијаспоре, те зато настоји да систематски уреди однос те унаприједи и ојача сарадњу и повезаност са грађанима из Републике Српске у расијању. Ресор за сарадњу са дијаспором Министарства за европске интеграције и међународну сарадњу обавља послове који се односе на унапређење и институционализацију сарадње са дијаспором кроз функционисање два одјељења.

Одјељење за унапређење сарадње са дијаспором обавља послове који имају за циљ успостављање и јачање сарадње са грађанима Републике Српске у иностранству, те је задужено за израду одговарајућих стратешких, планских и аналитичких докумената за потребе Владе Републике Српске. Одјељење координише активности са министарствима и другим институцијама и представништвима Републике Српске у иностранству на плану сарадње и положаја дијаспоре. Такође, сарађује са клубовима, удружењима и организацијама дијаспоре, те иницира пројекте везане за привредну, културну, просвјетну, информативну сарадњу, као и сарадњу у другим релевантним областима. Одјељење је задужено и за успостављање сарадње са домаћим и међународним институцијама које се баве питањима дијаспоре, те учествује у раду комисија и радних група које се баве унапређењем сарадње са дијаспором.

Одјељење за аналитику и евиденцију дијаспоре задужено је за послове који се односе на прикупљање и обраду података о дијаспори, те вођење Регистра дијаспоре²². Одјељење припрема анализе, извјештаје и статистике на основу података из Регистра, а сарађује и са надлежним институцијама на коришћењу релевантних дијелова регистра. У надлежности Одјељења је ажурирање интернет странице www.dijasporars.com²³, праћење релевантних објава у медијима, припрема периодичних инфо-билтена, као и учешће у организовању форума и конференција који се тичу односа са дијаспором.

Република Српска се у односима са својом дијаспором умногоме ослања на Републику Србију, тако да дјеца српског исељеништва из Босне и Херцеговине ћирилицу, српски језик, историју и културу уче похађајући допунску наставу у словеначким школама организовану у оквиру система Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Евидентно је да Босна и Херцеговина као држава нема јединствено исељеништво, а институционална брига о њима је распршена. У овом тренутку о потребама дијаспоре

²² Регистар дијаспоре је база података која окупља све оне који су у дијаспори и желе бити дио активне мреже која ће подстакнути комуникацију, размјену знања и искустава између дијаспоре и институција Републике Српске. Крајњи циљ Регистра јесте јачање веза између институција Републике Српске и дијаспоре и планирање будућих видова сарадње.

²³ Министарство за европске интеграције и међународну сарадњу покренуло је интернет страницу Република Српска и дијаспора (Република Српска и дијаспора, 10. 04. 2023) са циљем информисања дијаспоре о догађајима у Републици Српској, али и промовисања активности удружења и организација у дијаспори.

брину чак три министарства на нивоу државе: Министарство за људска права и избјеглице, Министарство цивилних послова и Министарство вањских послова, плус ентитетска министарства. Важна питања за босанскохерцеговачку дијаспору рјешавају се на различитим нивоима власти и самим тиме у старту су осуђена на спорост и неефикасност. Правна легислатива је једнако компликована, а главни недостатак је непостојање закона о дијаспори, којим би питања босанскохерцеговачког исељеништва, међу којим се налази и знатан број Срба, била државо-правно дефинисана, чиме би било омогућено њихово системско рјешавање.

Карактеристика српског исељеништва из Босне и Херцеговине насељеног у Словенији јесте да је, углавном, организовано у национална српска удружења која су у свом раду окренута Србији као матици. Припадници српске популације поријеклом из Босне и Херцеговине Босну и Херцеговину не осјећају као извор духовне снаге. Уколико и постоји комуникација са босанскохерцеговачким институцијама, она је упућена на органе ентитета Републике Српске.

Брига о сународницима у дијаспори представља легитимно право и обавезу држава. Као што се из претходна два поглавља види, Србија је, оснивањем прво Министарства за дијаспору, а касније Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону и доношењем Закона о дијаспори и Србима у региону, обновила и унаприједила однос према свом исељеништву. У бригу о расијању укључене су све важније институције Србије, чиме је постављен темељ организованом бављењу Србима насељеним ван Србије. Насупрот Србији, Босна и Херцеговина и Република Српска немају нити сличне законе, нити институције које би се бавиле исељеном популацијом а самим тим и Србима босанскохерцеговачког поријекла.

У пракси, државно-правни положај Срба у Словенији од њеног осамостаљења до данас веома је лош, а томе је умногоме допринио стварни ангажман поменутих институција Републике Србије, као и недостатак било каквог ангажмана Босне и Херцеговине и Републике Српске. Један од примјера је и чињеница да је приликом давања статуса националне мањине Словенцима у Србији и Босни и Херцеговини пропуштен моменат да се на основу реципроцитета исто право оствари и за Србе у Словенији. С обзиром на малобројност словеначке заједнице у Србији и Босни и Херцеговини, те већ признат статус националне мањине словеначкој популацији у овим државама, не може се очекивати да постоји расположење, посебно словеначких званичника, за потписивање уобичајеног билатералног уговора о сарадњи у области заштите мањина којим би српска популација у Словенији тај статус добила и тиме стекла основни услов за очување свог националног идентитета у овој демократској држави.

Непостојање активног рада са српском заједницом на терену доприноси конфузији у ставовима те заједнице према Србији и Републици Српској. Наиме, дио српске заједнице у Словенији без обзира на своје поријекло види Србију као матицу, други дио као матицу

доживљава Републику Српску, док један дио нема никакав однос према матици већ има емотивни однос према свом родном крају. Овако разједињени ставови српске заједнице према питању матице, ни у ком случају не доприносе побољшању њиховог статуса у Словенији.

3.2. Удружења Срба и њихова улога у очувању етничког идентитета

Послије распада заједничке државе Југославије и осамостаљења Словеније, бројни припадници српског народа у новонасталој држави Словенији нашли су се, не својом кривицом, у веома незавидном положају. Усљед тога, поједини ентузијастички ангажовали су се и почели окупљати истомишљенике и оснивати српске организације, са основним циљем очувања матерњег – српског језика, културног наслеђа свог народа и спречавања асимилације. Спонтано самоорганизовање довело је до оснивања друштава, клубова и удружења са културним, хуманитарним, економским и другим програмима, која су се, мање или више, успјела афирмисати као организовани облик задовољавања стварних потреба њихових чланова. Нека друштва су нестајала убрзо по оснивању или су се подијелила у два нова, нека су функционисала са прекидима у раду, а нека су и данас активна. Према подацима Амбасаде Републике Србије у Љубљани Срби у Словенији тренутно имају преко тридесет организација, а стално се јављају и нове (Klubovi, 23. 03. 2023).

Прво српско друштво у Словенији, основано у Љубљани марта 1991. године, јесте *Друштво Српска заједница (ДСЗ)* или *Društvo Srbska skupnost (DSS)*. Основано је са циљем да чува и развија културни идентитет својих чланова и осталих словеначких Срба кроз: чување српске националне културе, одржавање контаката са матицом, бригу за развијање сарадње и пријатељства међу српским и словеначким народом, као и културни развој чланова Друштва.

У оквиру *Друштва Српска заједница* дјеловале су: фолклорна секција „Моравац“, литерарна секција „Књига“, драмска секција „Театар Парадокс“ и музичка секција, као неформални сегмент Друштва без сталних чланова. Често су приређивани програми везани, прије свега, за промоцију активности секција, као што су литерарне вечери и концерти. Друштво је учествовало и у бројним пројектима од значаја за цјелокупну српску заједницу у Словенији. Један од најважнијих је „Светосавска академија“, коју је Друштво, са циљем ширења знања и размишљања о основним хришћанским и људским вриједностима српског народа и модерне цивилизације, организовало од 1997. године.

Друштво је од 2000. до 2012. године издало 20 бројева часописа за културу „Беседа“. Поред овог часописа, који садржи и бројне научне радове на тему Срба, Друштво је повремено издавало и друге публикације, као што су збирке пјесама и приповједака Срба који живе у Словенији. Друштво је престало са радом маја 2014. године.

Слика 5: „Беседа“, часопис за културу (Друштво Српска заједница, 01. 05. 2012)

Друго важно усмјерење у раду српских организација у то вријеме била је хуманитарна активност, што је и разумљиво, јер је у већем дијелу њихових матица буктао рат. Тако је 1993. године основано *Завичајно удружење „Мир“*, које је у највећој мјери окупљало Србе из приједорско-санске регије, с основним циљем да прикупља хуманитарну помоћ (Бањац 1997: 31). Касније већином настају тзв. културна друштва, или претходно основана хуманитарна друштва са завршетком рата прерастају у културна друштва (Pavlović, 2010: 75). Тако је новембра 1997. године у Љубљани основано *Културно друштво „Михајло Пупин“*, чија је основна дјелатност у почетним годинама била хуманитарне природе, да би касније била усмјерена на издавачку дјелатност, библиотекарску дјелатност и дјелатност на подручју његовања и очувања културне традиције српског народа, као и рекреацији и дружењу својих чланова и симпатизера Друштва. Од оснивања *Српске библиотеке „Михајло Пупин“* септембра 2005. године, дјелатност Друштва је превасходно усмјерена на библиотекарство. Уз знатну подршку Министарства за дијаспору и Министарства за културу Републике Србије, Народне библиотеке Србије, Библиотеке града Београда, Владе Републике Српске, Општине Градишка, и низа мањих донатора из Србије, Републике Српске и Словеније, достигнут је завидан број од преко 20.000 књига и друге библиотечке грађе. Редовних читалаца је нешто преко 450. Друштво организује школу српског језика, бројна предавања, квизове, изложбе и учествује у обиљежавању догађаја значајних за српску заједницу у Словенији. Своје активности представљају кроз билтен (Kulturno društvo Mihajlo Pupin, 18. 04. 2023).

Након бомбардовања Савезне Републике Југославије 1999. године и масовног протестног митинга Срба у Љубљани због агресије и бомбардовања, услиједило је бројније оснивање српских друштава широм Словеније. У Љубљани је 2001. године основано *Културно-уметничко друштво „Младост“*, 2004. године *Српско културно-уметничко друштво „Видовдан“*, 2005. године *Културно-уметничко друштво „Извор“*, 2018. године *Културно-уметничко друштво „Божур“*. Основни циљ ових друштава је очување и његовање српског културног наслеђа, као и очување и развој националног идентитета чланова и других припадника српске заједнице. Своје активности углавном организују кроз рад фолклорних и пјевачких секција.

Очување језика, као основни циљ дјеловања, издвојила су четири српска друштва у Љубљани: *Установа „Вукова задужбина“*, основана 2006. године, *Српски културни центар „Данило Киш“*, основан 2009. године, *Српска библиотека „Вук Караџић“*, основана 2010. године. Под покровитељством *Српског културног центра „Данило Киш“* од 2012. године на Радију Студент (Radio Študent) емитује се „Контрола лета“, културно-информативна емисија колажног типа на српском језику, која се заснива на критици и дијалогу српске и словеначке културе. Осим културног дијела, емисија нуди и важне информације за српску (и друге мањине) у Словенији, а истовремено покушава да расвијетли проблеме са којима се суочавају представници мањина у Словенији. У периоду 2013–2022. године егзистирало је и Друштво за српски језик и културу, формирано са циљем организовања школе српског језика и културе у Основној школи „Ливада“ у Љубљани.

Послије Љубљане, највећи број српских удружења регистрован је у Крању. *Српско културно просветно друштво „Свети Сава“* најстарије је српско друштво у Словенији, основано 1990. године са жељом да очува и његује српско народно стваралаштво. Уз фолклорну и пјевачку групу у друштву постоје и ликовна, литерарна и спортска секција. *Културно друштво „Брдо“* установљено је 1994. године из хуманитарног одбора, који је дјеловао све од 1991. године, од када постаје препознатљиво по културним садржајима. Друштво функционише кроз дјеловање секција (фолклор, народни оркестар, пјевање, драма и спорт), а од 2005. године издаје часопис „Наш глас“. *Српско културно друштво „Петар Кочић“* основано је 2007. године. Кроз секције (драмска „Театар Давид“, литерарна, етно-пјевачка, фолклорна и спортска) ради на очувању културних традиција како из Србије тако и из Републике Српске. *Српско друштво „Задужбина“* формирано је 2009. године и своју активност усмјерава на хуманитарно дјеловање.

У Марибору су регистрована три удружења Срба. Најстарије је *Српско културно друштво „Марибор“*, основано 1999. године, у којем функционишу фолклорна, драмска, литерарна и спортска секција. *Плесно културно-уметничко друштво „Свети Никола“* установљено је 2003. године са циљем чувања и развоја културне традиције и културних вриједности српскога народа. У Друштву дјелују фолклорна, пјевачка и ликовна секција. *Српско културно друштво „Штајерска заједница“* регистровано је 2006. године са циљем повезивања појединаца и друштава са територије аустријске и словеначке Штајерске ради његовања свеопште културе и

историје народа који живе на овим просторима. Од првог дана оснивања Друштва регистровани су српске интернет новине „Штајерске новике“ (Štajerske novice, 25. 04. 2023).

У три словеначке општине регистрована су по два српска удружења. У Кочевју од 2010. године кроз дјеловање фолклорне и пјевачке групе културу и традицију Срба чува и промовише *Српско културно уметничко друштво „Кочевје“*. Удружење гуслара Словеније је своју организацију регистровало 2017. године. У Лендави су регистрована удружења: *Српско културно друштво „Јован Јовановић Змај“* (2012. године) и *Културно-туристичко друштво Нови Сад – Лендава* (2018. године). У Велењу је 2006. године основано *Српско културно друштво „Др Младен Стојановић“*, у којем функционише фолклорна секција. *Српско културно-уметничко друштво „Велење“* основано је 2017. године са циљем очувања српске традиције, културе, језика и фолклора. У оквиру Друштва дјелују фолклорна и пјевачка секција.

И у мањим мјестима у Словенији српско становништво организовало се у удружења. *Српско удружење Словеније „Црни Ђорђе“* основано је 2010. године у Домжалама. *Српско културно друштво „Сава“* почело је са радом 1997. године у Храстнику са циљем очувања језика, традиције и културе српског народа у Словенији и развијања сарадње и пријатељства између словеначког и српског народа. Секције Друштва су: фолклорна, пјевачка и спортска. *Академско културно-уметничко друштво „Коло“* основано је 2007. године у Копру. У Друштву функционишу фолклорна, драмска, пјевачка секција и оркестар. Једна од активности овог друштва је учење српског језика и обичаја организовано за чланове.

Слика 6: Тирилица у Копру (AKUD Kolo, 07. 02. 2014)

Српско културно друштво „Ново Место“ основано је 2007. године у Новом Месту. У оквиру Друштва основане су и активно раде: фолклорна, пјевачка, музичка, позоришна и спортска секција. Са циљем очувања језика и његовања културне традиције Срба ускока у Белој Крајини, који тамо живе дуже од 500 година, *Српско културно друштво „Ново Место“* октобра 2018. године основало је подружницу у Чрномелју.

Српско просветно друштво „Никола Тесла“ основано је 1992. године у Постојни. У првим годинама дјеловања Друштво је у више наврата организовало прикупљање хуманитарне помоћи, коју су слали у разне крајеве. У Друштву постоје фолклорна, пјевачка и драмска секција.

Културно просветно спортско и хуманитарно друштво „Вук Караџић“ основано је 1995. године у Радовљници код Крања. Најактивнији дио Друштва је фолклорна група, која успјешно и непрекидно дјелује на просторима Републике Словеније и у иностранству. У Друштву дјелују и пјевачка, литерарна и спортска секција.

Српско словеначко културно хуманитарно друштво „Сретење“ основано је 2009. године у мјесту Словенске Коњице. Друштво окупља Србе и Словенце са циљем уклањања баријера између два народа. Чланове Друштва чине књижевници, сликари, вајари, гравери, дизајнери и мали привредници. За Видовдан 2013. године покренули су електронски двојезични часопис „Трагови – Следи“ (Tragovi Sledi, 11. 04. 2023).

Српско културно друштво „Слога“ из мјеста Солкан у општини Нова Горица основано је 1995. године са циљем очувања обичаја предака, као што су: идентитет, традиција, језик и писмо. Друштво је једино од српских друштава у Републици Словенији које има властите просторије. Фолклорна секција је најактивнија, а поред ње у Друштву константно или повремено функционишу и изворна, спортска, драмска и мото секција.

Културно-уметничко друштво „Засавје“ основано је 2015. године у Трбовљу и функционише кроз дјеловање фолклорне, пјевачке и драмске секције. *Српско културно хуманитарно друштво „Десанка Максимовић“* из мјеста Војник недалеко од Цеља основано је 1999. године са циљем да помаже људима у невољи, а посебно онима из бивших република некадашње Југославије. Фолклорна секција је заживјела 1999. године, а поред ње активне су и драмска и литерарна секција.

У Корушкој општини Межица, према подацима Амбасаде Републике Србије у Љубљани, евидентирано је и *Друштво избрисаних пребивалцев Словеније (Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije)*. Података о години формирања, члановима, циљевима и начину дјеловања нема.

Табела 2: Српска друштва у Словенији

Мјесто	Назив друштва	Година оснивања	Секције							Издавачка дјелатност
			фолклорна	пјевачка	драмска	литерарна	ликовна	спортска	остале	
Љубљана	КД „Михајло Пупин“	1997.	-	-	-	-	-	-	-	✓
	КУД „Младост“	2001.	✓	✓	✓	-	-	-	-	-
	СКУД „Видовдан“	2004.	✓	✓	-	-	-	-	-	-
	КУД „Извор“	2005.	✓	-	-	-	-	-	-	-
	КУД „Божур“	2018.	✓	✓	-	-	-	✓	✓	-
	Установа „Вукова задужбина“	2006.	-	-	-	-	-	-	✓	✓
	СКЦ „Данило Киш“	2009.	-	-	-	-	-	-	✓	-
	Српска библиотека „Вук Караџић“	2010.	-	-	-	-	-	-	✓	-
Крањ	СКПД „Свети Сава“	1990.	✓	✓	-	✓	✓	✓	-	-
	КД „Брдо“	1994.	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓
	СКД „Петар Кочић“	2007.	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	-
	СД „Задужбина“	2009.	-	-	-	-	-	-	✓	-
Марибор	СКД „Марибор“	1999.	✓	-	✓	✓	-	✓	-	-
	ПКУД „Свети Никола“	2003.	✓	✓	-	-	✓	-	-	-
	КД „Штајерска заједница“	2009.	-	-	-	-	-	-	-	✓
Кочевје	СКУД „Кочевје“	2010.	✓	✓	-	-	-	-	-	-
	Удружење гуслара Словеније	2017.	-	-	-	-	-	-	✓	-
Лендава	СКД „Јован Јовановић Змај“	2012.	0	0	0	0	0	0	0	0
	Културно-туристичко друштво Нови Сад – Лендава	2018.	-	-	-	-	-	-	✓	-
Велење	СКД „Др Младен Стојановић“	2006.	✓	-	-	-	-	-	-	-
	СКУД „Велење“	2017.	✓	✓	-	-	-	-	-	-

Домжале	Српско удружење Словеније „Црни Ђорђе“	2010.	о	о	о	о	о	о	о	о
Храсник	СКД „Сава“	1997.	✓	✓	-	-	-	✓	-	-
Копар	АКУД „Коло“	2007.	✓	✓	✓	-	-	-	✓	-
Ново Место	СКД „Ново Место“	2007.	✓	✓	✓	-	-	✓	-	-
Постојна	СПД „Никола Тесла“	1992.	✓	✓	✓	-	-	-	-	-
Радовљица	КПСХ „Вук Караџић“	1995.	✓	-	-	✓	-	✓	✓	-
Словенске Коњице	Српско словеначко културно хуманитарно друштво „Сретење“	2009.	-	-	-	-	-	-	✓	✓
Нова Горица	СКД „Слога“	1995.	✓	✓	✓	-	-	-	✓	-
Трбовље	КУД „Засавје“	2015.	✓	✓	✓	-	-	-	-	-
Војник	СКХД „Десанка Максимовић“	1999.	✓	✓	-	✓	-	-	-	-
Межица	Друштво избрисаних пребивалцев Словеније	о	о	о	о	о	о	о	о	о

Напомене:

- ✓ појава је евидентирана.
- појава није евидентирана.
- о нема података.

До распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије српска друштва, као ни друга национална друштва, у Словенији нису постојала. По ријечима представника друштава, у времену заједничке државе није постојала потреба организовања на националном нивоу, будући да су се припадници несловеначког становништва из бивше Југославије настањени у Словенији тамо осјећали „као код куће“. Нису имали потребу да се баве очувањем традиције јер су могли, кад год су имали потребу, да чују „звук родног краја“, отићи у завичај да, како то они најчешће кажу, „напуне батерије“. Послије осамостаљења Словеније јављају се друштва грађана организована на националној основи. Основни циљ оснивања српских друштава у периоду од 1990. до 1999. године био је хуманитарни рад. Ратна дејства на простору бивше заједничке државе, те касније бомбардовање Србије узроковали ту окупљање грађана у циљу хуманитарног рада. Припадници српске популације у Словенији укључивали су се у друштва формирана у циљу прикупљања и слања хуманитарне помоћи у завичај који је у том периоду био на ратом захваћеној територији. Прикупљајући помоћ за родбину и пријатеље у родном крају, чланови српских друштава су увидјели да имају доста заједничких тема, да се међусобно одлично разумију и да их повезује иста култура, традиција и менталитет. Будући да су се и сами нашли у страни држави, у друштвима су се осјећали сигурнији и јачи и кроз друштва су могли да се боре за свој бољи положај у новонасталој ситуацији. С нестанком потребе за хуманитарним радом, друштва су своје дјеловање усмјерила у

правцу дружења, а уз то и у правцу очувања традиције. Друштва формирана након 2000. године настала су искључиво у циљу очувања традиције и културе српског народа.

Готово у свим друштвима активне су фолклорне и пјевачке секције, чији је основни циљ очување традиције, кроз учење игара, пјесама и обичаја из завичаја. Поред ових секција, већина друштава има и спортску секцију, у којој је основни циљ дружење чланова, али и рекреација након напорног посла. У неким друштвима егзистирају драмска и литерарна секција, које, у првом реду, имају за циљ очување матерњег језика чланства. Ријетка су друштва која у свом дјеловању имају регистровану издавачку дјелатност и сопствену библиотеку књига на српском језику. Издавачка дјелатност се, углавном, своди на издавање часописа локалног карактера који прате рад друштва, те на издавање збирки поезије и прозе чланова друштава. Овдје је битно напоменути да руководства друштава инсистирају на томе да сва комуникација приликом боравка у друштвима, рада у секцијама и приликом свих активности друштава буде искључиво на српском језику, без обзира на то што је већини чланова, посебно млађих, лакше и „природније“ споразумијевање на словеначком²⁴.

Када се узму у обзир сви видови дјеловања српских друштава у Словенији, евидентно је да она имају значајну улогу у очувању језика, традиције и културе српске популације. Ово је посебно важно када се зна да знатан број чланова друштава, посебно чланова фолклорних секција, чини млађа популација, која се, често, кроз ове активности први пут у животу среће са традицијом својих предака. Осим чињенице да чланови друштава уче о својој традицији, они је и презентују свим заинтересованим у Словенији и иностранству, кроз представљање свога рада на разним манифестацијама и програмима. Готово свако српско друштво организује манифестацију на којој угости представнике осталих српских друштава из Словеније, али често и друштва из матице. Поред тога, српска друштва често учествују на манифестацијама словеначких друштава или на мултикултуралним манифестацијама које се организују у Словенији и иностранству.

Један од проблема друштава представља недостатак одговарајућих просторија за друштвене активности и свакодневно окупљање чланова. Од успјешности рјешавања тога проблема зависиће, у великој мјери, и успјешност очувања културног идентитета и националне свијести код највећег броја српске популације, а нарочито код дјеце и омладине.

Поред тога, у раду друштава евидентно је одсуство јединственог приступа, међусобне сарадње и програмске повезаности. Различити ставови чланства о циљевима постојања друштва и програмским дјелатностима, а понекад и аутократизам руководства, довели су до цијепања друштава, што је посебно евидентно у Љубљани, у којој постоји осам српских друштава (пописом 2002. евидентирано је да у Љубљани живи 13.101 Србин), у Крању, гдје их је четири (а Срба је 2.744), и у Марибору, гдје егзистирају три друштва на 2.049 пописаних Срба. Кочевје, Лендава и Велење имају по два удружења. Овакво стање довело је до подјеле

²⁴ Теренска истраживања, април 2009. године.

ионако скромних средстава која издвајају Република Словенија и Република Србија на мање грантове, што је утицало на квалитет рада друштава. Надаље, све ово је довело и до осипања чланства и повећања тензија међу члановима српске заједнице. Ове проблеме ријешило би стварање кровне организације, која би ујединила српску популацију у Словенији.

3.2.1. Савези Срба и српских друштава Словеније

Један од почетних корака и успјеха у конституисању српске заједнице, као јединствене цјелине и аутономног субјекта, јесте стварање јединствене организације Срба у Словенији. Након дуготрајних договарања између водећих људи у српским друштвима, 13. јануара 1996. године дошло је до коначног удруживања и стварања *Савеза српских друштава Словеније (ССДС)*, односно *Zveze srbskih društev Slovenije (ZSDS)*.

Савез је настао као израз потребе за једном кровном организацијом која ће окупљати сва српска друштва, као једини облик организованог живота Срба у Републици Словенији. У вријеме настанка у Савезу је било осам друштава, али се тај број повећавао из године у годину, тако да тренутно има 14 српских друштава који су чланови Савеза:

- Културно-уметничко друштво „Младост“, Љубљана;
- Српско културно-уметничко друштво „Видовдан“, Љубљана;
- Српско културно просветно друштво „Свети Сава“, Крањ;
- Културно друштво „Брдо“, Крањ;
- Српско културно друштво „Петар Кочић“, Крањ;
- Плесно културно-уметничко друштво „Свети Никола“, Марибор;
- Српско културно друштво „Штајерска заједница“, Марибор;
- Српско културно друштво „Др Младен Стојановић“, Велење;
- Српско културно друштво „Сава“, Храсник;
- Академско културно-уметничко друштво „Коло“, Копер;
- Српско културно друштво „Слога“, Нова Горица;
- Српско културно друштво „Ново Место“, Ново Место;
- Српско просветно друштво „Никола Тесла“, Постојна;
- Културно просветно спортско и хуманитарно друштво „Вук Караџић“, Радовљица (Савез српских друштава Словеније, 21. 03. 2023).

Савез је почео свој рад дефинисањем подручја и програма рада, кадровским задужењима, рјешавањем нормативно-правних и статусних питања, те обезбјеђивањем општих услова дјеловања. „Основни циљеви дјеловања Савеза су:

- координација дјеловања српских друштава чланова Савеза са циљем постизања оптималних резултата у очувању националног и културног идентитета Срба у Словенији;

- стручна и свестрана помоћ друштвима у њиховом раду и рјешавању проблема (организовање приредби, хуманитарне помоћи, развијање позитивних друштвених вриједности, заступање интереса чланова друштава у земљи и иностранству и заступање чланова друштава код органа власти и институција у случају кршења њихових права);
- помоћ приликом оснивања нових српских друштава и учлањења у кровну организацију;
- залагање за оснивање потребних културно-образовних установа са намјеном васпитања и образовања чланова српских друштава (курсеви српског језика, стручни семинари, културно-образовне екскурзије);
- информативна и издавачка дјелатност;
- његовање и развој културног наслеђа и народне традиције;
- повезивање са сродним организацијама, органима власти, културним институцијама и установама и другим организацијама у Републици Словенији;
- обезбјеђивање материјалних услова за рад Савеза и друштава“ (Брошура, 2005).

Наведене циљеве Савез остварује у сарадњи са организацијама и установама у Републици Словенији (Министарство за културу Републике Словеније, Министарство за школство Републике Словеније и Јавни фонд за културне дјелатности Републике Словеније), Републици Србији (Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону Министарства спољних послова Републике Србије и Министарство културе Републике Србије, Министарство просвете Републике Србије), Републици Српској (Министарство просвјете и културе Републике Српске, Министарство за европске интеграције и међународну сарадњу Републике Српске), са представницима матичних држава у Републици Словенији (Амбасада Републике Србије и Амбасада Босне и Херцеговине) и са културним, научним и спортским организацијама у Републици Словенији и Републици Србији.

Савез реализује неколико сталних пројеката који се истичу као основна програмска дјелатност. Пројекти се углавном односе на културну дјелатност, информисање и рјешавање статуса и положаја српске етничке заједнице у Републици Словенији. Већина пројеката реализована је у сарадњи са српским друштвима члановима Савеза, а најзначајнији су:

- издавање часописа Новине српске „Мостови“, који излази од 2003. године. Часопис се бави информисањем о раду друштава и Савеза, као и занимљивостима и животом Срба у Словенији. Цијењен је не само међу српским друштвима и њиховим члановима него и изван Словеније, нарочито у институцијама у Србији и Републици Српској;
- организовање „Смотре српских фолклорних група“, која се одржава од 2001. године. На Смотри наступају фолклорне групе српских друштава из Словеније, гости из матице и словеначке фолклорне групе. На овим сусретима учествује преко двјеста младих, који на тај начин дају свој допринос очувању српског културног наслеђа;

- организовање семинара за умјетничке руководиоце фолклорних секција друштава. Савез настоји да бар једном годишње организује семинар на којем стручњаци етнологи или етномузиколози из Србије и Републике Српске руководиоцима фолклорних секција поставе неку нову игру из завичаја.

Савез је направио и интернет страницу (Савез српских друштава Словеније, 21. 03. 2023) како би најједноставније могао да презентује активности друштава и Савеза и како би размјена информација међу члановима била што једноставнија. На страници се може преузети и електронско издање часописа „Мостови“.

Савез се посебно ангажује на повезивању са Републиком Србијом и Републиком Српском, што доприноси бољем повезивању друштава међу собом, али и повезивању српских друштава у Словенији са културним друштвима и установама у Словенији, Србији и Републици Српској. Савез и поједина друштва имају успјешну сарадњу са Управом за сарадњу са дијаспором и Србима у региону и Министарством културе Републике Србије, о чему свједоче бројни пројекти.

Веома добра и успјешна сарадња успостављена је и са Амбасадом Републике Србије и Амбасадом Босне и Херцеговине у Љубљани. Такође, Савез се повезао са државним и другим институцијама у Словенији и Љубљани, да би се постигли повољнији услови дјеловања на културном подручју, тако да добри контакти и сарадња постоје са Министарством за културу Републике Словеније, као и другим институцијама и органима.

Савез српских друштава Словеније је 2009. године од Министарства за културу Републике Словеније добио статус друштва које дјелује у јавном интересу на подручју културе у Словенији. Овај статус много значи за будуће дјеловање, али носи са собом и одређене обавезе, које се односе, прије свега, на бољи и квалитетнији рад, на проширење дјелатности, већу сарадњу са свим релевантним институцијама, на побољшање положаја и статуса *Савеза српских друштава Словеније* и цјелокупне српске заједнице у Словенији.

Почетком 2008. године у Љубљани је регистрован нови савез Срба под називом *Савез српске дијаспоре Словеније*. Чланове чине појединци, стручњаци и научници из различитих области (просвјета, право, књижевност, медицина, машинство и култура) као придружени чланови и тринаест српских друштава претежно из Љубљане:

- Удружење српских књижевника Словеније, Љубљана;
- Српско удружење Словеније „Стеван Синђелић“, Љубљана;
- Друштво за промоцију културе у науке „Сербика“, Љубљана;
- Српско удружење Словеније „Обилић“, Љубљана;
- Удружење српских правника, Љубљана;
- Српско спортско удружење Словеније „Ред стар“, Љубљана;
- Друштво српска културна заједница, Љубљана;
- Српска библиотека „Вук Караџић“, Љубљана;

- Србско здружење Словеније „Косовка девојка“, Љубљана;
- Српско културно хуманитарно друштво „Десанка Максимовић“, Цеље;
- Спортски клуб „Српска дијаспора“, Цеље;
- Српско удружење Словеније „Црни Ђорђе“, Домжале;
- Српско друштво „Млади свет“, Крањ (Članovi Saveza, 15. 12. 2020).

Савез српске дијаспоре Словеније основан је са циљем очувања националног идентитета, језика, културе и вјере. Активности реализују кроз волонтерски ангажман чланова у стручним секторима:

- Сектор фолклориста;
- Рецитаторско књижевни сектор;
- Изворни пјевачки и музички сектор;
- Драмски сектор;
- Спортски сектор;
- Сектор бесплатне правне помоћи;
- Медијски сектор (дописника или уредника);
- Излетнички сектор;
- Општи сектор младих симпатизера.

Савез је 2010. године од Министарства за културу Републике Словеније добио статус друштва које дјелује у јавном интересу на подручју културе у Словенији, као и просторије у којима дјелује. Чланови једном годишње у Словенији организују манифестацију „Весели дани српске дијаспоре Словеније“, у оквиру које се одржавају: пјесничко такмичење „Златно перо“, годишња међународна литерарна презентација „Песма као огледало истине“ и фолклорни такмичарски фестивал „Фолклор Балкана“. На овој манифестацији, поред домаћина, чланова Савеза, учествују и Срби (појединци и друштва) из Србије, Републике Српске као и других република бивше Југославије. Чланови Савеза своје дјеловање представљају у Републици Српској у оквиру манифестације „Петровдански сабор“.

Библиотека Савеза „Вук Караџић“, коју води *Удружење српских књижевника Словеније*, броји преко 3.000 књига српских аутора. *Савез српске дијаспоре Словеније* покренуо је електронски српски часопис културног, књижевног, просвјетног и информативно-забавног садржаја „Српска дијаспора“, у којем, уз информације везане за Србе у Словенији, преноси актуелна дешавања из матице и цијеле српске дијаспоре (Српска дијаспора, 27. 04. 2023).

Чланство *Савеза српске дијаспоре Словеније* августа 2016. године, у жељи да обједини Србе Словеније у активности око стицања статуса националне мањине, формира *Социјалну странку Срба Словеније*. Странка се програмски заузима за очување језика и писма те културно-вјерског идентитета Срба у Словенији и за међукултурна људска права модерног друштва, друштвено-економске и социјалне гаранције за све пензионере и раднике, те

остваривање права и једнакости Срба и свих словеначких држављана (Program stranke, 15. 12. 2020). Оснивањем странке Савез је своје активности усмјерио и на политичко дјеловање.

Слика 7: Амблеми *Савеза српске дијаспоре Словеније* и *Социјалне странке Срба Словеније* (Socijalna stranka Srba Slovenije, 15. 12. 2020)

У жељи да последи 25 година разједињеног дјеловања бројних друштава и удружења српску заједницу уједини у легитимну кровну организацију, 2. јуна 2019. године у Љубљани је формиран *Савез Срба Словеније*. Савез је основан са мисијом његовања пријатељских веза и побољшања културне и привредне сарадње Срба и Словенаца. Поред већине удружења Срба у Словенији²⁵, Савез је, са циљем да заједнички унаприједи словеначко друштво и положај српске заједнице у њему, окупио и појединце из области права, економије, привреде, медицине, умјетности и спорта који нису чланови постојећих удружења. Рад Савеза координише Савјет, а дјелатност је установљена кроз функционисање сектора за: културу, образовање, привреду, здравство и друштвена питања.

Најзначајнија активност *Савеза Срба Словеније*, који су подржале Словенија, Србија и Република Српска, јесте увођење допунске наставе српског језика у словеначке школе 2020. године. Савез је покренуо прикупљање пријава заинтересованих за наставу и за мјесец дана од почетка пријема пријава дјеце остварени су услови за реализацију наставе у 20 словеначких школа.

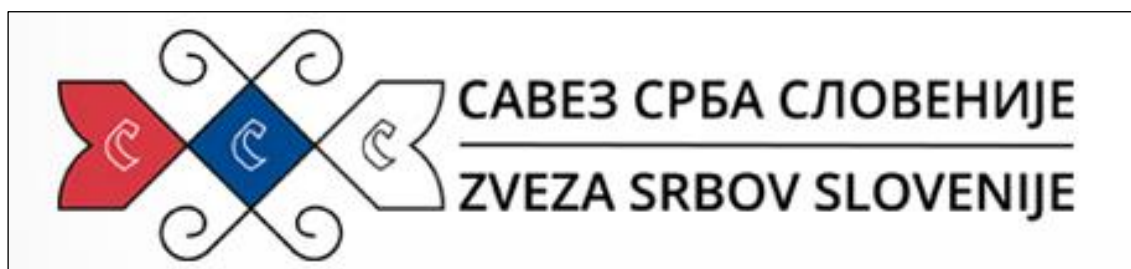
Током 2020. године Савез је реализовао и пројекат под називом „Свесрпски сабор“, усмјерен ка промовисању српске историје, културе и традиције кроз разноврсне садржаје предвођене еминентним стручњацима. Дио пројекта под називом „Традиција и стваралаштво“ намијењен је повезивању српских културно-умјетничких друштава Словеније кроз едукативне

²⁵ На интернет страници *Савеза Срба Словеније* нема података о томе која удружења су чланови.

радионице, предавања и етно-форуме о српској традиционалној и сценској народној игри и музици. У склопу пројекта одржане су још неке манифестације: „Вече историје“, „Драмско вече“, „У сусрет српској слави“ и „Концерт фолклорних и пјевачких група“.

Чланови *Савеза Срба Словеније* учествују у организовању бројних културних манифестација и хуманитарних акција, као и у обиљежавању значајних датума из историје српског и словеначког народа. Највећи допринос је ангажман на повезивању читаве српске заједнице у Словенији у једну кровну организацију, као и активно учешће руководства *Савеза Срба Словеније* на састанцима и сједницама владајућих структура Републике Словеније и Републике Србије, са циљем побољшања статусних питања Срба у Словенији.

Слика 8: Лого *Савеза Срба Словеније* (Савез Срба Словеније, 27. 04. 2023)

Евидентно је да српска заједница у Словенији не представља хомогену групу. „Њени чланови воде порекло из различитих подручја бивше Југославије, разликују се по социо-економском стању, по нивоу образовања и идеолошким опредељењима, па у складу с тим, што је разумљиво, негују и различите стилове живота и имају различите потребе. Све то је утицало, па и данас утиче, на бројна трвења али и отворене сукобе и расцепе унутар српске заједнице и њених организација“ (Pavlović, 2010: 77). Велики број друштава и постојање чак три савеза потврђује ову чињеницу. Уз то, у друштва се укључује мали постотак Срба који живе у Словенији (Žikić, 2014: 83). Посљедњих година припадници српске заједнице у Словенији све више се окрећу сарадњи, било да је ријеч о укључивању у неки од постојећих савеза, било да је ријеч о реализацији заједничких пројеката. Полазећи од заједничког увјерења да су сложеност и јединство српске заједнице у Словенији у највишем интересу свих њених припадника, 2021. године *Савез српских друштава Словеније* и *Савез Срба Словеније* потписали су Декларацију о темељним принципима сарадње, остављајући иза себе дугогодишње несугласице међу српским друштвима у Словенији. Развијање сарадње је најбољи је пут ка постизању бољег положаја цјелокупне српске популације на овом простору, чије остварење зависи од више независних, али међусобно повезаних фактора:

- способности артикулисања сопствених циљева, посједовања политичке воље, довољно развијених оперативних и акцијских способности, институционалних форми и материјалне основе за њихово остварење;

- способности српске етничке заједнице у Словенији да усвоји најширу демократску платформу на чијој ће се основи окупити највећи број њених припадника, у функцији остварења националних циљева;
- стварног положаја матице (или матица) у садашњем и будућем систему међународних односа, односно конкретне подршке матице;
- конкретног односа словеначке државе и јавности према формално-правном статусу српске заједнице у Словенији;
- карактера будућих државно-политичких односа између словеначке и српске државе и мјеста и улоге Срба из Словеније у њима.

Са циљем остваривања основних интереса мањинског албанског, бошњачког, хрватског, македонског и српског становништва које живи у Словенији, 2003. године у Љубљани је формиран *Савез савеза културних друштава конститутивних народа и народности бивше СФРЈ у Словенији* (*Zveza zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji*) или скраћено *Савез савеза културних друштава у Словенији* (*Zveza zvez kulturnih društev v Sloveniji*), чија је скраћеница EX-YUMAX и чине га савези националних друштава у Словенији повезани на основу националне или државне припадности. Од 2006. године Савез је регистрован према словеначком Закону о удружењима (*Zakon o društvih*, 2006/2018) у циљу боље комуникације са словеначким националним и политичким властима.

Савез је настао са циљем да упозори словеначку јавност, а посебно релевантне државне институције на популацију коју чине углавном држављани Републике Словеније којима није признат статус националне мањине. Ова популација чини између 10% и 20% укупног становништва државе и прије распада Југославије живјела је у Словенији равноправно, као припадници конститутивних народа и народности.

Чланови Савеза су лојални држављани Републике Словеније, који желе очувати сопствени национални идентитет и не желе се асимиловати. Због тога желе да се колективна имена народности у Републици Словенији укључе у основне документе државе у које су укључена имена других признатих националних мањина (Италијани и Мађари). Те признате националне мањине наведене су у Уставу Републике Словеније, а по мишљењу чланова Савеза, у Уставу би требало да буду наведени поименично и Албанци, Бошњаци, Хрвати, Македонци, Срби и Црногорци који живе у Републици Словенији. Добијање статуса националне мањине кључни је услов за припрему других правних аката у циљу успостављања колективних права на очување језика, културе, приступа јавним медијима, политичког учешћа и достојанства ове групе грађана Републике Словеније. Добијање статуса националне мањине значило би побољшање односа државе и ове популације и могућност активне помоћи, моралне и финансијске, у остварењу њихових циљева. Уједно, ова популација жели бити успјешно интегрисана у својој садашњој домовини, Републици Словенији.

Да би се постигли ови циљеви, потребан је и неопходан стални демократски културни дијалог између већинског словеначког становништва и институција државе и представника ове популације, као и представника других народности које живе у Републици Словенији.

Представници Савеза су се обраћали разним органима државе и невладиним организацијама које се баве заштитом човјекских права дописима у којима су тражили помоћ у побољшању свог положаја. Од државе Словеније су тражили системско рјешавање финансирања културних друштава споменутих заједница, могућност наставе матерњег језика у основним и средњим школама, адекватну присутност у словеначким јавним медијима, те могућност партиципирања демократски изабраних представника ових заједница у органима власти на локалном и државном нивоу. У суштини, захтјеви Савеза се свode на захтјев о законском уређивању статуса свих споменутих заједница и могућности њиховог уношења у Устав Републике Словеније. У овим својим обраћањима углавном су наилазили на неразумијевање и ненаклоност државних органа, али и медија, како писаних, тако и електронских.

Свој положај представили су међународним субјектима и Савјету Европе, али је и ово обраћање остало на формалној подршци. Савјет Европе је упозорио државне органе Републике Словеније да обрате већу пажњу на положај хрватског, бошњачког и српског језика у Републици Словенији. Став словеначких владајућих кругова је да проблеми који су настали после распада бивше државе нису још превазиђени и да још није право вријеме ни расположење да се о питању положаја и статуса ових етничких група, односно о признавању тих група за националне мањине, расправља било у парламенту, било у политичким странкама.

3.3. Улога Цркве у очувању етничког идентитета

Изражавање и манифестовање религиозно-духовне и традиционално-културне припадности Српској православној цркви представља важан и нераскидив дио националног бића у колективном животу Срба у Словенији, који се у новим условима, након осамостаљења Словеније, још више омасовио и интензивирао.

На територији Републике Словеније налази се девет парохија Српске православне цркве које припадају двјема епархијама. У оквиру Епархије загребачко-љубљанске парохијска сједишта налазе се у: Копру, Крању, Љубљани, Марибору, Новој Горици, Новом Месту, Постојни и Цељу, док се у оквиру Епархије горњокарловачке парохијско сједиште налази само у Мариндолу.

3.3.1. Епархија загребачко-љубљанска

Епархија загребачко-љубљанска обухвата српска насеља на подручју Горње Славоније, односно данашње сјеверне Хрватске. Од 16. до 19. вијека ови простори били су у саставу (аустријске) Славонске крајине, односно Вараждинског генералата, а данас ову епархију чини и читаво подручје Словеније и Италије, тако да се Епархија загребачко-љубљанска простире од ријеке Илове до јужних и западних граница Италије. Поменућу територију (изузев Италије) углавном су насељавали Срби из Босне и Србије који су долазили у ове крајеве са својим духовним вођама, свештеницима и калуђерима. На просторима данашње Епархије загребачко-љубљанске српско православно свештенство среће се у вријеме Катарине Бранковић, кћери српског деспота Ђурђа Бранковића. Приликом удаје за грофа Улриха II Цељског 1434. године, она из Смедерева, поред пратње и дворјана, доводи и духовника-свештеника. Њеним заузимањем, преписана је 1454. године у Вараждину богослужбена књига „Апостол“, прва до сада позната српскословенска књига написана на тим просторима.

Од обнове Пећке патријаршије 1557. године, у вријеме српског патријарха Макарија Соколовића, над православним Србима Старе Славоније духовни надзор врши пожешки митрополит, који столује у Манастиру Ораховици. Митрополит пожешки Василије, због турског зулума, прелази почетком октобра 1595. године из Манастира Ораховице на подручје Горње Славоније, гдје је основао епископију, са сједиштем у Манастиру Марчи, по којем је и прозвана Епархијом марчанском. У историјским изворима ова епархија се још назива: Свидничка, Вретанијска, Ускочка. Марчански архијереји водили су тешку борбу против агресивног римокатоличког прозелитизма и њиховог програма уније. Поред Манастира Марче, друго духовно средиште православних Срба тог подручја био је и остао Манастир Лепавина.

Под великим притиском Римокатоличке цркве Срби су изгубили Манастир Марчу, али су сачували своју православну вјеру и национални понос. Као духовни наставак Марчанске епархије, 1734. године устројена је Лепавинско-северинска епископија, са сједиштем у Манастиру Лепавини, а касније у Северину. Ова епархија сједињена је 1754. године са Епархијом костајничко-зринопољском, да би 1771. године територија Епархије лепавинско-северинске била сједињена са Епархијом пакрачком. Ово јединство остало је до 1931. године, када је основана Епархија загребачка, у рангу митрополије, са сједиштем у Загребу. За првог митрополита изабран је Доситеј Васић, човјек широких погледа и разумијевања у односима са другим народима и вјерама.

Послије Другог свјетског рата Епархијом загребачком као и осталим епархијама на територији Хрватске управљао је све до 1947. године викарни епископ Арсеније Брэдваревић. Њега је наслиједио Дамаскин Грданички, прије тога владика банатски, а после његове смрти 1969. године овом епархијом је администрирао славонски владика Емилијан Мариновић. На редовном засједању Светог архијерејског сабора 1977. године, духовни надзор над овом епархијом повјерен је епископу лепавинском Јовану Павловићу,

који је 1982. године изабран за митрополита загребачког. На приједлог митрополита Јована, ова епархија је 1983. године проширила свој назив у Епархија загребачко-љубљанска. У њен састав су 1994. године ушле парохије Српске православне цркве у Италији, те је званични назив епархије био Епархија загребачко-љубљанска и цијеле Италије. Одлуком Светог архијерејског сабора Српске православне цркве 2011. године, парохије у Италији припојене су новоформираној Епархији аустријско-швајцарској са сједиштем у Бечу.

За митрополита загребачко-љубљанског 2014. године изабран је др Порфирије Перић, који је по избору за патријарха 18. фебруара 2021. године постао администратор Епархије загребачко-љубљанске (Историјат Митрополије загребачко-љубљанске, 28. 04. 2023).

Епархијско сједиште налази се у Загребу, а Архијерејско намјесништво за Словенију у Љубљани. Парохијска сједишта ове епархије на територији Републике Словеније налазе се у Копру, Крању, Љубљани, Марибору, Новој Горици, Новом Месту, Постојни и Цељу.

Слика 9: Епархија загребачко-љубљанска

Архијерејско намјесништво љубљанско и Љубљанска парохија смјештени су у храму посвећеном Светим Равноапостолним Ћирилу и Методију, учитељима словенским. Храм је зидан 1932. године. У новије вријеме је обнављана фасада, куполе и кров. Обновљено је и унутрашње уређење, те живопис, који су осликали академски сликар Драгомир Јашовић, Миша Младеновић и ђакон Добрица Костић. Храм Светог Ћирила и Методија 2010. године проглашен је спомеником културе (Patafta, 2019: 119–121). Протојереј Богдан Матковић водио је прецизни летопис о Српској православној црквеној општини у Љубљани. Парохија има свог пароха.

Поред храма је изграђено велелепно здање парохијског дома, које је 2018. године освештао патријарх Иринеј. У том културно-просвјетном центру одржавају се часови вјерске и језичке наставе, као и разни културни и образовни догађаји.

Под љубљанску црквену општину припадала је и капела Светог Луке у љечилишту на Голнику из 1934. године. Након што је 1945. године претворена у болесничку собу, више није обнављана, а иконостас из ње је био у Храму Светог Ћирила и Методија, затим у Копру, а сада се налази у Марибору, гдје се одржава богослужење у новом црквеном објекту.

У Копарској парохији службе се од 1976. године обављају у римокатоличком храму, који је парохији уступљен на трајно кориштење (Patafta, 2019: 130). Земљиште за изградњу православне цркве купљено је и чека се одобрење власти како би почела градња храма. Од 1978. године парохија има свој дом и пароха.

Парохија Крањ је основана 1978. године. Служи се у изнајмљеној римокатоличкој цркви на Пунгарту (Patafta, 2019: 130). Будући да се број становника који долази на редовна богослужења знатно повећао, одлучено је да се подигне православни храм. Света литургија и благосиљање Часног крста и земљишта на коме ће бити подигнут православни храм одржана је 10. марта 2019. године. Парохија има свог пароха.

Парохијско сједиште у Марибору било је смјештено у Војној капели Светог Ћирила и Методија из 1932. године. Касније је сазидана велика црква на Југословенском тргу, која је срушена почетком Другог свјетског рата по личном Хитлеровом наређењу. Године 2006. купљен је велики објект некадашњег водовода за уређење црквеног центра. У објекту се налази капела Светих Равноапостолних Кирила и Методија, у којој се одржава богослужење, парохијски станови као и административно сједиште Црквене општине Марибор. Плац за изградњу новог храма купљен је 2009. године. Парохија има свог пароха и парохијски дом. Од 2012. године мариборским свештеницима повјеравају се и области Корушке и Прекомурја. У Корушкој се богослужи у римокатоличком храму у мјесту Равне на Корошкем, а у Прекомурју у капелици Мајке Божије у Мурској Соботи (Patafta, 2019: 122–123).

Парохија у Новој Горици основана је 1980. године. Редовна богослужења одвијају се у изнајмљеном римокатоличком Храму Свете Тројице, док се једном годишње (суботу пред Видовдан) служи у римокатоличкој војној капели Светог Духа на Јаворци у кругу националног парка „Триглав“. Парохија има свог пароха.

Парохија у Новом Месту основана је 1983. године и током више од 20 година није имала сталног свештеника. Од 2005. године о парохији брине стални свештеник, који опслужује још и изнајмљене филијалне храмове у Кочевју и Литији. Црквена општина је 2018. године купила парохијски дом.

Парох из Новог Места једном мјесечно и приликом великих празника врши службу у храму посвећеном Усековању главе Светог Јована Крститеља у Бојанцима. То је

најстарија сачувана православна светиња на подручју Словеније и датира из 18. вијека. Општина Чрномелј је 2003. године прогласила овај храм спомеником културе.

Парохијско сједиште у Постојни издвојило се ширењем црквеног живота из сједишта у Копру 2007. године. Редовна богослужења су вршена у изнајмљеним просторијама до септембра 2019. године када је купљен вишенамјенски објекат, који је процесом реновирања добио богослужбени простор, сједиште администрације и стан за свештеника.

Парохијско сједиште у Цељу било је смјештено у храму посвећеном Спаљивању моштију Светог Саве. Црква је зидана 1932. године, а срушена почетком Другог свјетског рата по личном наређењу Хитлера. Парох Цељске парохије сада служи у римокатоличкој цркви Светог Максимилијана. Иконе и остали инвентар налазе се у Музеју у Цељу у Згодовинском архиву. Прота Булован је водио прецизни летопис о цељској парохији. Парохија има свог пароха.

У Цељској парохији при бањском љечилишту у Рогашкој Слатини, 1921. године основана је парохија за потребе православних вјерника који су сезонски посјећивали бању. Бањска управа је уступила адекватан простор (бивша капела) уз бесплатну употребу на неодређено вријеме. Црква посвећена Светим апостолима Петру и Павлу је, због уређења љечилишта, срушена 1961. године (Patafta, 2019: 121). У данашње вријеме, у римокатоличкој капели код Доната задржана су повремена богослужења о већим празницима, која обављају свештеници из цељске парохије.

3.3.2. Епархија горњокарловачка

Епархија горњокарловачка налази се у Републици Хрватској. Данас обухвата: Лику, Банију и Кордун, затим Горски Котар, Хрватско приморје и двије парохије у Истри. У Словенији ова епархија има само парохију Мариндол на лијевој обали Купе, док Бојанци, њена друга парохија на овом подручју, данас припада Епархији загребачко-љубљанској. Од оснивања до Првог свјетског рата овој епархији припадала је Српска православна парохија у Трсту. Свој назив је добила по Карловцу, граду у којем је сједиште Горњокарловачке епархије.

Поменуте просторе Срби насељавају још од 15. вијека, а нарочито првих деценија 16. вијека. Главна станишта су им Жумберак и Бела Крајина, а потом насељавају просторе око Гомирја и Горски Котар. У вријеме турске управе средњом Ликом (1528–1699. године), на личке врлети долазе Срби из Далмације, а Крбаву насељава српски живаљ из Босне. Многи од њих прелазе одавде на аустријску територију, односно на просторе Војне крајине.

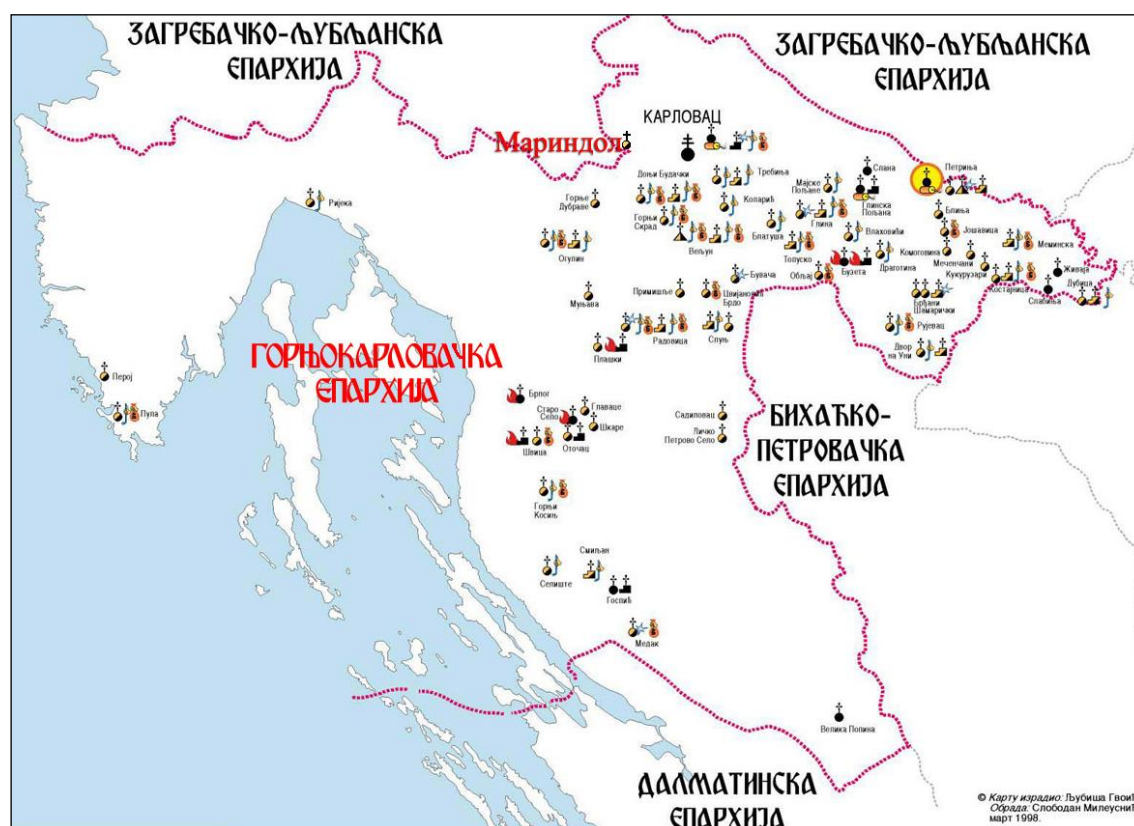
Током 16. вијека духовни надзор над православним Србима овог подручја врше дабробосански митрополити. Једно вријеме сједиште ове митрополије било је у Манастиру Рмњу, на босанско-далматинско-личкој тромеђи. Када су крајем 17. вијека ослобођени дијелови Лике, Баније и Крбаве, који су до тада били под турском влашћу, основана је за ове крајеве 1695. године посебна Епархија горњокарловачка. Први архијереј

био је избјегли дабробосански митрополит Атанасије Љубојевић. Од 2004. године епископ горњокарловачки је Герасим Поповић.

Данас Епархију горњокарловачку чине два архијериска намјесништава: Архијерејско намјесништво карловачко и Архијерејско намјесништво плашчанско (Историјат епархије горњокарловачке, 28. 04. 2023). Једина парохија у Архијерејском намјесништву плашчанском Епархије горњокарловачке на територији Републике Словеније јесте парохија Мариндол, која припада Црквеној општини моравичка. Први храм Светих Апостола Петра и Павла саграђен је 1605. године, а данашњи храм датира из 1858. Храм је оштећен у Другом свјетском рату и обновљен 1964. године. Кров храма и вањски фасадни зидови обновљени су 2015. године. Филијални храм Светог Архиђакона Стефана у Мариндолу изграђен је у 18. вијеку, а срушио се 1926. године. Храм је био мањих димензија и служио је као гробљанска капела, јер је био смјештен на гробљу.

Мариндолску парохију сачињавају села: Мариндол, Милићи и Пауновићи, а свештеник из (Српских) Моравица из Републике Хрватске обавља службу једном мјесечно. Овој парохији некада су припадали и Бојанци са храмом Усековање главе Светог Јована Крститеља.

Слика 10: Епархија горњокарловачка

Српска православна црква је православни живаљ у Републици Словенији подијелила на двије епархије: Загребачко-љубљанску и Горњокарловачку. Улагања у вјерске објекте се

своде на улагања у Архијерејско намјесништво Љубљанско и изнајмљивање објеката за богослужење од Католичке цркве.

Стиче се утисак да Српска православна црква и сама доприноси збуњености и разједињености православних вјерника у Словенији и то се најбоље види на примјеру црква у Бојанцима и у Мариндолу, које, иако се налазе у кругу 10 километара, припадају различитим епархијама, а притом ни једна ни друга црква немају сталног свештеника. Ово пружа слику о прилично пасивном односу и неорганизованости Српске православне цркве, јер се не може очекивати да вјерници и ријетки свештеници преузму улогу Светог синода Српске православне цркве. Наиме, Црква је та која мора активно и организовано настојати да њени свештеници на терену, заједно са активним вјерницима, шире послање и придобију већи број вјерника за православље. Овакво стање на терену увелико помаже Католичкој цркви у Словенији, која је већ у историји имала искуства вјерске асимилације кроз унијаћење, те олакшава асимилацију православних вјерника, која се огледа првенствено кроз асимилацију особа из мјешовитих бракова.

3.3.3. Вјерски живот као фактор очувања етничког идентитета

Осим што је носилац и пропагатор идеја националног идентитета и посебности, Српска православна црква у Словенији је мјесто окупљања исељеног становништва. Наиме, пошто српска удружења у Словенији раде под не тако повољним условима, Црква је постала замјена за „завичајну локалну заједницу“. У парохијама Српске православне цркве у Словенији одвија се релативно интензиван вјерски живот. Од осамостаљења Словеније до данас број вјерника се повећао. У појединим парохијама се одржава вјеронаука. Преко црквених општина, нарочито од 1991. до 1993. године, прикупљена је и послана значајна хуманитарна помоћ угроженом српском становништву на ратом захваћеном подручју. Организовано је више акција добровољног давања крви. Српска православна црква се у новембру 1991. године у великој мјери ангажовала у организацији и спровођењу референдума Срба из Босне и Херцеговине о остајању у заједничкој држави са осталим српским земљама, а 1993. године организовано је потписивање писма подршке руководству Републике Српске приликом одбијања Венс-Овеновог плана.

Једна од активности Српске православне цркве у Словенији јесте издавање гарантних писама за визе које су везане за вјерска дешавања у Словенији. На овај начин Црква олакшава положај Срба у Словенији омогућавајући им боље контакте са родбином и пријатељима у родном крају и обезбјеђујући им услове за лакшу посјету Словенији.

Успјеси Српске православне цркве могу се приписати чињеници да је све вријеме од успостављања вишепартијског система успјела избјећи везивање за поједине политичке програме, имајући у виду опасност разводњавања националне опције (није позван и уگوшћен ниједан лидер политичких странака).

Када је у питању Српска православна црква, најлошије стање је у Белој Крајини. Српско становништво у четири белокрајинска села (Милићи, Пауновићи, Мариндол и Бојанци) углавном представља потомство аутохтоне српске популације насељене на овим просторима још од 15. вијека. Ова четири села распоређена су у двије парохije које припадају различитим епархијама. Парохија у Бојанцима, којој гравитира само село Бојанци, припада Епархији загребачко-љубљанској. Парохија нема свог свештеника па службу једном мјесечно (прва недјеља у мјесецу) и приликом великих празника врши свештеник из Новог Места. На служби буде пар старијих људи, а за велике празнике у цркви се сакупи 10 до 20 људи. Становници овог села су у прошлој заједничкој држави углавном били чланови Комунистичке партије, што их је удаљило од Цркве и вјере, а тиме довело и до губљења традиције и етничких карактеристика. У ријетким породицама у Бојанцима још се одржала традиција слављења крсне славе и већих празника, нарочито Васкрса, Божића и Усековања (црквена слава). Знатан број становника је у национално/етнички мјешовитим браковима склопљеним углавном у Католичкој цркви, тако да се у тим породицама практикују религијски обичаји везани за католичанство.

Фотографија 1: Црква Усековања главе Светог Јована Крститеља у Бојанцима (Ирена Медар-Тања, 17. 04. 2009)

Парохија у Милићима, са селима Милићи, Пауновићи и Мариндол, припада Епархији горњекарловачкој, која нема свога свештеника, већ им службу једном мјесечно и приликом већих празника врши свештеник из (Српских) Моравица из Хрватске. На служби буде 30 до 40 људи, а на велике свеце буде их и преко стотину. У селима се рађа мало дјеце, тако да су

крштења ријетка. И вјенчања склопљених у православној цркви је мало. У посљедњих 10 година склопљен је само један брак у православној цркви (млада је напола Ромкиња по мајци, а младожења је Србин из Мариндола и сад живе у Мариндолу). Млади су углавном у национално мјешовитим браковима. Умрло српско становништво сахрањује се по православним обичајима. Славе се Божић, Васкрс и крсна слава, а српско становништво највише воли кад се поклопе католички и православни Васкрс, јер тада могу сви заједно да се веселе.²⁶

Фотографија 2: Црква Светог Петра у Милићима (Ирена Медар-Тања, 16. 04. 2009)

²⁶ Теренска истраживања, април 2009. године.

Основни проблем када је у питању Српска православна црква у Белој Крајини јесте подијељеност двије парохije у двије епархије, као и непостојање пароха у овим парохijaма. Непостојање редовне црквене праксе и диференцираност на веома малом географском простору доводи до губитка кохезионе улоге Цркве. Наиме, Црква у дијаспори игра важну улогу у очувању етничког идентитета, традиције народа и у осјећају повезаности између њених припадника. Ријетке службе, непостојање блиског односа са свештеницима услед њиховог живота у другим парохijaма, те недостатак окупљања при Цркви у различитим поводима условили су недостатак осјећања повезаности код парохijана, а постојање двије парохije и епархије на овако малом простору ту неповезаност шири и на сеоске заједнице. Умјесто кохезије, међу припадницима ове двије парохije често се јавља завист и ривалство (Медар-Тања, 2011: 438–439).

Највећи значај за црквену заједницу у Словенији има Православна црква Свети Ћирило и Методије у Љубљани, која представља централно мјесто окупљања више хиљада Срба који живе и раде у главном граду Словеније. Сазидана је и освештана уочи Другог свјетског рата, а након осамостаљења Словеније завршено је унутрашње осликавање и урађена генерална обнова крова и фасаде. У реализацији пројекта обнове значајну помоћ дала је и словеначка држава.

Фотографија 3: Црква Светог Ћирила и Методија у Љубљани
(Ирена Медар-Тања, 22. 04. 2009)

Фотографија 4: Натпис на улазу у Цркву Светог Тирила и Методија у Љубљани
(Ирена Медар-Тања, 22. 04. 2009)

Српска православна црквена општина у Љубљани је јуна 2008. године положила камен темељац за градњу парохијског центра. Градња овог културно-пасторалног објекта почела је на јесен исте године, а завршена је у прољеће 2018. године. Вишенамјенски објекат је смјештен у дворишту цркве и његовом градњом је ријешен дугогодишњи проблем недостатка просторија, које се користе за:

- пасторалне дјелатности;
- образовање (библиотека и мултимедијални простор, у којем се одржавају различити курсеви и предавања, а првенствено учење српског и словеначког језика, те часови вјеронауке);
- културне догађаје (традиционална друштвена дјелатност, изложбе, умјетнички наступи, промоције, представе...);
- радионице (на којима учесници стичу практична знања, првенствено везана за српску традицију);
- обиљежавање важнијих датума из српске историје.

Изградњу овог велељепног објекта помогла су бројна словеначка предузећа, установе и појединци, Срби и Словенци. Међу значајним донаторима издвајају се и град Љубљана, Влада Републике Србије и Влада Републике Српске. Овај културно-пасторални центар, смјештен у парку Тиволи, у самом центру Љубљане, намијењен је вјерницима и осталим грађанима Љубљане и шире регије.

Слика 11: Културно-пасторални центар Српске црквене општине у Љубљани
(Kulturno-pastoralni center Srbske cerkvene občine v Ljubljani, 09. 04. 2023)

Вјерски живот у Црквеној општини у Љубљани веома је интензиван. Литургије се одржавају недјељом и приликом већих празника. Према ријечима љубљанског пароха, после сваке недјељне литургије вјерници се окупљају у црквеним просторијама. Поред овога, Црквена општина организује академије, предавања, јавне полемике... Као редовна активност значајна је и настава вјеронауке, која се одржава сваке суботе у културно-пасторалном дому. На ову наставу долазе и одрасли и дјеца, а директан утицај катихезе је, по запажањима свештеника, повећан број крштења и вјенчања, посебно од деведесетих година 20. вијека до данас. Од септембра 2007. године у оквиру вјеронауке поново је почео са радом дјечији и омладински хор са циљем да кроз дружење и пјесму приближи духовну и свјетовну музику православних народа свим заинтересованим.

Према ријечима свештеника, у Љубљани са околином има око 20.000 вјерника. Просјечан број крштења у периоду након осамостаљења Словеније износи између 150 и 200 годишње, вјенчава се 30 до 50 парова годишње и сахрањује неколико десетина људи. Неријетко се људи одлучују да се и крсте и вјенчају „о истом трошку“. Од укупног броја вјенчаних у православној цркви у Љубљани двије трећине представљају бракови склопљени између двоје православаца, док трећину чине бракови склопљени између супружника од којих је један православне а други католичке вјероисповијести. У 60%

мјешовитих бракова супруг је православац, а у 40% је супруга православка. Према ријечима љубљанског православног свештеника, у Католичкој цркви се склопи више национално мјешовитих бракова у којима је мушкарац православне вјероисповијести у односу на бракове у којима је жена православка.

Недјељним литургијама присуствује најчешће 300 до 500 људи, а за вријеме већих празника као што су Васкрс и Божић у цркви и црквеној порти у Љубљани окупи се и неколико хиљада Срба. Храмовна слава Свети Тирило и Методије 24. маја 2009. године прослављена је први пут откад је храм изграђен. Вјерници посте и причешћују се за велике празнике. Доста њих слави крсну славу, а око 1.200 доноси славски колач у цркву.

Као основни проблем свештеник истиче чињеницу да су људи непоучени о религијским питањима, што узрокује лоше спровођење религијске праксе или потпуни изостанак религијских осјећања код појединаца. Незадовољство се јавља и према појединим руководиоцима фолклорних друштава који организују пробе секција викендом у вријеме литургије у цркви. Према ријечима свештеника, дјеца сада радије иду на фолклор него у цркву. Родитељи их уписују на секције будући да су атрактивне, јер ће им дјеца играјући фолклор наступати у Словенији и иностранству и имаће прилику да се друже са припадницима српске заједнице. Поклапање термина рада секција са црквеним литургијама одвлачи дјецу од Цркве и вјеронауке и на тај начин дјеца бивају ускраћена за један важан сегмент своје традиције²⁷.

Ако изузмемо простор Беле Крајине, у чијим парохијама Српска православна црква функционише у православним храмовима грађеним за ту намјену и ако изузмемо православну цркву у Љубљани, на простору Републике Словеније нема више православних храмова.

У Марибору је 2006. године купљен велики објекат за уређење црквеног центра, гдје се одржава и богослужење. У Постојни је купљен вишенамјенски објекат који је прилагођен за одржавање богослужења, док се за потребе Српске православне цркве у Копру, Крању, Новој Горици, Новом Месту и Цељу изнајмљују римокатоличке цркве или катедрале. Са католичким представницима су потписани уговори за кориштење тих објеката преко цијеле године. Службе се одржавају викендом и на велике празнике, а католици их користе само једном годишње приликом прославе светаца заштитника тих објеката.

Црквене општине Копар, Крањ и Марибор купиле су земљишта на којима планирају изградњу православних цркава.

²⁷ Теренска истраживања, април 2009. године.

Фотографија 5: Католичка црква и самостан Свете Марте у Копру, изнајмљени за потребе Српске православне цркве (Ирена Медар-Тања, 24. 04. 2009)

Све ове парохије су знатно мање од Љубљанске парохије и броје између 2.000 и 5.000 вјерника. Проценат вјерника зависи и од кохерентности заједнице, степена образовања појединаца, али и од способности свештеника да вјернике окрене Цркви. Као примјер великог процента вјерујућих могуће је издвојити општине Пивку са 95% и Постојну са 90% вјерника православца. Ове општине припадају Копарској парохији, чији је свештеник настојао на све начине да се приближи вјерницима. У првим годинама након доласка у Копар (1989. године) боравио је и ходао у мантији (што данас није случај са свештеницима у Словенији) да би се људи и православне и других вјероисповијести навикли на његово присуство, посветио се благослову кућа и тако придобио вјернике, прилагодивши се погледима људи. Обилазио је куће и прилазио људима на начин који је

њима одговарао. Ако је неко хтио свештеника у мантији у свом дому, свештеник му је долазио тако одјевен, а уколико је неко хтио свештеника у цивилу, опет је поступао по жељи домаћина. Носио је дјеци поклоне: крстиће и иконице. Уколико је затекао у дому неког Словенца, задржао га је док не освети водицу да би и он могао да види како то изгледа у православљу. Данас има и Словенаца којима одлази у кућу да им свети водицу. На тај начин стекао је велики углед и поштовање међу својим парохијанима и тако повећао њихово присуство у вјерском животу.

Фотографија 6: Унутрашњост Католичке цркве и самостана Свете Марте у Копру, прилагођених потребама Српске православне цркве (Ирена Медар-Тања, 24. 04. 2009)

И у мањим парохијама службе се обављају недјељом и приликом већих празника. На литургијама је присутно између 30 и 70 људи. Годишње се крсти између 20 и 50 дјеце, обави се око 10 до 20 сахрана по православним обичајима и вјенча око 10 парова. Тек један или два склопљена брака су национално мјешовити бракови. Уколико је дјевојка православка, најчешће се вјенчање обавља у католичкој цркви, гдје се и дјеца крсте, а често је тако и са мушкарцима, уколико нису одгојени у духу вјере. Православци вјенчани у католичкој цркви сматрају да се тако могу лакше уклопити у друштво. Према мишљењима свештеника, у национално мјешовитим браковима најчешће се поштују закони обје религије²⁸.

Све више људи слави крсну славу у својим домовима. У првим годинама након доласка у Словенију имигранти су углавном ишли у родни крај за славу, да би у рату због несигурности полако престали ићи у завичај и почели славити у својим домовима у Словенији. Повећању слављења у Словенији допринијела је и смрт родитеља прве досељеничке генерације, након које су они преузимали слављење и почели да га практикују у „новој домовини“ са пријатељима које су ту имали. У посљедњих 5–6 година крсно име у својим домовима у Словенији слави преко 50% особа од укупног броја особа које славе славу²⁹.

У свим парохијама Српске православне цркве у Словенији број оних који одлазе у цркву у протеклом периоду знатно се повећао. Након распада заједничке државе и пада комунистичког система, који није фаворизовао религијско изјашњавање и религијску праксу, знатан број припадника свих вјероисповијести окренуо се религији. И свештеници у Словенији допринијели су повећању броја вјерника прихватајући свакога ко је пришао Цркви. Имали су максимално позитиван став, тако да никога нису критиковали ни игнорисали уколико је касније пришао Цркви, уколико је у комунизму био атеист.

Без обзира на постигнуте успјехе Српске православне цркве у Словенији, и даље нема довољно повјерења и потребне сарадње између друштава и појединих свештеника, односно црквених одбора, а управо то је један од битних предуслова за опстанак и просперитет српске заједнице у Словенији.

3.4. Традиционални живот у породици – примарни вид очувања етничког идентитета

Породица и брак представљају значајне друштвене институције. Основни су облик друштвених односа и основа постојања људског друштва. Породица игра значајну улогу не само као нуклеус окупљања чланова већ и његовања етничког идентитета. Она чини основну ћелију друштва, у којој се формирају културне и етничке карактеристике њених чланова. У породици се учи матерњи језик и стиче осјећај за припадност одређеној

²⁸ Теренска истраживања, април 2009. године.

²⁹ Теренска истраживања, април 2009. године.

религијској заједници. Стога, породица као таква представља примарни вид како формирања тако и очувања етничког идентитета.

Посебну улогу у формирању и очувању етничког идентитета у случају живота у дијаспори игра породица, јер је имиграција у дијаспори суочена са великим проблемима око очувања свог идентитета. Српски исељеници су одлазили у иностранство етнички сасвим формиран или у процесу интензивног формирања, са својим културним наслеђем. Имиграцију чине углавном економски мигранти, који са својим породицама напуштајући домовину не знају нити могу претпоставити какве их све промјене очекују. Прву имиграцију чинили су печалбари, који су дошли да зараде нешто новца и послије извјесног времена су се враћали својим породицама. У новије вријеме је, најчешће, у питању трајно напуштање земље без повратка. Економски разлози и измијењени законски услови дотичних земаља, изабране државе имиграције чине новим домовинама. Земље запада имигрантима омогућавају трајан статус држављана, што је, поред могућности вишег економског стандарда, довољан разлог за трајни боравак. Дефинитивно напуштање домовине носи са собом и многа искушења и опасности заборав и губитка националног идентитета, културног наслеђа, обичаја и језика. Тих чињеница имигранти најчешће нису били свјесни када су доносили одлуку о имигрирању.

Карактеристика српске заједнице у Словенији јесте чињеница да је она такорећи „преко ноћи“ постала дијаспора. Наиме, одлазак на привремени рад у Словенију значио је практично останак „код куће“. Избор Словеније био је повезан са вишим економским стандардом, који је она у односу на друге бивше југословенске републике одувјек имала, али чињеница да је Словенија и сама била подручје имиграције, економске разлоге ставља у други план. У одговорима емиграната о разлогу избора Словеније, а не неке друге западноевропске земље за земљу имиграције, преовлађују они који се односе на њену географску близину и некадашњу идеју „братства“ блиских народа. Овоме у прилог иде и податак да је одређен број ових „привремених“ насељеника напустио Словенију када је она иступила из Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Иако је Словенија у периоду најмасовнијег досељавања Срба била дио исте државе, досељавање је за већину становништва значило прилагођавање новој, другачијој средини.

Долазак у нову животну средину значио је у ствари два основна животна одређења. Прво, најважније је било усмјерити се на брже и што повољније укључивање у нову друштвену средину, понекад и по цијену етничке асимилације. Друго одређење било је усмјерено на стари завичај, на одржавање културног поријекла и, ради тога, одржавање веза са старим завичајем, било одласцима у завичај, било очувањем идентитета настојањем да се етничке и културне карактеристике, као што су имена дјеце, матерњи језик, религијска пракса и етничке карактеристике, што дуже задрже у породици.

Највеће досељавање у Словенију било је шездесетих и седамдесетих година 20. вијека. Досељеници су углавном долазили након завршене основне школе. Средњошколски

образованих било је мало. Најчешће се дешавало да је неко из села одлазио на рад у Словенију, па је за собом повлачио родбину и пријатеље, тако да су данас у Крању, на примјер, досељени Срби из околине Санског Моста, а у Постојни Срби из Прњавора. Будући да Словенија није имала довољно радне снаге, неке фирме су ангажовале те прве раднике да у свом родном крају прикупе још радне снаге. За тај ангажман су добијали слободне дане и када би сакупили довољно заинтересованих за рад у Словенији, фирме су слале аутобусе да их доведу. Тако је седамдесетих година 20. вијека фабрика „Текстилиндус“ из Крања слала представнике у Крајину да траже раднике, које су касније аутобусима организовано одводили у Словенију. Будући да је Словенија због недостатка радне снаге стално тражила нове досељенике, они су мислили да су пожељни у новој средини, али их домаће становништво често није сматрало добродошлим, јер су имали просту нарав, коју су јавно изражавали. Словенци су им давали погрдне називе као што су „Босанчероси“, „Јужњаци“, „Бизантинци“, „Чејфури“... У тој првој генерацији, углавном су на посао прво долазили мужеви, па су касније, кад су се снашли, доводили супруге. Долазили су у крајеве у којима су им били рођаци, пријатељи или бар познаници и ту тражили посао. Прву генерацију досељеника чинили су највише грађевински радници и радници у фабрикама. Иако су дошли слабије образовани, похађали су разне семинаре и курсеве и тако долазили до бољих положаја у фирмама у којима су радили. Уколико је досељеник био школованији, он је био боље прихваћен. Дјеца првих досељеника су средњошколски образована и све их је више са завршеним факултетима и последиједипломским студијама. Раније Срби нису могли бити на вишим положајима, а данас и на бољим радним мјестима има Срба јер завршавају школе, мада су и данас у мало лошијем рангу у односу на Словенце. Према ријечима неких од саговорника, приликом запошљавања и пријаве на конкурс за посао досељеници морају бити бар за два степена образованији од Словенца да би добили посао. Они сматрају да је шиканирања Срба било увијек, али не јавно и не од стране власти, већ иза кулиса, што је у ствари такозвано тихо јавно мњење. Кажу да се ни данас о Србима не говори много у медијима уколико су успјешни и уколико се у њиховим заједницама дешавају неке лијепе и корисне манифестације, али уколико су направили неки криминал или проблем, то се објави на свим медијима.

Знатан број интервјуисаних Срба сматра да просјечни Словенци нису никада разликовали националности међу Босанцима. За њих су сви досељеници из Босне Босанци и тешко прихватају чињеницу да из Босне долазе и Срби. За њих кажу да су православни Босанци, а да Срби долазе из Србије³⁰.

Срби су задржали низ симбола етничког идентитета у Словенији. Презимена и имена су најпосреднији симбол етничког идентитета. Српска дјеца потомци прве генерације досељеника рођена у Словенији углавном носе српска имена, док унуци прве генерације већ носе имена из такозваног „регистра неутралних имена“ (Сандра, Сања, Игор, Горан...),

³⁰ Теренска истраживања, април 2009. године.

по којима није могуће одредити националну припадност особа. С повећањем броја мјешовитих бракова смањује се број српских имена, а повећава број „неутралних“, јер супружници у таквим заједницама не желе националним именом дјетета „фаворизовати“ ниједну националност. Ипак, средина дјелује на опредјељивање потомака из мјешовитих бракова, па и код оних код којих нема потицаја за опредјељивање у породици. Ако група једног од родитеља преовлађује у друштву и кругу одрастања, потомак се најчешће окреће према њој (Медар, 2008: 37). Тако је као врста социјалне мимикрије међу српским становништвом примијећена пракса преиначавања завршетка презимена из *-ић* у *-ич*.

Фотографија 7: Надгробни споменици код Цркве Усековања главе Светог Јована у Бојанцима (Ирена Медар-Тања, 17. 04. 2009)

Очување језика у српској имиграцији је велики проблем. Генерално, српски језик се код Срба у расијању губи у корист језика већинског народа. Ово је нарочито изражено у срединама у којима је језик домаћег (дакле, већинског) становништва сличан српском језику, као што је случај у Словенији. Основни предуслов за очување језика националне мањине (иако то, правно, Срби у Словенији нису) јесте постојање школа са наставом на матерњем језику, што је овдје однедавно остварено. Поред тога, честа је ситуација да се језик поријекла јавља као сметња у постизању жељених друштвених позиција, па се његова употреба редукује. Ово је случај и са употребом српског језика међу Србима у Словенији, гдје у новије вријеме долази до стварања „новог језика“, односно мјешавине српског и словеначког, нарочито код дјеце и омладине.

Прва генерација досељеника се у разговору у домаћинству користи, готово искључиво, српским језиком. Они инсистирају на очувању и употреби матерњег језика у породици, тако да дјеца углавном добро говоре српски језик. Овоме доприносе и чести одласци у родни крај, код бака и дједова, са којима је комуникација могућа само на српском језику. За разлику од дјеце, унуци првих досељеника готово да не користе српски језик у комуникацији у домаћинству. Они словеначки језик сматрају матерњим језиком, а српски говоре само на инсистирање старијих или уколико су чланови српских друштава у којима се инсистира на кориштењу српског језика. Дјеца међу собом најчешће разговарају на словеначком језику, а често то чине и са родитељима. Натписи, подсјетници, шале и мале

„мудрости“ по зидовима дјечјих соба већином су на словеначком језику. Родитељи између себе говоре српски, док у „вањском“ свијету сви користе словеначки језик. У национално мјешовитим породицама преовладава словеначки језик, без обзира на то који је од родитеља словеначке народности.

Вијек српског језика у имигрантској породици је кратак, најдуже до трећег кољена. Прва генерација имиграната настоји свим могућностима да својим потомцима усади матерњи језик и у већини случајева континуитет језика се наставља до друге генерације, када се лагано губи контрола, док трећа генерација најчешће само зна своје поријекло и коријене. Непостојање медија, школе на српском језику или бар факултативног учења српског језика, доприносе његовом убрзаном губљењу, тако да овај вид етничког идентитета полако губи битку са временом.

Смањена употреба српског језика нарочито је повезана са национално мјешовитим браковима, без обзира на то који је од супружника Србин. Пошто је очигледно да је породично окружење пресудно за очување (или губљење) језика, поменимо да се већина испитаника изјаснила позитивно у односу на склапање национално мјешовитог брака, било да се ради о њима самима, било о њиховој дјеци. Сматрају да брак уколико ће бити склопљен у цркви, треба да буде склопљен у оној цркви којој припада супруг и да дјеца треба да буду крштена и одгајана у духу религије којој им отац припада³¹.

Осим што утиче на однос према матерњем језику, избор супружника међу припадницима исте или различите националности често се испоставља као значајан показатељ степена очуваности и става према идеји националног идентитета. Тако, национално „чисти“ бракови доприносе очувању овог идентитета, док склапањем мјешовитих бракова долази до редуковања елемената традиционалне културе и обичаја.

Према извјештајима истраживача, мјешовитих бракова међу Србима у Белој Крајини и Бојанцима није било до педесетих година двадесетог вијека. Први мјешовити брак у Бојанцима склопљен је 1947. године, а од тада Бојанчани траже своје невјесте искључиво међу словеначким становништвом (Огњановић, 1997: 106). Крај седамдесетих и почетак осамдесетих година 20. вијека окарактерисан је као вријеме најнижег степена националне свијести међу Србима у Словенији, што се, између осталог, манифестовало и знатним порастом броја мјешовитих бракова. Разлог за ово треба тражити и у чињеници да извјестан дио српске имигрантске популације сачињавају слободни (неожењени и неудате) мушкарци и жене, што свакако повећава могућност склапања национално мјешовитих бракова.

Прва генерација досељеника изражава жељу да њихова дјеца ступе у брачну везу са супружником исте националности, али истовремено сматрају да то не могу постављати као захтјев. Пошто српска дјеца иду у словеначке школе и друже се са својим вршњацима,

³¹ Теренска истраживања, април 2009. године.

без обзира на то којој националности припадају, извјесно је да ће број мјешовитих бракова у тој генерацији знатно порасти.

У ситуацијама када се вјероисповијест мањине (емигрантске заједнице) разликује од доминантне вјероисповијести већинске популације, логично је очекивати да обичаји, навике и увјерења, који се кроз религијску и вјерску праксу или у вези с њом формирају, постану битни симболи личне и колективне националне идентификације. Редуковање елемената традиционалне културе и обичаја, било у национално хомогеним или национално хетерогеним брачним заједницама, првенствено долази до изражаја у практиковању елемената религијског живота. Одабирање религијских симбола као битних фактора националне свијести најчешће не подразумева активно упознавање са религијским догмама и учествовање у животу Цркве. У том смислу, прослављањем специфичног српског обичаја славе, те Божића и Васкрса долази и до темељнијег повезивања са вјерском праксом Православне цркве и учешћем у већем броју црквених обреда и светих тајни: литургији, причешћу, исповијести, посту, освећењу славског колача од стране свештеника... Чињеница да живот у туђини и носталгија која га прати често појачавају потребу за духовним садржајима, као и потреба да се социјалном мимикријом ублажи терет „изоштености“, довели су до тога да велики број српских емиграната по доласку у Словенију почне интензивније да одлази у цркву и да практикује религијске обичаје и у цркви и у својим домовима.

Прва генерација досељеника настојала је да велике вјерске празнике проведе у родном крају и да их прослави са најближом родбином, тако да су Васкрс најчешће проводили у завичају. Овоме је доприносила близина дома, али и чињеница да овај празник пада на викенд. Божићне празнике су прослављали у завичају уколико би успјели да добију годишњи одмор у то вријеме. Најчешће су божићне празнике повезивали са новогодишњим и у том периоду проводили одмор. И за крсну славу су настојали да буду у завичају, јер у вријеме њиховог одласка на рад у Словенију родитељи су им били живи и слава се славила на кућном огњишту уз присуство свих чланова шире породице. Та прва генерација досељеника се вјенчавала углавном са партнерима из родног краја, тако да су вјенчања обављана у завичају. И црквена вјенчања, уколико су се парови вјенчавали у цркви, обављана су у родном крају, гдје су најчешће и дјеца крштена. Распад заједничке државе и ратни сукоби у завичају, као и смрт родитеља прве досељеничке генерације, условили су престанак одласака у родни крај и почетак слављења црквених празника у сопственим домовима у Словенији. Повећању броја оних који су пришли Цркви допринио је и пад комунистичког система, који није био наклоњен религији и религијским осјећањима. Тако је након осамостаљења Словеније број оних који долазе у цркву знатно порастао, а прославе православног Божића и Васкрса повезане су са најмасовнијим окупљањем српског живља под црквеним окриљем³².

³² Теренска истраживања, април 2009. године.

Иако је комплетан живот српске популације с временом, готово потпуно, почео да функционише у новој домовини, одласци у родни крај нису скроз престали. Скоро сви припадници ове популације користе прилику да бар једанпут годишње оду у родни крај. Они којима су родитељи још живи одлазе и чешће, док они који више немају ближе родбине у отаџбини одлазе да обиђу гробове својих предака. Срби који су у родном крају наслиједили куће својих предака и саградили викендице користе сваку прилику да слободно вријеме проведу тамо, тако да често већи дио годишњег одмора бораве у отаџбини. Највећу корист од ових боравака у Републици Српској или Србији имају потомци најмлађе генерације, којима се на овај начин пружа могућност да уче језик, али и друге елементе своје културе и традиције, и то у изворном облику, непромијењене асимилационим процесима.

Упркос бројним облицима окупљања и његовања националног идентитета, асимилација српске мањине, српског исељеништва, нарочито друге и треће генерације – очигледна је. Прогнозе о могућностима очувања сопственог националног идентитета и остваривања равноправности са припадницима већинске популације у грађанским правима, када су у питању Срби у Словенији, нису нарочито оптимистичне. Овоме у прилог иде могућност повећања броја национално хетерогених бракова међу представницима млађе генерације српских досељеника и њихових потомака, као и њихова не превелика заинтересованост за ангажовање на „српском питању“. Црква би могла одиграти значајну улогу, ако не у трајном очувању идентитета, онда у одлагању и успоравању процеса асимилације, посебно ако се узме у обзир чињеница да је на територији читаве Републике Словеније (осим у Бојанцима), а посебно у Љубљани, од распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије примијећена већа заинтересованост српског живља за питања Цркве и вјере, нешто у виду институционализације традиционалних обреда, а нешто кроз активно и редовно учествовање у животу Цркве. Уколико би се овоме придодao и активнији однос земље матице, можда би се Срби у Словенији могли надати бољим данима.

4. МОДЕЛ ОЧУВАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА У СЛОВЕНИЈИ

Срби у Словенији имају своју прошлост, садашњост, а заслужују и повољнију будућност. За њу су, прије свега, одговорни сами, а свој дио одговорности морају преузети и државни органи Словеније и матица (или матице), који се преко словеначких Срба додирују, прожимају и међусобно комуницирају. Словеначки Срби у том догађању желе и морају одиграти позитивну улогу, јер је то у њиховом објективном и животном интересу.

Опстанак српске националне, културне и духовне заједнице у Словенији зависи, у првом реду, од самих Срба у Словенији, а да би опстали, морају се адекватно организовати и пронаћи праве путеве до циља. Очување сопственог етничког идентитета мора, са аспекта појединца, бити привлачно, практично и корисно. Учествовање у раду друштава и савеза, као и учествовање у религијском животу, Србима у Словенији мора доносити духовну сатисфакцију, а настојање да се очува сопствени идентитет ни у ком случају не смије угрожавати њихов положај у словеначком друштву, у којем се одвија њихова свакодневица. Дјеловања и активности удружења Срба у Словенији морају првенствено бити базирана на очување етничког идентитета чланства, а не остварењу личних циљева самовољних појединаца. Савези као кровне организације треба да координишу рад друштава, чланова савеза, у правцу што боље међусобне сарадње ради успјешног постизања заједничких циљева. Формирањем једне кровне организације која би окупила што већи број Срба и квалитетним организовањем унутар ње повећао би се утицај на домицилну већинску заједницу и власти у држави у којој живе. Стога, српска друштва као и савези друштава морају програмске циљеве и програме прилагодити тренутним потребама српске заједнице у Словенији и на тај начин привући што већи број Срба под своје окриље. Чињеница да Црква у дијаспори представља кохезивни фактор и један од основа очувања етничког и културног идентитета, указује на потребу повезивања српских друштава, савеза и Српске православне цркве у интересу остваривања што бољег статуса српске заједнице у Словенији.

Једна од основних потреба Срба у Словенији јесте очување матерњег језика. Овај проблем је дјелимично институционално ријешен увођењем допунске наставе српског језика према званичном Програму основног образовања и васпитања у иностранству Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије од школске 2020/21. године. Поред основношколаца, од академске 2022/23. године српски језик могу учити и студенти на Филозофском факултету Универзитета у Љубљани, на којем је 2022. године основан Лекторат за српски језик. Институционалним рјешењем није обухваћено учење језика за дјечје узрасте, за средњошколце, као ни за осталу популацију која жели да очува или употпуни своје знање матерњег језика. Овај проблем је могуће премостити организовањем курсева језика у оквиру друштава и Цркве (у неким већ постоје). Програми учења језика,

историје, географије, културе и традиције сопственог народа морали би бити конципирани на начин да привлаче припаднике српске заједнице. Дјечјим узрастима ова знања би се могла презентовати кроз игру и забаву, а старији чланови би већину таквих знања могли стицати на добро планираним студијским путовањима у Србију или Републику Српску, на којима би уз дружење учили о својој традицији. Упућивање најмлађих генерација у њихове коријене било би могуће и оснивањем православних вртића у којима би уз чување васпитачи учили дјецу српски језик, али и неке елементе традиције и културе народа из којег потичу.

Велики значај у очувању језика играју медији, било писани било електронски, па због тога Срби у дијаспори треба да пораде и на том питању. Наиме, писани медији на српском језику који се издају у Словенији, углавном од стране српских друштава, конципирани су на начин да прате рад друштава и као такви донекле су занимљиви само члановима, који и без тих медија већ знају информације које они нуде. Оплемењивањем гласила научно-популарним садржајима, али и иновирањем и саме израде и изгледа часописа могао би се привући већи круг читалаца. Ти часописи би требало да имају садржаје који су прилагођени различитим профилима читалаца на начин да сви чланови домаћинства могу у њима наћи нешто за себе. Такође, осим садржаја из културе, било би потребно да се објављују садржаји везани за српски језик и књижевност. У облику у којем тренутно постоје, часописи представљају публиковане извјештаје савеза и друштава и, уз чињенице које презентују, представљају занимљиво штиво само оном дијелу српске популације у Словенији чији рад је у њима приказан.

Пажњу би требало посветити и електронским медијима. Готово сва српска друштва, савези друштава, али и Српска православна црква у Љубљани и Марибору имају сопствене интернет странице, које прате искључиво њихов рад и дају обавјештења о начину учлањења и времену рада секција. Других пропратних садржаја који би могли бити у функцији очувања идентитета нема. Када су у питању ови сајтови, евидентна су два проблема. Као прво, издваја се чињеница да их је доста урађено само на словеначком језику, без могућности избора менија на српском језику, па макар у латиничном писму, док је ћирилична верзија сајтова веома ријетка. Српски језик на ћириличном писму мора бити први избор на сајту са могућношћу избора на словеначком. Будући да је ријеч о сајтовима које су израдила српска друштва, чије постојање се веже готово искључиво за очување етничког идентитета њихових чланова, поставља се питање колико се она у пракси баве тим очувањем, када ни своју пропаганду и обавјештења често не раде на матерњем језику, а о ћирилици да и не говоримо. Као други проблем уочава се неажурност информација, што доводи до све мање посјећености, чиме оне губе своју основну функцију. Савези морају своје сајтове оријентисати првенствено као информативне сајтове, гдје ће се објављивати вијести и остали садржаји из Србије и Републике Српске, а који ће бити преношени из локалних медија. Ови сајтови би морали бити ажурирани на дневној бази.

Радио и телевизија од свих медија имају највећи утицај у очувању етничког идентитета. Недостатак програма на српском језику на државним радио-телевизијским станицама, до евентуалног системског рјешавања овог проблема, могуће је надомјестити оснивањем радио или телевизијске станице на којој би се емитовао програм прилагођен српској популацији у Словенији. Савези, заједно са институцијама матице, Радио-телевизијом Србије и Радио-телевизијом Републике Српске, морају бити покретачи и носиоци активности на оснивању и дефинисању радио или телевизијског програма. Програм би требало осмислити тако да поред забавног има и едукативни карактер и да на тај начин има утицај на очување етничког идентитета ове популације. Програми које дијаспора тренутно може пратити најчешће су пуни кича и шунда, немају никакву едукативну улогу и као такви наносе више штете него користи. Због великих трошкова које носе оснивање и рад радио и телевизијских станица, овај проблем би требало рјешавати у неколико корака, од којих је први и најјефтинији оснивање интернет радија. Сљедећи корак био би формирање земаљске радио-станице, а онда и властита продукција телевизијских емисија које би биле приказиване на сателитским програмима матице.

У циљу очувања етничког идентитета, и као појединци и као колективитет, Срби морају пронаћи своје мјесто у својој новој домовини и изборити се за унапређење свог статуса. Српска заједница мора преко своје јединствене организације успоставити редовну комуникацију са државним органима Републике Словеније и пред њих поставити конкретне и реалне захтјеве и очекивања у вези са обавезама државе према својим грађанима српске националности на подручју културе и просвјете.

Један од начина да се Срби изборе за свој статус био би политичко организовање, односно оснивање политичке странке која би и на тај начин могла да врши одређен утицај на органе Републике Словеније. Досадашња искуства у овом начину организовања огледају се у постојању странака у периоду пред осамостаљење Словеније, које су затим сведене на удружења грађана. Тако су 1990. године основане, а већ идуће године угашене *Српска демократска странка* и *Странка за равноправност грађана*. „Политичке странке Срба у Словенији нису успеле да их у значајнијој мери окупе и задобију њихову ширу подршку. Узроци за то су у несналажењу и недостатку правих и реалних визија развоја српско-словеначких односа, нарочито код првака политичких странака. Али, великог удела у томе имала су и њихова међусобна спорења, неповерење, оптерећеност текућом политичком проблематиком и неуспостављање одговарајућих веза са матицом. С друге стране, и словеначка политичка и културна јавност је стварала препреке, онемогућавала демократску расправу о глобалним питањима српско-словеначких односа и о друштвеном положају Срба у Словенији“ (Вејиновић, 1999: 62). Срби су се поново политички организовали тек 2016. године, када је у оквиру *Савеза српске дијаспоре Словеније* формирана *Социјална странка Срба Словеније*. Нажалост, ни ова странка, основана са циљем стицања званичног статуса националне мањине Срба у Словенији, није до данас остварила значајнији утицај у политичком животу Словеније. Непостојање озбиљног

политичког организовања Срба, али и осталих новонасталих мањинских заједница, у Словенији указује на пасивност ове популације када је у питању овакав вид дјеловања у циљу остваривања бољег положаја у новој домовини.

Као крајњи циљ српске популације у Словенији, који зависи готово искључиво од земље домаћина, представља добијање статуса националне мањине, који Срби, као ни припадници осталих народа са простора бивше Југославије насељени у Словенији, тренутно немају. Добијањем статуса националне мањине многа питања и проблеми Срба у Словенији били би ријешени на институционалном нивоу. Држава би им у том случају морала обезбиједити све услове потребне за очување етничког идентитета, почев од школа на матерњем језику, преко медијског простора за програм на српском језику у државним гласилима, па до веће финансијске помоћи, која је у овом тренутку један од главних проблема са којима се суочава српска популација у својим настојањима да очува своје специфичности у страном окружењу. Иако је Словенија чланица Европске уније која је донијела Оквирну конвенцију, којом су утврђена начела и принципи заштите мањина (није обавезујући акт), изабрала је селективни приступ примјене Оквирне конвенције, при чему је много мањим заједницама од српске признала мањински статус.

Дугорочни успјех у настојањима за опстанак српске заједнице у Словенији немогуће је очекивати без спремности матице да та настојања подржи конкретним законским, административним и другим државним мјерама. Дугорочна и континуирана брига државе о дијаспори не смије зависити од тренутне власти и појединих страначких интереса. Цјелокупни програм мора бити креиран преко националних институција, мора се избјећи политизација дијаспоре, везе са матицом и њеним институцијама морају се одвијати без посредства политичких партија.

Срби у Словенији тешко ће изградити ефикасну и перспективну организацију ослањајући се само на властите снаге. Предуслов за стварање дугорочне стратегије уређења статуса Срба у Словенији јесте квалитетна комуникација како са Републиком Словенијом тако и са матицом. Та два комуникајска канала, која у доброј мјери зависе и од Срба из Словеније, условљена су трећим, на који Срби из Словеније не могу пуно утицати, а то је канал Република Словенија – матица. Позитивним мјерама и активностима треба осигурати да остваривање гарантованог положаја и права српске мањине у Словенији не зависи од стања и квалитета међудржавних односа између Србије и Републике Словеније, те Републике Српске, односно Босне и Херцеговине и Републике Словеније.

Потребно је убрзати нормализацију односа између Србије и Републике Словеније, Републике Српске, односно Босне и Херцеговине и Републике Словеније, као и свих држава насталих распадом бивше Југославије, у обостраним интересима, укинути визе, разне таксе и друге административне препреке које отежавају везе Срба у Словенији са матицом и, уопште, комуникацију између држава. Међудржавним споразумима између ових држава треба регулисати статус и права српске заједнице у Словенији у складу са

важећим европским и међународним стандардима за националне мањине. Није довољно да припадници српског народа у Словенији имају само индивидуална грађанска права као што је случај сада, него је неопходно да им се, у пуној мјери, у законским актима Републике Словеније и у пракси осигурају и колективна национална права.

Евидентно је да се процес асимилације, који увелико узима маха међу српским становништвом, може зауставити само упорним и усаглашеним дјеловањем на свим нивоима. За очување етничког идентитета Срба у Словенији једнако је значајан рад српских друштава и савеза, утицај Цркве и породице, као и ангажовање државе матице и нове домовине. Занемаривање било којег од ових елемената доводи до брже асимилације. Колико је стање драматично, видљиво је на примјеру Беле Крајине, која је стољећима одолијевала асимилационим процесима, а како тренутно изгледа, у наредних педесет до сто година, ово становништво ће бити потпуно асимиловано и утопљено у домицилни словеначки живаљ. Асимилацији је допринио и процес индустријализације и деаграризације, као и процес пресељења сеоског становништва у градове. Ипак, главни узрок асимилације је небрига о етничким и културним карактеристикама ове аутохтоне групе настањене на територији Словеније још од 15. вијека. Укидање школа на српском језику, непостојање редовне црквене праксе, осјећај неповезаности са свештеницима који ту долазе само једном мјесечно, непостојање друштава која би се бавила неким видовима очувања идентитета, поред небриге државе и матице, само су неки од узрока убрзане асимилације на овим просторима.

Значи, уколико постоји жеља да се очува српска заједница у Словенији, неопходно је хитно дјеловање на свим нивоима организовања и у свим државама у којима живи српско становништво, али и у државама из којих су се Срби отиснули у иностранство.

ПОГОВОР

Срби су се на простор данашње Словеније населили у неколико миграционих таласа, од 15. вијека, са посебним приливом у вријеме Југославије (1918–1991), посебно после Другог свјетског рата, углавном из економских разлога. Различито вријеме, начини и узроци досељавања детерминисали њихове мигрантске карактеристике. Разлике у социјално-образовној структури, поријеклу и степену националне, вјерске и културне свијести уз просторну дисперзију у великој мјери узрок су непостојања унутрашње хомогенизације српске популације, односно ширег испољавања етничког идентитета.

Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и формирања нове државе Републике Словеније 1991. године, радикално су се промијенили положај, права и услови очувања етничког идентитета српске популације, која је, уз остале конститутивне народе бивше заједничке државе, практично преко ноћи постала статистички утврђена мањина са свим атрибутима економских имигрантских група (Medar-Tanja, 2018: 674). По попису из 2002. године³³ у Словенији је међу 1.964.036 становника живјело 38.964 Срба, чиме су са удјелом од 1,98% представљани другу најбројнију етничку заједницу после Словенаца (83,06%). Без обзира на бројност, као релевантан демографски фактор, у Уставу Републике Словеније наводе се само италијанска и мађарска национална мањина³⁴, које се третирају као аутохтоне, а чији је број према попису 2002. године износио 8.501 (Италијани – 2.258, Мађари – 6.243), чиме су чинили тек 0,43% становништва Словеније (Медар-Тања, 2023: 160). Изван уставне заштите остали су припадници националних заједница који су у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији имали статус конститутивности, а који данас немају једнак правни положај као аутохтоне мањине (Радушки, 2020: 41).

Припадницима бивших конститутивних народа Југославије углавном је признато словеначко држављанство, али не и мањинска колективна права. На темељу члана 40 Закона о држављанству Републике Словеније држављани других бивших југословенских република који су имали на дан плебисцита о независности и самосталности Републике Словеније пријављено стално пребивалиште у Словенији и стварно у њој живјели, могли су добити држављанство ако су у року од шест мјесеци од ступања на снагу споменутог закона поднијели молбу код надлежног управног органа за унутрашње послове општине на чијем подручју имају стално пребивалиште. У тим процесима 25.671³⁵ становник избрисан је из Регистра особа са сталним боравком, те је остао без основних држављанских и грађанских

³³ Попис 2002. године био је последњи класични попис становништва у Словенији у којем су прикупљени подаци о етничким карактеристикама становништва (мјесто рођења, држављанство, вјероисповијест, језик и националност). Пописи 2011, 2015, 2018. и 2021. године спроведени су на регистарски начин.

³⁴ Уз Италијане и Мађаре посебан статус има и ромска етничка заједница: Њихов положај и права регулисани су посебним законом (*Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji*, 2007).

³⁵ По наводима Хелсиншког мониторинга Словеније око 85% избрисаних су Срби (Бањац, 1997: 37).

права. Ипак, највећи број Срба је предао захтјев за добијање држављанства Републике Словеније. Постали су држављани Републике Словеније, али без статуса националне мањине.

Са оснивањем нове државе битно су се измијениле могућности очувања српског етничког идентитета. Будући да је потреба за очувањем идентитета специфична људска потреба, изражена нарочито међу имигрантском популацијом, Срби у Словенији, у жељи да заштите своје националне интересе, покушавају да изграде одређене форме и облике дјеловања са циљем превазилажења затеченог стања.

Почетком 1991. године оснивају *Друштво српска заједница*, које је постало основни облик окупљања и дјеловања Срба. С временом су Срби у Словенији формирали више регионалних друштава, која представљају основне облике организовања, мјеста где се Срби окупљају и дјелују у области културе, образовања, фолклора, спорта и хуманитарних активности, са циљем да се, још увијек међу малобројним чланством, очувају, заштите и афирмишу основне вриједности културног и етничког идентитета. Активно раде и на томе да развију и ојачају економске везе са привредним субјектима у Србији и Републици Српској и да допринесу јачању веза и сарадње између матице и Словеније.

Настојећи да изграде бољу сарадњу и програмску повезаност, отклоне искључивост, неповјерење, непринципијелне међусобне сукобе и спорења, српска друштва су 1996. године формирала јединствену кровну (свесрпску) организацију Срба у Словенији под називом *Савез српских друштава Словеније*, у који су се учланила готово сва друштва. С временом се формирају још два савеза, чиме практично изостаје јединствена кровна организација која би, са циљем унапређења положаја српске заједнице у словеначком друштву, окупила сва удружења, али и појединце који нису чланови удружења.

Поред српских друштава, велику улогу у очувању етничког идентитета српског становништва у Словенији игра Српска православна црква. Отежавајући моменат када је у питању Црква, која у дијаспори има кохезивни карактер, представља чињеница да се парохије Српске православне цркве на територији Словеније налазе у двије епархије: Загребачко-љубљанској (парохије у Копру, Крању, Љубљани, Марибору, Новој Горици, Новом Месту, Постојни и Цељу) и Горњокарловачкој (парохија у Мариндолу). Иако је након распада заједничке државе и пада комунистичког система порастао број вјерника у Православној цркви, она и даље не представља довољно јак кохезивни фактор за очување културе и традиције српског народа у Словенији.

Породица, као основна ћелија друштва, представља значајан фактор у очувању етничког идентитета. Очувањем националних имена, матерњег језика, те практиковањем традиционалних и религијских обичаја у домаћинству на потомке се преноси свијест о сопственом поријеклу и специфичностима културе и традиције предака. Велику улогу чине и одласци у родни крај, код родбине или на огњишта предака, гдје потомци

исељеништва могу да доживе своју традицију и културу у изворном окружењу, без утицаја других доминантних култура.

Основни проблем српске заједнице у Словенији јесте што јој држава не признаје статус националне мањине од стране државе. Наиме, Срби као и други народи са простора бивше заједничке државе који су у Словенији наставили да живе и након њеног осамостаљења, немају никаква посебна права која би им обезбиједила бољи положај у новој држави и лакше очување свог идентитета. Добијањем статуса националне мањине и побољшањем услова живота и очувања националног идентитета своје дијаспоре, свакако би требало више да се позабави матица. Србија је 2004. године оформила Министарство за дијаспору, којем је реконструкцијом Владе 2011. године припојено Министарство вера и формирано обједињено Министарство вера и дијаспоре. Ово министарство је 2013. године замијенила Канцеларија за дијаспору, али и она је убрзо укинута. Дијаспора је тренутно у надлештву Министарства спољних послова Републике Србије, у оквиру Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону, која деловање обавља кроз рад три унутрашње јединице: Сектор за праћење и унапређење положаја Срба региону; Сектор за сарадњу с дијаспором и Србима у региону, унапређење културних, просветно-образовних и других видова сарадње и Сектор за пословну сарадњу и локално повезивање са дијаспором и Србима у региону и других видова сарадње. Крајем 2009. године усвојен је Закон о дијаспори и Србима у региону, а почетком 2011. године Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, чијом примјеном су многа питања српске дијаспоре институционално ријешена. Највећи допринос постигнут је увођењем допунске наставе српског језика у словеначким основним школама, у склопу које пријављени ученици уз језик и писмо уче о српској историји, култури и традицији, а чије спровођење је у надлежности Владе Републике Србије.

Питањима дијаспоре у Босни и Херцеговини, из које потиче знатан дио српске популације у Словенији, бави се Сектор за исељеништво при Министарству за људска права и избјеглице у Вијећу народа и Министарства иностраних послова. Основни проблем у самој Босни и Херцеговини је у томе што је институционална надлежност у сарадњи са дијаспором са државног нивоа пренесена и на ниво ентитета и Брчко Дистрикта. У Федерацији Босне и Херцеговине задужено је Федерално министарство расељених особа и избјеглица кроз Сектор за хуманитарну дјелатност, развојну помоћ ЕУ фондова и дијаспору, у Републици Српској Министарство за европске интеграције и међународну сарадњу кроз Одјељење за унапређење сарадње са дијаспором и Одјељење за аналитику и евиденцију дијаспоре унутар Ресора за сарадњу са дијаспором, а у Брчко Дистрикту Одјељење за европске интеграције и међународну сарадњу. Оваква раслојеност и непостојање Закона о дијаспори утиче на расцјепканост у дјеловању према исељеницима из Босне и Херцеговине.

Евидентно је да је српско исељеништво у Словенији (ако се изузме финансијска помоћ обезбијеђена кроз пројекте Министарства за културу и Управе за сарадњу са дијаспором и

Србима у региону Министарства спољних послова Републике Србије, те Министарства за културу и Јавног фонда за културне дјелатности Републике Словеније) препуштено само себи. Овакво стање води убрзаној асимилацији и утапању ове популације у већинско домицилно становништво. Уколико се не приступи системском рјешавању положаја Срба у Словенији, што, између осталог подразумијева систематично и усклађено дјеловање на свим нивоима организовања Срба у Словенији, те дјеловање земаља поријекла Срба и нове домовине, очување етничког идентитета и културе Срба у Републици Словенији неће бити дугог вијека.

ЛИТЕРАТУРА

- Бањац, Живко. (1997). Срби у Словенији – прошлост и садашњост. У: Петровић, Владимир. (Ур.), *Срби у Словенији – зборник радова са Конференције одржане 8. и 9. јуна 1996. године у Сремским Карловцима* (стр. 27–42). Београд: Светска српска заједница.
- Башић, Горан. (1997). Положај етничких мањина у државама насталим на простору претходне Југославије. У: Петровић, Владимир. (Ур.), *Срби у Словенији – зборник радова са Конференције одржане 8. и 9. јуна 1996. године у Сремским Карловцима* (стр. 1–27). Београд: Светска српска заједница.
- Башић, Горан. (2004). Политичко-правни положај српске националне мањине у савременој југоисточној и централној Европи. *Теме – часопис за друштвене науке, година XXVIII, број 2*, 673–764.
- Башић, Горан. (2005). Европски стандарди и положај српске мањине. У: Становчић, Војислав. (Ур.). *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи. Научни скупови, књига СХ* (стр. 65–90). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Вејиновић, Славко. (1999). *Срби у дијаспори у прошлости и садашњости*. Нови Сад: Музеј Војводине.
- Влаховић, Бреда. (2007). Допринос словеначке и српске етнологије проучавању Срба у Белој Крајини. *Беседа – Часопис за културу, број 8, година VII*, 6–16.
- Драгишић, Зоран. (2021). Стратегија националне безбедности и велика стратегија Србије. *Политика националне безбедности, година XII, вол. 20*, 37–54.
- Комац, Миран. (2000). Српска заједница у Словенији. *Беседа – Часопис за културу, број 1, година I*, 7–33.
- Крел, Александар. (2014). *Ми смо Немци: етнички идентитет немачке националне мањине у Војводини на почетку 21. века, посебна издања, књига 80*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Лукић Крстановић, Мирослава. (2019). Конструкт дијаспоре у фокусу политика ентитета и различитих мобилности. *Гласник Етнографског института САНУ LXVII (3)*, 607–630.
- Медар, Ирена. (2008). *Мјешовити бракови на подручју општине Бањалука (1987–2000. године), посебна издања, књига 19*. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске.

- Медар-Тања, Ирена (2010). „Избрисано становништво“ у Словенији. У: Стаменковић, Србољуб. (Ур.). *Територијални аспекти развоја Србије и суседних земаља: међународни научни скуп* (225–231). Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Медар-Тања, Ирена. (2011). Савремени фактори очувања етничког идентитета Срба у Словенији. У: Ђато, Рајко (Ур.), *Трећи конгрес српских географа са међународним учешћем – Зборник радова* (стр. 435–445). Бања Лука: Географско друштво Републике Српске, Српско географско друштво, Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци, Географски факултет Универзитета у Београду.
- Медар-Тања, Ирена. (2012). Бела Крајина – српска аутохтона оаза у Словенији. *Демографија*, 9, 201–220.
- Медар-Тања, Ирена. (2023). *Етнодемографски положај Срба у Словенији, посебна издања, књига 57*. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске, Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Огњановић, Дивна. (1997). Поглед кроз прошлост и виђење будућности Срба у Белој Крајини. У: Петровић, Владимир (Ур.), *Срби у Словенији – зборник радова са Конференције одржане 8. и 9. јуна 1996. године у Сремским Карловцима* (стр. 103–111). Београд: Светска српска заједница.
- Прелић, Младена. (2003). Етнички идентитет – проблеми теоријског одређења. У: Радојичић, Драгана (Ур.), *Традиционално и савремено у култури Срба, посебна издања 49* (стр. 275–285). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Радушки, Нада. (2020). Положај српске мањине у суседним државама у светлу евроинтеграцијских и геополитичких процеса. *Војно дело, вол. 2, бр. 2*, 37–55.
- Стојић, Марта. (2008). Ко су избрисани? Технике искључивања у Републици Словенији. *Гласник Етнографског института САНУ, LVI (1)*, 127–144.
- Стојковић, Бранимир. (1993). *Европски културни идентитет*. Ниш: Просвета, Београд: Завод за проучавање културног развоја.
- Bart, Frederik. (1997). Etničke grupe i njihove granice. U: Putinja, Filip i Stref-Fenar, Žoslin. Teorije o etnicitetu (str. 211–259). Beograd: Biblioteka XX vek – Čigoja štampa.

- Bešter, Romana, Hafner-Fink, Mitja, Komac, Miran, Medved, Felicita, Medvešek, Mojca, Roter, Petra i Vrečer, Natalija. (2006). Ugotavljanje stališč prebivalcev Naselij Bojanci, Marindol, Miliči, Paunoviči o metodah i poteh ohranjanja etno-kulturne dediščine „uskoških“ teritorjev. U: Komac, Miran i Medvešek, Mojca (Ur.). *Percepcije slovenske integracijske politike. „Uskoško“ prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljavanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo* (str. 6–72). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Božičković, Branislav. (2014). Status nezakonito izbranih građana Slovenije i pravna sredstva za ostvarenje njihovih prava. *Pravo – teorija i praksa*, broj 7–9, 71–85.
- Capotorti, Federico. (1991). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: UN.
- De Vos, George. (1975). Conflict and Accomodation. In: De Vos, George and Romanucci-Ross, Lola (Eds.), *Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change* (pp. 5–41). Palo Alto: Mayfield Publishing Company.
- Dedić, Jasminka, Jalušić, Vlasta i Zorn, Jelka (2003). *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Đurić, Vladimir. (2019). Službena upotreba jezika nacionalnih manjina u radu organa uprave. *Strani pravni život*, god. 63, br. 3, 49–68.
- Golubović, Zagorka, Kuzmanović, Bora i Vasović, Mirjana. (1995). *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Halilović, Hariz, Hasić, Jasmin, Karabegović, Dženeta, Karamehić-Muratović, Ajlina i Oruč, Nermin. (2018). *Mapiranje dijaspora iz Bosne i Hercegovine (Migranti iz BiH u Australiji, Austriji, Danskoj, Njemačkoj, Italiji, Holandiji, Sloveniji, Švedskoj, Švicarskoj i Sjedinjenim Američkim Državama): Korištenje društveno-ekonomskog potencijala dijaspora za razvoj BiH*. Sarajevo: Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.
- Isaji W., Wsevolod. (1974). Definitions of Ethnicity. *Ethnicity*, vol. 1, 111–124.
- Klopčič, Vera. (2020). Stare i nove manjine u Sloveniji. U: Perić Kaselj, Marina (Ur.), *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država – Zbornik radova Međunarodne znanstveno-stručne konferencije* (str. 720–730). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Klun, Jaka i Skubic Ermenc, Klara. (2022). Položaj narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v slovenskem šolstvu. *Dve Domovini*, 56, 187–205.

- Kogovšek, Neža i Petković, Brankica. (Ur.) (2010). *Brazgotine izbrisa: prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*, 1. izd. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lipovec Čebren, Uršula. (2010). Izbrisane pravice – nevidne bolezni: Analiza zdravstvenih posledic izbrisa. U: Kogovšek, Neža i Petković, Brankica. (Ur.). *Brazgotine izbrisa: prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije* (str. 149–188). Ljubljana: Mirovni inštitut
- Mandelc, Damjan i Učkar, Tjaša. (2011). Perforated Democracy: Disintegration, State-building, Europeanisation and the Erased of Slovenia. *Revija za sociologiju*, Vol. 41, No. 1, 27–49.
- Medar-Tanja, Irena. (2018). Ethno-demographic position of Serbs in Slovenia after the dissolution of former Yugoslavia. *RUDN Journal of Economics*, Vol 26, No 4, 674–684.
- Nedeljković, Saša. (2007). *Čast, krv i suze: ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Pande, Dhruv and Jha, Munmun. (2016). Cultural Identity and Human Rights: Minority Claims, Ethnic Identity and Group Rights. *Open Journal of Political Science*, 6, 351–362.
- Patafta, Daniel. (2019). Pravoslavni u Sloveniji. *Riječki teološki časopis*, god. 27, br. 1, 113–135.
- Pavlović, Mirjana. (2010). Srbi u Sloveniji. Manjinske organizacije. *Traditiones*, 39/1, 71–81.
- Pistotnik, Sara. (2010). Izbris kot poligon evropskih migracijskih politik ali „oprostite mi, prosim, ampak vaši predpisi so izbrisali moj status“. U: Kogovšek, Neža i Petković, Brankica. (Ur.). *Brazgotine izbrisa: prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije* (str. 53–77). Ljubljana: Mirovni inštitut
- Pistotnik, Sara. (oktobar 2008). Izbrisani Slovenije. *Glas izbeglica*, broj 2, 15–17.
- Smith D., Anthony. (1981). *The Ethnic Revival in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stojković, Branimir. (2002). *Identitet i komunikacija*. Beograd: Čigoja.
- Šircelj, Milivoja. (2003). *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: popisi 1921–2002, Posebna publikacija, št. 2*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Zdravković, Lana. (2010). Pravni okvir: Slovenija. U: *Manjine za manjine: Zakonodavni okviri i dobre prakse međuetničke suradnje zemalja Zapadnog Balkana i Europske unije* (str. 26–41). Zagreb: Centar za mirovne studije.

- Zorn, Jelka. (2003). Politike izključevanja v nastajanju slovenske državnosti. U: Dedić, Jasminka, Jalušić, Vlasta i Zorn, Jelka. *Izbrisani – organizirana nedolžnost in politike izključevanja* (str. 85–139). Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Zorn, Jelka. (2010). Vpisani kot delavci, izbrisani kot Neslovenci: Pogled izbrisanih na obdobje tranzicije. U: Kogovšek, Neža i Petković, Brankica. (Ur.). *Brazgotine izbrisa: prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije* (str. 19–45). Ljubljana: Mirovni inštitut
- Žagar, Mitja. (2001). Položaj i prava nacionalnih manjina u Republici Sloveniji. *Politička misao*, Vol. XXXVIII, br. 3, 106–121.
- Žikić, Bojan. (2014). Mediji in narodne skupnosti nekdanje SFRJ ter Srbi v Sloveniji. U: Kržišnik-Bukić, Vera. (Ur.), *Kdo so narodne manjšine v Sloveniji* (str. 73–88). Ljubljana: Zveza zvez kulturnih društev narodov in narodnosti nekdanje SFRJ v Sloveniji.

ИЗВОРИ

- Билатерални односи. (01. 02. 2018). У: *Република Србија. Министарство спољних послова. Словенија. Билатерални односи*. Преузето 25. 04. 2023. са <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bilateralna-saradnja/slovenija>
- Брошура*. (2005). Иванчна Горица: Савез српских друштава Словеније.
- Дан српског јединства, слободе и националне заставе. (26. 08. 2020). У: *Република Србија. Министарство спољних послова. Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону. Дан српског јединства, слободе и националне заставе*. Преузето 10. 03. 2023. са [https://web.archive.org/web/20201026191903/https://www.dijaspора.gov.rs/lat/dan-srpskog-jedinstva-slobode-i-nacionalne-zastave/](https://web.archive.org/web/20201026191903/https://www.dijaspورا.gov.rs/lat/dan-srpskog-jedinstva-slobode-i-nacionalne-zastave/)
- Декларација о проглашењу односа између отаџбине и расејања односом од највећег државног и националног интереса. (05. 10. 2006). У: *Правно информациони систем Републике Србије. Декларација о проглашењу односа између отаџбине и расејања односом од највећег државног и националног интереса*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/deklaracija/2006/86/1>
- Допунска настава на српском језику у иностранству. (14. 10. 2022). У: *Интернет страница српске допунске школе у Француској, Италији, Словенији и на Малти. Допунска настава на српском језику у иностранству*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://srpski.fr/nastava/>
- Друштво Српска заједница. (01. 05. 2012). У: *Друштво Српска заједница. Часопис Беседа*. Преузето 10. 04. 2023. са <https://srpskazajednica.wordpress.com/category/%d1%87%d0%b0%d1%81%d0%be%d0%bf%d0%b8%d1%81-%d0%b1%d0%b5%d1%81%d0%b5%d0%b4%d0%b0/>
- Закон о амнестији. (2006). *Службени гласник Републике Србије, бр. 33/06*. Преузето 10. 05. 2023. са <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2006/33/3>
- Закон о дијаспори и Србима у региону. (2009). *Службени гласник Републике Србије, бр. 88/09*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.dijaspора.gov.rs/akti.php>
- Закон о држављанству Републике Србије. (2004/2018). *Службени гласник Републике Србије, бр. 135/04, 90/07, 24/18*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2004/135/4/reg>

- Закон о заштити, очувању и употреби језика српског народа и ћириличног писма. (2022). *Службени гласник Републике Српске*, бр. 63/22. Преузето 10. 05. 2023. са https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Pages/Zakoni_i_pravilnici_u_kulturi.aspx
- Закон о култури. (2009/2021). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/09, 13/16, 30/16, 6/20, 47/20, 78/21. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/72/1/reg>
- Закон о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине. (2003/2017). *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09, 103/09, 87/12, 6/13, 19/16, 83/17. Преузето 10. 05. 2023. са <http://www.sipa.gov.ba/sr/dokumenti/zakoni>
- Закон о министарствима. (2020/2022). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 128/20, 116/22. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2020/128/1/reg>
- Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма. (2021). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 89/21. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/89/1>
- Интерактивни портал за дијаспору из Босне и Херцеговине. (10. 04. 2023). У: *Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине. Интерактивни портал за дијаспору из Босне и Херцеговине*. Преузето 10. 04. 2023. са [https://dijaspора.mhrr.gov.ba/](https://dijaspورا.mhrr.gov.ba/)
- Историјат Епархије горњокарловачке. (28. 04. 2023). У: *Свештена Епископија горњокарловачка. Епархија. Историја*. Преузето 28. 04. 2023. са <https://www.eparhija-gornjokarlovacka.hr/%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d1%98%d0%b0/>
- Историјат Митрополије загребачко-љубљанске. (28. 04. 2023). У: *Митрополија загребачко-љубљанска. Историјат Митрополије загребачко-љубљанске*. Преузето 28. 04. 2023. са <https://mitropolija-zagrebicka.org/istorijat-mitropolije-zagrebicka-ljubljanske/>
- Културна и друштвена (х)историја народа Босне и Херцеговине. Уџбеник за допунску наставу за 5, 6, 7, 8. и 9. разред у основној школи за дјецу у исељеништву. (2017). Сарајево: Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине. Преузето 10. 04. 2023. са https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0CAIQw7AJahcKEwjA0pPl5r3_AhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=http%3A%2F%2Fgkbih-stuttgart.de%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F09%2FUdzbenik-za-dopunsku-nastavu-od-V-IX-razreda.pdf&psig=AOvVaw2imc1Ma9kQY93ZhWAYwY-&ust=1686661640183994

- Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини. (2003/2007). *Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 18/03 и 88/07*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://aposo.gov.ba/sr/informacije/zakoni-i-propisi/>
- Повеља о српском културном простору. (04. 03. 2019). У: *Република Србија. Министарство културе. Повеља о српском културном простору*. Преузето 10. 03. 2023. са <https://www.kultura.gov.rs/vest/788/-povelja-o-srpskom-kulturnom-prostoru.php>
- Попис становништва, домаћинства и станова у Босни и Херцеговини. (2016). Сарајево: Агенција за статистику Босне и Херцеговине. Преузето 10. 03. 2023. са <https://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=0>
- Почела настава на српском језику у Словенији. (25. 10. 2020). У: *Завод за унапређивање образовања и васпитања. Почела настава на српском језику у Словенији*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://zuov.gov.rs/pocela-nastava-na-srpskom-jeziku-u-sloveniji/>
- Правилник о остваривању образовно-васпитног рада у иностранству. (2022). *Службени гласник Републике Србије, бр. 66/22, 77/22*. Преузето 10. 05. 2023. са <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2022/66/6/reg>
- Правилник о садржају и начину вођења евиденције организација у дијаспори и евиденције организација Срба у региону. (2021). *Службени гласник Републике Србије, бр. 70/21*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.dijaspora.gov.rs/akti.php>
- Регистроване организације. (10. 04. 2023). У: *Министарство за људска права и избјеглице. Интерактивни портал за дијаспору из Босне и Херцеговине. Регистроване организације*. Преузето 10. 04. 2023. са <https://dijaspora.mhrr.gov.ba/registrovane-organizacije/?searchtext=&drzava=svn&tip=&poredaj=>
- Република Српска и дијаспора. (10. 04. 2023). У: *Предсједник Републике Српске и Министарство за европске интеграције и међународну сарадњу. Република Српска и дијаспора*. Преузето 10. 04. 2023. са www.dijasporars.com
- Савез Срба Словеније. (27. 04. 2023). У: *Савез Срба Словеније*. Преузето 27. 04. 2023. са <https://sss-zss.si/>
- Савез српских друштава и Савез Срба Словеније потписали Декларацију о сарадњи. (15. 09. 2021). У: *Република Србија. Министарство спољних послова. Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону. Савез српских друштава и Савез Срба Словеније потписали Декларацију о сарадњи*. Преузето 10. 03. 2023. са <https://www.dijaspora.gov.rs/arhiva/savez-srpskih-drustava-i-savez-srba-slovenije-potpisali-deklaraciju-o-saradnji/>

- Савез српских друштава Словеније. (21. 03. 2023). У: *Савез српских друштава Словеније. Друштва*. Преузето 25. 04. 2023. са https://www.ssds.si/?page_id=31
- Савјет министара Босне и Херцеговине. (05. 04. 2023). У: *Савјет министара Босне и Херцеговине. Министарство иностраних послова*. Преузето 10. 04. 2023. са https://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/inostrani_poslovi/default.aspx?id=112&languageTag=sr-SP-Cyrl
- Српска дијаспора. (27. 04. 2023). У: *Српска дијаспора*. Преузето 27. 04. 2023. са <https://www.srpskadijaspora.info/>
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. (2019). Службени гласник Републике Србије, бр. 94/19. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>
- Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону. (2011). *Службени гласник Републике Србије, бр. 4/11, 14/11*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2011/4/1/reg>
- Стратешки план за сарадњу са дијаспором. (2020). У: *Влада Републике Српске. Министарство за европске интеграције и међународну сарадњу. Стратешки план за сарадњу са дијаспором за период 2020–2024. година*. Преузето 10. 04. 2023. са <https://dijasporars.com/>
- У Љубљани основан Лекторат за српски језик у сарадњи са ФФУНС. (20. 06. 2022). У: *Универзитет у Новом Саду. Филозофски факултет. У Љубљани основан Лекторат за српски језик у сарадњи са ФФУНС*. Преузето 10. 05. 2023. са <https://www.ff.uns.ac.rs/sr/vesti/2022/06/u-ljubljani-osnovan-lektorat-za-srpski-jezik-u-saradnji-sa-ffuns>
- Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону. (31. 03. 2023). У: *Република Србија. Министарство спољних послова. Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону*. Преузето 10. 04. 2023. са <https://www.dijaspora.gov.rs/nadleznost.php>
- Устав Босне и Херцеговине. (1995). *Канцеларија високог представника (ОHR). Устав Босне и Херцеговине*. Преузето 10. 05. 2023. са https://www.mvp.gov.ba/dobro_dosli_u_bih/drzavno_uredjenje/ustav_bih/default.aspx?id=261
- Устав на Република Македонија. (1991/2019). *Службен весник на Република Македонија, бр. 52/91, 1/92, 31/98, 91/01, 84/03, 107/05, 3/09, 49/11, 6/19, 36/19*. Преузето 21. 02. 2023. са <https://www.sobranie.mk/odluki-za-proglasuvanje.nspх>
- Устав Црне Горе. (2007/2013). *Службени лист Црне Горе, бр. 1/07, 38/13*. Преузето 21. 02. 2023. са <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/ustav-crne-gore.html>

- 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Slovenia. (12. 04. 2022). U: *An official website of the United States Government. 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Slovenia*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/slovenia/>
- AKUD Kolo. (07. 02. 2014). U: *AKUD Kolo. Sekcije. Kreativne delavnice. Upoznajte nas. Radionice od 2009 do danas*. Preuzeto 25. 04. 2023. sa <http://www.akudkolo.si/index.php/sekcije/kreativne-delavnice/upoznajte-nas/radionice-od-2009-do-danas>
- Ambasada Republike Srbije Ljubljana – Republika Slovenija. (23. 03. 2023). U: *Ambasada Republike Srbije Ljubljana – Republika Slovenija*. Preuzeto 24. 03. 2023. sa <http://ljubljana.mfa.gov.rs/lat/sitemap.php>
- Analiza stanja stanovništva u Bosni i Hercegovini*. (mart 2020). United Nations Population Fund u Bosni i Hercegovini. Preuzeto 10. 03. 2023. sa <https://ba.unfpa.org/bs/publications/analiza-stanja-stanovni%C5%A1tva-u-bosni-i-hercegovini>
- Članovi Saveza. (15. 12. 2020). U: *Socijalna stranka Srbov Slovenije. Srpska kulturna društva. Članovi*. Preuzeto 25. 04. 2023. sa <https://sssslovenije.com/clanovi-saveza/>
- Council of Europe. (1991). U: *Council of Europe Portal. Community and ethnic relations in Europe: Final report of the Community Relations Project of the Council of Europe, MG-CR(91) 1 final E*. Preuzeto 06. 06. 2023. sa file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/MG-CR%20_91_%201_community_ethnic_relations_report_en-1.pdf
- „Da živimo svi u slozi” – proslava Svetog Save u Sloveniji. (07. 02. 2023). U: *Rasejanje.info. „Da živimo svi u slozi” – proslava Svetog Save u Sloveniji*. Preuzeto 24. 03. 2023. sa <https://www.rasejanje.info/2023/02/07/da-zivimo-svi-u-slozi-proslava-svetog-save-u-sloveniji/>
- Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. (18. 12. 1992). U: *United Nations. Human Rights Instruments. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>
- Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. (2011). *Uradni list Republike Slovenije, št. 7/11*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DEKL32>

- Dopunsko obrazovanje djece u iseljeništvu.* (maj 2008). Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sektor za iseljništvo. Preuzeto 10. 04. 2023. sa https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0CAIQw7AJahcKEwiworiF5b3_AhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=https%3A%2F%2Fwww.bihembassy.org%2Fimages%2Fpublikacije%2F20_Dopunsko_obrazovanje_djece_u_iseljenistvu.pdf&psig=AOvVaw0J73HML3LBXl5x5XZZ0rLL&ust=1686661322675222
- European Charter for Regional or Minority Languages. (25. 06. 1992). U: *Council of Europe. European Charter for Regional or Minority Languages.* Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages>
- European Convention on Human Rights. (04. 11. 1950). U: *Council of Europe Portal. European Convention on Human Rights.* Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention>
- Framework Convention for the Protection of National Minorities. (10. 11. 1994). U: *Council of Europe. Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM).* Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.coe.int/en/web/minorities>
- Interaktivni edukativni web portal za obrazovanje djece u iseljeništvu. (11. 01. 2019). U: *Ministarstvo civilnih posloba Bosne i Hercegovine. Obrazovanje. Dopunska nastava.* Preuzeto 10. 04. 2023. sa <https://www.dopunskanastava.mcp.gov.ba/>
- Klubovi. (23. 03. 2023). U: *Ambasada Republike Srbije Ljubljana – Republika Slovenija. Klubovi.* Preuzeto 24. 03. 2023. sa http://ljublana.mfa.gov.rs/lat/dijasporatext.php?subaction=showfull&id=1348056781&ucat=115,127,128&template=MeniENG&#disqus_thread
- Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (13. 05. 2004). U: *Svet Evrope.si. Arhivske spčetne strani Informacijskega urada Sveta Evrope v Republiki Sloveniji. Konvencije. Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.* Preuzeto 10. 05. 2023. sa http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/005/index.html
- Kulturno društvo Mihajlo Pupin. (18. 04. 2023). U: *Kulturno društvo Mihajlo Pupin.* Preuzeto 18. 04. 2023. sa <https://pupin.si/homepage/>
- Kulturno-pastoralni center Srbske cerkvene občine v Ljubljani. (09. 04. 2023). U: *Odprte hiše Slovenije. Slovenska arhitektura. Kulturno-pastoralni center Srbske cerkvene občine v Ljubljani.* Preuzeto 28. 04. 2023. sa <https://www.odprtehiseslovenije.org/objekt/kulturno-pastoralni-center-srbske-cerkvene-obcine-v-ljubljani/>

- Migracioni profil Bosne i Hercegovine za 2020. godinu.* (maj 2021). Sarajevo: Ministarstvo bezbjednosti Bosne i Hercegovine, Sektor za imigraciju. Preuzeto 10. 03. 2023. sa <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/arhiva/default.aspx?id=20510&langTag=bs-BA>
- Mostovi. (31.12. 2022). U: *Савез српских друштава Словеније. Mostovi*. Preuzeto 24. 03. 2023. sa <https://www.ssds.si/?cat=21>
- O izbrisanim. (22. 01. 2015). U: *Izbrisani: Informacije i dokumenti. O izbrisanim*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.mirovni-institut.si/izbrisani/hr/zakonodavstvo/index.html>
- Odluka o formiranju Radne grupe za izradu Okvirne strategije saradnje sa iseljeništvom za period 2019–2023. godine. (2018). *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 69/18*. Preuzeto 10. 04. 2023. sa <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/aawKFf6YKSc=>
- Opozvani status: „Izbrisani“ u Sloveniji i njihova duga borba za pravdu. (26. 02. 2021). U: *Balkan transitional justice. Opozvani status: „Izbrisani“ u Sloveniji i njihova duga borba za pravdu*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://balkaninsight.com/sr/2021/02/26/opozvani-status-izbrisani-u-sloveniji-i-njihova-duga-borba-za-pravdu/>
- Politika o saradnji sa iseljeništvom.* (april 2017). Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sektor za iseljenišvo. Preuzeto 10. 04. 2023. sa https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0CAIQw7AJahcKEwj4gZeX473_AhUAAAAAHQAAAAAQBg&url=http%3A%2F%2Fwww.mhrr.gov.ba%2Fiseljenistvo%2FDokumenti%2FPolicyB.pdf&psig=AOvVaw0bp_r1aps2ER6SBayoc7jZ&ust=1686660741516653
- Pravilnik o postupku upisa, sadržaju i načinu vođenja evidencije udruženja i saveza iseljenika iz Bosne i Hercegovine. (10. 11. 2017). U: *Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Interaktivni portal za dijasporu iz Bosne i Hercegovine. Zakonski i podzakonski akti. Pravilnik o postupku upisa, sadržaju i načinu vođenja evidencije udruženja i saveza iseljenika iz Bosne i Hercegovine*. Preuzeto 10. 04. 2023. sa [http://dijaspора.mhrr.gov.ba/kategorija-dokumenata/pravni-dokumenti/](http://dijaspورا.mhrr.gov.ba/kategorija-dokumenata/pravni-dokumenti/)
- Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljenništva.* (2008). Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sektor za iseljenišvo.
- Program stranke. (15. 12. 2020). U: *Socijalna stranka Srbov Slovenije. O nama. Program stranke*. Preuzeto 25. 04. 2023. sa <https://sssslovenije.com/program-stranke/>

- Reservations and Declarations for Treaty No.148 – European Charter for Regional or Minority Languages. (07. 03. 2023). U: *Council of Europe. Reservations and Declarations for Treaty No. 148 – European Charter for Regional or Minority Languages*. Preuzeto 07. 03. 2023. sa <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=148&codeNature=10&codePays=SLO>
- Slovenia in the UN. (24. 02. 2022). U: *Potral GOV.SI. Slovenia in the UN*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.gov.si/en/topics/slovenia-in-the-un/>
- Slovenia. (28. 02. 2020). U: *Council of Europe. National Minorities (FCNM). Slovenia*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.coe.int/en/web/minorities/slovenia>
- Socijalna stranka Srba Slovenije. (15. 12. 2020). U: *Socijalna stranka Srbov Slovenije*. Preuzeto 25. 04. 2023. sa <https://sssslovenije.com/2019/11/22/cinjenice-u-ogledalu-istine/>
- Srbi u Sloveniji da budu nacionalna manjina. (11. 01. 2021). U: *Štajerske novice. Časopis za vse generacije! Srbi u Sloveniji da budu nacionalna manjina*. Preuzeto 10. 03. 2023. sa <http://stajerska.eu/2021/01/11/srbi-u-sloveniji-da-budu-nacionana-manjina/>
- Štajerske novice. (25. 04. 2023). U: *Štajerske novice*. Preuzeto 26. 04. 2023. sa <http://stajerska.eu/>
- Strategija saradnje sa iseljeništvom Federacije Bosne i Hercegovine za period 2020–2024. (2019). *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 98/19*. Preuzeto 10. 04. 2023. sa <https://fmroi.gov.ba/strategija-federacije-bih-za-saradnju-sa-iseljenistvom/>
- Strategija razvoja saradnje sa iseljeništvom Brčko distrikta BiH za period 2020–2024. godina. (2020). *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 6/20*. Preuzeto 10. 04. 2023. sa http://www.vlada.bdcentral.net/data/dokumenti/Nacrt-Strategija_razvoja_saradnje_s_iseljenistvom_BD_BiH-2020-2024-Lat.pdf
- SURS. (2022). U: *SiStat. Prebivalstvo po državi državljanstva, petletnih starostnih skupinah in spolu, Slovenija, letno*. Preuzeto 10. 04. 2023. sa <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/Data/05E1008S.px/table/tableViewLayout2/>
- Svet Vlade Republike Slovenije za vprašanja narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. (04. 04. 2020). U: *Potral GOV.SI. Svet Vlade Republike Slovenije za vprašanja narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.gov.si/zbirke/delovna-telesa/svet-vlade-republike-slovenije-za-vprasanja-narodnih-skupnosti-pripadnikov-narodov-nekdanje-sfrj-v-republiki-sloveniji/>
- Tragovi Sledi. (11. 04. 2023). U: *Tragovi Sledi*. Preuzeto 25. 04. 2023. sa <http://www.tragovi-sledi.com/>

- U Sloveniji sve više đaka uči srpski jezik. (14. 01. 2021). U: *Potral ПОЛИТИКА. U Sloveniji sve više đaka uči srpski jezik*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.politika.rs/sr/clanak/470798/U-Sloveniji-sve-vise-daka-uci-srpski-jezik>
- Učenje i druženje u srpskoj školi u Sloveniji. (06. 10. 2022). U: *Rasejanje.info. Učenje i druženje u srpskoj školi u Sloveniji*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.rasejanje.info/2022/10/06/ucenje-i-druzenje-srpskoj-skoli-u-sloveniji/>
- Udžbenik dopunske nastave za djecu u inostranstvu I do IV razreda*. (2008). Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Preuzeto 10. 04. 2023. sa <http://gkbih-muenchen.de/2017/03/16/udzbenik-dopunske-nastave-2/>
- United Nations Charter. (24. 10. 1945). U: *United Nations. United Nations Charter*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
- Universal Declaration of Human Rights. (10. 12. 1948). U: *United Nations. Universal Declaration of Human Rights*. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.ohchr.org/en/universal-declaration-of-human-rights>
- Ustav Republike Hrvatske. (1990/2014). *Narodne novine*, br. 56/90, 135/97, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14. Preuzeto 21. 02. 2023. sa <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. (1974). *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, godina XXX, broj 9. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <http://mojustav.rs/od-prvog-ustava-2/>
- Ustava Republike Slovenije. (1991/2021). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1#>
- Zakon o društvih. (2006/2018). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 61/06, 58/09, 39/11, 64/11, 21/18. Preuzeto 27. 04 2023. sa <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4242>
- Zakon o državljanstvu Republike Slovenije. (1991). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 1/91-I, 30/91-I. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.gov.si teme/drzavljanstvo/>
- Zakon o osnovni šoli. (1996/2016). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 12/96, 33/97, 59/01, 71/04, 23/05-UPB1, 53/05, 70/05-UPB2, 60/06 (63/06 popr.), 81/06-UPB3, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12-ZUJF, 63/13, 46/16-ZOFVI-K. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://zakonodaja.sio.si/predpis/zakon-o-osnovni-soli-zosn/>

- Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja. (2001/2018). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 35/01, 102/07, 11/18. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2611>
- Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva. (2013/2018). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 99/13, 24/18. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6723>
- Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. (2007). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 33/07. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.gov.si teme/romska-skupnost/>
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije. (1994). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 13/94. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO13>
- Zakon o tujcih. (1991). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 1/91. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1991-01-0009?sop=1991-01-0009>
- Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. (1999/2010). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 61/99, 50/10. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1999-01-2913/>
- Zakonodavstvo. (22. 01. 2015). U: *Izbrisani: Informacije i dokumenti*. Zakonodavstvo. Preuzeto 10. 05. 2023. sa <https://www.mirovni-institut.si/izbrisani/hr/zakonodavstvo/index.html>

СПИСАК ПРИЛОГА У ТЕКСТУ

Табела 1:	Пријем у држављанство Републике Словеније по појединим бившим југословенским републикама на основу члана 40 Закона о држављанству	21
Слика 1:	Из кампање „Izbrisan16let.si“	28
Слика 2:	Српска школа у Словенији	44
Слика 3:	Часопис Новине српске „Мостови“	46
Слика 4:	Обиљежавање Дана српског јединства, слободе и националне заставе у Амбасади Републике Србије у Љубљани	60
Слика 5:	Часопис за културу „Беседа“	71
Слика 6:	Ћирилица у Копру	73
Табела 2:	Српска друштва у Словенији	75
Слика 7:	Амблеми <i>Савеза српске дијаспоре Словеније и Социјалне странке Срба Словеније</i>	82
Слика 8:	Лого <i>Савеза Срба Словеније</i>	83
Слика 9:	Епархија загребачко-љубљанска	87
Слика 10:	Епархија горњокарловачка	90
Фотографија 1:	Црква Усековања главе Светог Јована Крститеља у Бојанцима	92
Фотографија 2:	Црква Светог Петра у Милићима	93
Фотографија 3:	Црква Светог Ћирила и Методија у Љубљани	94
Фотографија 4:	Натпис на улазу у Цркву Светог Ћирила и Методија у Љубљани	95
Слика 11:	Културно-пасторални центар Српске црквене општине у Љубљани	96
Фотографија 5:	Католичка црква и самостан Свете Марте у Копру изнајмљени за потребе Српске православне цркве	98
Фотографија 6:	Унутрашњост Католичке цркве и самостана Свете Марте у Копру прилагођени потребама Српске православне цркве	99
Фотографија 7:	Надгробни споменици код Цркве Усековања главе Светог Јована у Бојанцима	103

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА

...Монографија „Очување идентитета Срба у Словенији“ аутора Ирене Медар-Тања, представља логичан наставак истраживања српске популације у Словенији представљен у монографији „Етнодемографски положај Срба у Словенији“. Рукопис понуђен на рецензију представља значајно мултидисциплинарно дјело које ће научној и широј јавности пружити увид у механизме помоћу којих српска заједница у Словенији настоји очувати свој етнички идентитет. Аутор на методолошки прихватљив начин презентује резултате истраживања систематизујући их кроз неколико аспеката: државно-правне елементе очувања идентитета; улогу матица у очувању идентитета; улогу националних удружења у очувању идентитета; улогу Српске православне цркве у очувању идентитета и традиционални живот у породици као примарни вид очувања идентитета. Посебан значај овог истраживања има приказ модела очувања етничког идентитета Срба у Словенији, који би овој најбројнијој етничкој заједници, без формално-правног статуса националне мањине, обезбиједио бољи положај. Добијени резултати могли би имати утицаја на активне билатералне односе Републике Словеније са српском матицом, а све у циљу остварења мањинских права Срба у Словенији, која су у овом моменту угрожена, и која су испод мањинских права осталих етничких заједница, нпр. Италијана и Мађара. Унапређење мањинског статуса Срба у Словенији може подстаћи укупне односе Словеније са свим српским субјективитетима. Ова монографија биће од изузетне користи и студентима различитих образовних профила, али и широком кругу читалаца упућених на проблематику очувања идентитета мањинских заједница.

Др Рајко Гњато, редовни професор

Универзитет у Бањој Луци

Природно-математички факултет

...Монографија „Очување идентитета Срба у Словенији“ ауторке Ирене Медар-Тања бави се сложеном динамиком очувања српске етничке припадности, идентитета и наслеђа у Словенији усред бурних последица распада Југославије. Ауторка истражује вишеструке изазове са којима се суочава српска заједница и даје детаљну анализу њеног настојања да одржи своју културну посебност. Бацајући светло на овај недовољно истражен аспект постјугословенског друштва, књига нуди вредне увиде у интеракцију између етничке припадности, идентитета и наслеђа у региону обележеном политичким трансформацијама.

Обично се сматра да разумевање очувања етничке припадности, идентитета и наслеђа захтева разматарање историјске позадине, у овом случају распада Југославије. Књига ово питање контекстуализује не тиме што даје свеобухватан преглед распада, већ консеквенцијалистички – анализирајући последице. Даље, ауторка испитује историјски однос Срба и Словенаца, истичући значајне догађаје и тензије које су утицале на очување српског идентитета у Словенији. Ово контекстуално разумевање поставља терен за нијансирану анализу изазова и прилика са којима се сусреће српска заједница у свом настојању да сачува културу усред променљивог политичког и друштвеног пејзажа.

Књига обухвата низ убедљивих аргумената и тема. Кроз педантно истраживање и емпиријско доказивање, ауторка истражује вишеструке димензије ове теме. Поглавља књиге баве се кључним аспектима као што су улога културних организација, одржавање језика, верске праксе и међугенерациско преношење српске традиције. Ауторка се ослања на различите методологије, укључујући интервјуе, етнографска запажања и архивска истраживања, да би поткрепила своје тврдње. Испитујући ове различите димензије, књига пружа свеобухватно и холистичко разумевање изазова и стратегија које српска заједница у Словенији примењује да би одржала свој културни идентитет и наслеђе.

Као посебно важни истичу се закључци, међу којима доминира онај о неискоришћености механизма који стоје на располагању српској заједници, а какве мањинама пружа чланство у ЕУ. Овим ауторка даје оригиналан не само научни већ и друштвено-политички допринос, реалистично а не изолационистички – како то и даље многи национални интелектуалци чине – сагледавајући шта је могуће у домену политике идентитета. Текст иначе одликују одмереност и трезвеност, карактеристични за квалитетну етнологију, која без националистичких заблуда, али истовремено поштујући право на културу и идентитет, приступа људима које проучава као субјектима историје.

Др Милош Миленковић, редовни професор

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

О АУТОРУ

Ирена Медар-Тања рођена је 1975. године у Бањој Луци. Дипломирала је географију и етнологију на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци 1999. године одбраном рада под насловом „Змијањска народна ношња“, чиме је стекла звање професор географије и етнологије. За постигнути успјех током студија добитник је награде Фонда професора Миленка С. Филиповића. Постдипломски студиј на Филозофском факултету Универзитета у Београду, смјер Етнологија и антропологија – национална етнологија завршила је 2007. године одбраном магистарског рада „Мјешовити бракови на подручју општине Бањалука – 1987–2000. године“, чиме је стекла академско звање магистар етнологије и антропологије. Докторску дисертацију под називом „Етнодемографски развој Срба у Словенији након Другог свјетског рата“ одбранила је на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци 2010. године и стекла академски степен доктор географских наука.

Од марта 2000. године до септембра 2001. године радила је на мјесту етнолога у Музеју Републике Српске у Бањој Луци. Стручно звање кустос етнолог стекла је 2001. године у Народном музеју у Београду, а виши кустос етнолог 2007. године у Музеју књижевности и позоришне умјетности у Сарајеву.

Од септембра 2001. године запослена је на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци (у периоду од 2001. године у звању асистента, од 2008. године у звању вишег асистента, од 2011. године у звању доцента, од 2017. године у звању ванредног професора). Наставу изводи на предметима из уже научне области Друштвена географија на првом и другом циклусу студија Географија на Природно-математичком факултету, Етномузикологија на Академији умјетности и Текстилно инжењерство на Технолошком факултету Универзитета у Бањој Луци.

Бави се проучавањем, заштитом и промоцијом традиције, културног наслеђа и културног идентитета Републике Српске, као и етнодемографским истраживањима. У досадашњем научно-истраживачком раду објавила је три књиге („Етнодемографски положај Срба у Словенији“, „Нематеријално културно наслеђе. Теоријски, методолошки и административни аспекти“ и „Мјешовити бракови на подручју општине Бањалука – 1987–2000. године“) и већи број научних и стручних радова. Учествовала је на бројним научним и стручним скуповима и конференцијама у земљи и иностранству. Координатор је два научно-истраживачка пројекта („Мултидисциплинарни дијалог са културним наслеђем“ и „Културни идентитет – реалност кроз научну визију“), а као сарадник учествовала је у изради већег броја пројеката. Један је од оснивача Центра за фолклористику и студије културе. Члан је Етнолошко-антрополошког друштва Србије, Удружења фолклориста Србије, Географског друштва Републике Српске и Центра за демографска истраживања. Уписана је у Регистар стручњака у култури Министарства просвјете и културе у Влади Републике Српске као музеолог етнолог.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

323.1(=163.41)(497.4)
316.7(=163.41)(497.4)

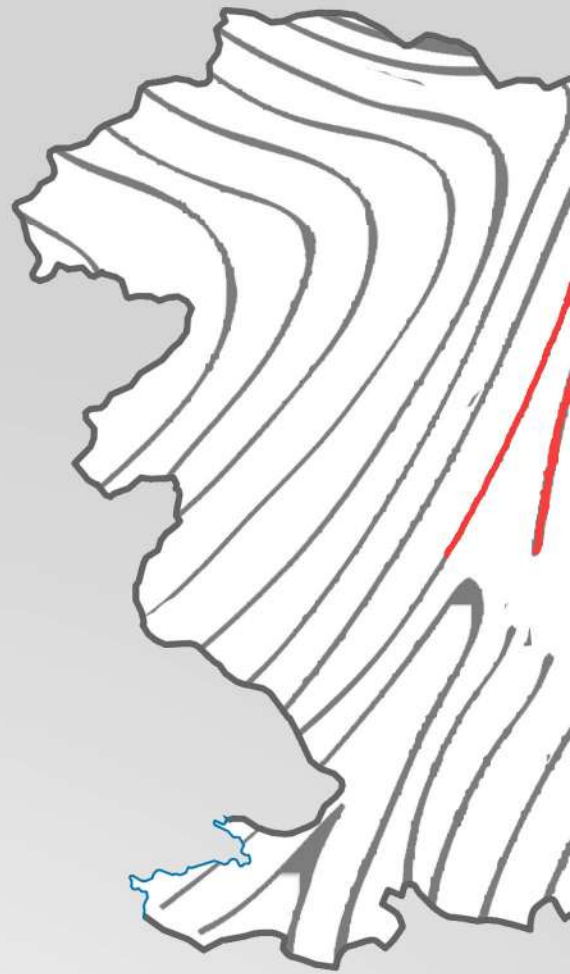
МЕДАР Тања, Ирена, 1975-

Очување идентитета Срба у Словенији [Електронски извор] / Ирена Медар-Тања. - Онлајн изд. - Ел. књига. - Бања Лука : Географско друштво Републике Српске : Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци, 2023. - (Посебна издања ; књ. 58)

Начин приступа (URL): <https://pmf.unibl.org/wp-content/uploads/2023/07/K2-Ocuvanje-identiteta-Srba-u-Sloveniji-Irena-Medar-Tanja.pdf>. - Ел. публикација у ПДФ формату опсега 138 стр. - Насл. са насл. екрана. - Опис извора дана 06.07.2023. - О аутору: стр. 138. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 120-134.

ISBN 978-99976-937-8-5

COBISS.RS-ID 138797569

9789997693785